

Savotta

LAVOTTA JÁNOS

A KOR ÉS AZ EMBER

ÍRTA:
SZILÁGYI SÁNDOR

A KÖNYVBARÁTOK SZÖVETSÉGE KIADÁSA

... nem láttad-é a
Tehetetlen erőt, amelynek
Békójába verve sínylik
A vak emberi lény? ...
(Aischylos: Leláncolt Prometheus.)

Tartalom.

	Oldal
A bájoló hegedűs	7
A keret	15
Az ember.....	33
A művész	93
A mecénás	125
Jegyzetek	138
Forrásmunkák	146

»A BÁJOLÓ HEGEDŰS.«

A bájoló hegedűs ...

Rozmaring- és levendulaillat vett körül, amikor egy régi kézirat címében olvastam ezeket a kissé keresett szavakat, amikkel egy elbájolt kortársa nevezi könyvünk hőst.

„A bájoló hegedűs, vagyis: Lavotta János.”

S amint olvastam a kéziratot, — ennek a munkának a vázát, — egyre jobban oszlott el a régi, kinyitott szekrényekből szétáradó levendulaillat, egyre inkább tűntek el képzeletemből a kedves kis kertek a rozmaringokkal, egyre jobban szakadt íel szemeim elől a poézis köde, amit „A bájoló hegedűs” ígért. — És lassan-lassan kirajzolódott elibém egy szomorú, tragikus, elfcsérelt emberélet képe: Lavotta János élete. Lepergett, lemállott róla minden romantika, amint folyton tisztábban és világosabban tűnt elém alakja s a bájoló hegedűsből nem maradt semmi költészet, semmi báj, — csak tanulságok.

De ez annál több. Tanulságok, amikhez csak úgy lehetett eljutni, ha nem szűk körben mozogva vizsgáltuk a dolgokat, hanem a kort, az eszméket és eseményeket igyekeztük előbb megismerni, amelyek fűtötték az időket s amelyeknek gazdag, színes

kaleidoszkópjában parányi, a sors által csak ide-oda lökött jelen-ség a bájoló hegedűs. Talán messzebről fogjuk kezdeni, semmint azt egy, a kor történetében jelentéktelen ember életrajza meg-kívánná, talán túlméretezett lesz az architektónikus rész, amelyre L a v o t t a kicsiny szobra rákerül, de az embert a kor vizsgálata nélkül soha nem lehet megérteni. És mindég hibázik, felfogásunk szerint, az az életrajzíró, aki a figurán pepecsel, ahelyett, hogy a kor képét rajzolná meg, amelyen hőse mindég csak egyet-len, néha óriási, néha kicsiny, de mindég csak egy figura. Mert éppen az lesz azután az igazi értékmérő, ahogy kor és ember viszonylanak egymáshoz. Ezt kell tennünk „a bájoló hegedűs” esetében is. Mert csak így kapunk róla tiszta képet, csak így tud-juk értékelni és csak így fogjuk eldönthetni: mi volt ő? Csupán „bájoló hegedűs”, vagy korát meghaladó, azon túlnőtt, halhatat-lan genie...

A fizikai halhatatlanság minden időkben mint a halandót sújtható legnagyobb büntetés jelentkezik az ember elképzelésében. Jaj annak, akinek órája elközelgett, de megvénhedt, kifáradt testtel nem tud meghalni! Botorkálnia kell szörnyűséges bűnei bűnhődéséért: élnie kell az idők végtelenségéig. Kartaphilos, a durva ajtónálló, Ahasvérus, meg a bolygó hollandi hajós, aztán a zord vadász, — mind vétkeik vezekléseként kapják az örök életet és a kétségbeeséstől fizetve bolyonganak pillanatnyi megnyugvás nélkül. Hogy is lehetne számukra megnyugvás, amikor kiemeltettek fajuk közös sorsából; tragédiájukká lett, hogy nem vehetnek részt a faj közös tragédiájában: a megsemmisülésben, a halálban. Idegenek, meg nem értettek s emiatt fölöslegesek és üldözöttek lesznek az új nemzedék előtt, amely borzadva néz rájuk. Rájuk, akiket a nagy átok kivett az emberi sors alól, kitaszított onnan azzal, hogy megtagadta tőlük az elmúlás lehetőségét.

Milyen érdekes és mennyire emberi gondolat ez!

A halál kétségtelenül a legnagyobb tragédia, de mert közös tragédia, az örök életet szánjuk a legsúlyosabb büntetésnek . . . Bizonyos, hogy ha az ember örökéletű volna, a fantáziában az Ahasverusok büntetése a halál lenne.

És milyen különös az, hogy amíg a népképzelet ledobva ma-gáról minden korlátot, kitalálja a rettentő bűnök bűnhődésére a test örök életét, ugyanakkor a Faustok, az alkimisták, a Paracel-

susok, a kor tudósai, évszázadokon keresztül keresik lombikjaik felé hajoltan, beleöszülve, belesápadva és a vágytól megremegetve a titkok titkát, a bölcsék kövét, amely örökéletet ad a testnek. Nem érdekes-e az, hogy az élet és a halál misztériuma így összezavarja a szerepeket? A zabolátlan népfantáziából reális, logikus bölcselkedőt csinál és a bölcsékből mesekergető fantasztákat!

Mindez a test küzdése, ijedt viaskodása a halál ellen. Az ember nem akar meghalni és amikor sem lombikban, sem egyebütt nem találja meg az elixírt, kényszeredetten, borzongva hajlik meg a halál előtt, lemond az életről és megteszi a keresett fizikai halhatatlanságot a legnagyobb szerencsétlenségnek, amely halandót érhet! Nem a holló és az elérhetetlen szőlőfürt témájának hihetelenül felnagyított, döbbenetesen tragikomikus variánsa-e ez, amely aztán különböző változatokon és remegéseken keresztül felmagasztalódik a templomok boltíve alatt megtisztult drámai lemondással egy univerzális Dies irae-ben?

De mert ez a vég észtesztő, anarchiába vivő, kétségbeejtően lázadózára bujtogató, sivár, reménytelen és olyan sötét lenne, amit az ember, — aki történetének minden szakában voltaképpen gyermek és soha nem okuló optimista marad és szereti a megnyugtató megoldásokat, — odabújik a hit angyalszárnyai alá, ahonnan a koporsó siralmain túlemelkedő hang hirdeti a lélek halhatatlanságát. Nincs vége semminek, sőt most kezdődik az örök élet!

A lélek örök élete nem jutalom, nem kiváltság: éppen olyan közös sors, mint a fizikai halál. Ebben a kettőben vagyunk igazán egyenlőek, ez az, amit semmiféle balszerencse el nem vehet senkitől. És itt, ebben csúcsonylik ki a nagy, egyetemes tragédia: az ember sorsa, hiszen tragikusabb valami nem lehet, mint az ember, aki az agyában hordozza egész életén át a saját tragédiáját: a halált. Az ember a maga öntudatával és elháríthatatlan sorsával: az abszolút tragédia ...

Meghalunk és megszűnünk. Beleolvadunk a földbe, beleolvadunk felismerhetetlenül, beleolvadunk úgy, hogy idővel a világ minden tudósa együtt sem” képes megmondani, mi abból a lapát földből az ember, aki valaha élt, látott és gondolkozott és mi az öröktől fogva való iners, pigra massa...

... Látjátok, feleim, szemetekkel, mik vagyunk. Bizony, por és hamu vagyunk ...

A lelkünk pedig beleolvad a nagy, öröktől fogva volt és örökké megmaradó mindenségbe, — az örök-be.

Igy lesz a mi nevünk azután: por és örökkévalóság. Más nevünk — a nevünk, — amelyre olyannyira büszkék voltunk, amely éünk legegényibb tartozéka volt, — elvész. Tíz, száz vagy ezer év múltán, aszerint, amint fejfára, vagy diorit-szobor talapzatára vésték be.

De vannak nevek, amelyek soha el nem múlnak. Van halhatatlanság, amely se nem büntetés — mint a fizikai —, se nem egyetemes, mint amelyet a lélek halhatatlanságának hite ígér az embernek.

Ez a l á n g e l m e halhatatlansága! Az örök szép, az örök nagy, az örök eszményi halhatatlansága! övé az igazi, kettős örökélet. Itt él közöttünk, a lelkünkben, a szánkon, a kultúránkban s egyik kor a másiknak adja át nevét és emlékezetét, folyton tisztábban és tisztábban, „amint időben s térben távozik”, megtisztítva minden földi vonatkozástól. Sehol nem idegen, hiszen részese lett az egyetemes haladásnak, sehol sem néznek úgy rá, mint régen elmúlt koroknak meg nem értett emlékére, hiszen a lángelme szava minden korok nyelvén szól. Nem neki kell igazodnia a korok szelleméhez, hanem azok igazodnak, formálódnak öhozá.

Közöttük és a közönséges halandók között vannak aztán olyanok, akiknek a fizikai halhatatlanságra ítélték minden gyötrelmét végig kell életükben szenvedni, akik éppen olyan idegenek a saját korukban, mint azok a kárhozottak, akiket meg nem értenek, akikre furcsálóan, csodálkozva, bosszankodva néznek kortársaik, akik örökösen társtalanul, kitesztíva járják életútjukat. Egyideig bizarrnak, érdekesnek, különcnek nézi őket mindenki, de aztán csakhamar vállvonogatással mennek el mellettük. Azt mindenki észreveszi rajtuk, hogy nem olyanok, mint a többi ember, de senki nem érti létüket, rendeltetésüket, senki meg nem érti, miért nem tudnak ezek beleilleszkedni a kalapácsoló, lóto-futó, izzadó mindennapi általános szürkeségbe. Ők pedig érzik, hogy valami feszíti őket belülről, valami megnevezhetetlen örök nyugtalanságra fűti lényüket, keringenek, nekilódnak, néha szertelenül, néha számító, piaci óvatossággal, meg is indulnak, mint valami egy helyben járó

gép, amelyet megmozdít a belsejében felgyülemlett energia, de nincs fölötte magasabbrendű irányító akarat és nincs benne elegendő erő céltudatos, tervszerű alkotáshoz. Kapkodnak, irányítás nélkül, keresztezik rendszertelenül a többiek útját, kiszámíthatatlanul, a többiekét, akikhez nem hasonlítanak, de mégis közöttük és nem felettük élnek. Olyanok, mint az Andersen rút kis kacsája a többi rendes kis kacsá között, anélkül, hogy valaha is hatyúk lehetnének belőlük. Nem emberek, nem a szokvány, mindennapi élet útjait pontosan, gépszerűen járó emberek, de nem is zsenik. A lángelmék között kis kacsák, a kacsák között pedig furcsa, torz, a többitől elütő, néha nevetséges, máskor erőszakos, nyugtalan, bánatos, kitaszított, nagyobb, de éppen nagyságuk miatt idomtalan — kacsák.

Ezek a félzsenik; vagy ha jobban tetszik a szó: a vadzsenik.

Talán a legszerencsétlenebbek mindannyiunk között. Mindég akarnak, de semmire sem jutnak, mindég mást akarnak, mint a többi ember és mindég olyat akarnak, aminek megvalósításához elegendő erejük nincs. A rendes úton képtelenek járn, mert az a számukra sablonos, unalmas, repülni pedig nem tudnak a hatyúval, mert hiszen a kacsák nem repülnek. Örökös sikertelenség között bukdácsolják végig az életet, amely igazán nem adott nekik semmit.

Szánandó sorsok ezek. A szárnyuk ott van, de gyenge, csökevényes, a lábuk pedig gyakorlatlan a mindennapi utak megjárására, gyakorlatlan és visszafejtett, hiszen ők soha nem járn, de repülni akarnak. És így lesznek aztán olyanokká, akik repülni szeretnének, de még járn sem tudnak. Felemás teremtmények, akik ien-sőbbségük tudatában lenéznek a jól járókat és irigylük a repülőket. Próbálkoznak, kissé emelkednek is, aztán visszaesnek, örök próba, örök remény, örök izgalom és — örökös csalódás ...

Így jutnak el a meghasonlásig, ahova azonban okvetlenül el-jutnak. Állandóan összeütközésben vannak a poros földet járó, kicsinyes célok felé haladókkal, meghasonlanak a magasan repülő-
kel és — ami a legnagyobb csapásuk — önmagukkal.

Ilyen szomorú, meghasonlott élet története ez a könyv is. Olyan „életé, amely talán fennszárnyalhatott volna, de végig-
élőjéből még az akarat, még a repülés vágya is hiányzott. A szár-
nyak ott voltak, de ezek a szárnyak mindig a föld porát verdesték

repülés helyett, amíg csak el nem koptak, be nem sározódtak, foszlányokká nem rongyolódtak ...

Hogy miért nem repült Lavotta János lelke loi a magyar földről a magyar égre, annak okát keresi ez a könyv. Nem fog a tetszetős szólamok mindig helytelen utakra vivő boszorkányseprűjén lovagolni, nem fog a nemzeti hiúságnak hízelegni ott, ahol a hiúságra nincsen semmi, de éppen semmi ok és nem fogja a magyar hibából elhallgatni azt, amit Lavotta sorsának részbeni okozójául tart. Mert csak így rajzolódik ki majd élénk Lavotta János élete igazán, a maga sivár — de tanulságos — eredménytelenségében...

Király lehetett volna és lett adomázó, pipázó magyarok mulatató muzsikusa, csillag lehetett volna és maradt fel-fellobbanó láng, amely mellett hangos hejehuják és borszagú jókedv gyűjtögették a „síravigadás” fidibuszait. Akinek ez nem fáj és aki nem érzi ebben a nemzeti veszteséget, csak az talál majd vigasztalót az ő életében.

Wer den Dichter will verstehen,
Muss in Dichters Lande gehen.

(Goethe.)

A K E R E T .

A keret: Magyarország, II. J ó z s e f idején.

Forrongó, izgatott, nyugtalan idők, predesztinálva arra, hogy a lelkekben szunnyadó tehetségek a nagy erőfeszítések és ellenállások ölekezéseiben megtermékenyüljenek és hogy mindenki, aki magasabbrendű dolgokra hivatott el, beleolvadjon egy halálraítélt nemzet dacos akarásába, amely egészen forradalmi tünetek között végül is a nemzeti öntudat felülkerekedésével végződik.

Szerepet kap az ilyen időkben nemcsak a politikus, de a nemzeti kedélyélet kifejezője: a művész is. Kétszeresen érdekes tehát L a v o t t á nak, — a magyar művésznek, — szereplését szemügyre venni ennek a kornak vívódásában.

Mert csábító alkalom kínálkozik itt: keresni az összefüggést — a benső, legtitkosabb összefüggést — egyén és nemzet egymáshatása között, keresni azokat a finom, láthatatlan, de mégis mindeneknél erősebb szálakat, amelyek az egyén lelkét a nemzeti psychéhez kötik. Igen csodálatos megfigyeléseket tehetnénk most ezen az úton, amely annak a megértésére vezetne: miért emelkedik meglepő magasra a tehetségek grafikonjának vonala pontosan ugyanakkor és ugyanúgy, amint a nemzeti öntudat rengéseinek szeizmogramja emelkedést mutat. Más szóval: mi az igazi összefüggés a művészetek meglepően felszökkelő emelkedése és a nemzeti célok megvalósítása körül kifejtett erőfeszítések között? Ez a

könyv ilyen messzi kutatásokra nem kalandozhatik el, tehát érzük be azzal, hogy a felvetett kérdések igazolására, — mindég L a v o t t á ra gondolva, — az ismert eredményeket sorolják föl.

Anglia világhatalmi pozíciója és az addig soha nem remélt anyagi jólét Erzsébet angol királynő idején köszönt be. A rózsaháborúk alatt a nyomasztó hatalmú nemesség nagy része elpusztult és helyébe a gazdagodó, öntudatos polgári rend lép, amely, ha konzervatív is, de a szabadság barátja. A „győzhetetlen armada” megsemmisülése után az ország Európa első tengeri nagyhatalma lesz, a lelkek horizontja kitágul, a gyarmatok pedig — Elő-India és Kanada — engedelmesen ontják a vagyont s az angol lobogót már a Csendes-óceán vizét szántó nagy kereskedelmi hajók is hordozzák. Anglia ekkor lép frigyre a világhatalommal, az angol nemzet pedig ekkor ébred tudatára minden erejének és jogának s ekkor veti úgy meg a lábát, hogy későbbben is sikerrel fog védekezni a királyi hatalom túlkapásai ellen. Elverekszi a Petition of reight-ot, majd imponáló tudatossággal morzsolja össze a királyi hatalmat, még későbbben pedig megszerzi a Habeas corpus act-ot, amely a személyes szabadság olyan biztosítóka, amit csak nagy, szabad nemzet adhatott fiainak. Az az Anglia, amely mindezekre képes volt, Erzsébet idején született meg. És ezt a nagyszerű kort olyan művészi fellendülés aranyozza be, amelyben minden név után egy-egy fejezete következik az angol kultúra történetének. Íme: Sir Raleigh Walter, Taylor, ekkor, — 1576-ban — keletkezik a Blackfiars Theatre, Anglia első állandó színháza, aztán Greene, a szörnyű Marlow, Jonson, a szellemes M a s s i n g e r, az elválaszthatatlan Beaumont és Fletcher, Webster, Middleton, s akinek neve egyedül is egész irodalom, a csodálatosan egyetlen Shakespeare. A tudományos irodalom is óriásokat vonultat fel. Ott van mindjárt Francis Bacon, aztán a deizmus apja, Herbert, majd H o b b e s, hogy előkészítsék Locke útját. Az orvostudományokban W. Harvey, a vérkeringés halhatatlan felfedezője, a zenében az angol Orpheusz, Purcell és Morley. Az építészetben megszületik a nemzeti sajtáságokat megőrző Elisabethan styl. Mindenütt az angol tettvágy, az angol öntudat és a nemzeti szellem ébred, duzzad és alkot csodákat — 45 év alatt. Ez az Erzsébet kora.

Vagy másik példa: Hollandia, a westfáliai béke (1648) idején.

Ezt megelőzően a kis ország népe a lelkiismereti szabadság védelmében csaknem 100 évig tartó példátlan küzdelmet folytat a spanyolokkal, végigéli az inkvizíciót, eltemeti a vérpadról nemes vezéreit, E g m o n t-ot és N o o r n-t, elszenvedi Alba herceg véres örvongéseit, amíg végre kivívja szabadságát. Itt is az erős polgárság és a belőle kisarjadzott arisztokrácia szívós makacssága, önérzete arat diadalt és teszi kis hazáját Európa leggazdagabb országává. A hosszas harcokban kialakul, megedződik és végül diadalmaskodik a nemzeti öntudat, a szabadság imádata, a törhetetlen hit a nemzet erejében. És amikor ez győz, eddig soha nem látott eredményekben jelentkeznek az egyéni erők is. A hollandi polgárok hajói a félvilág kikötőiben otthon vannak és a hollandi polgárok ápolta és fenntartotta művészet az egész világot meghódítja. Irodalma erős, nemzeti érzéstől fűtött, nekünk talán józan és megfontolt — olyan éppen, mint a hollandi —, családi színezetű, amint hogy a holland életnek központja és végcélja is a család. Ezt és nem a templomokat, nem a főurak termet szolgálja festészete is, amely éppen emiatt, számolva a térhatásokkal, intimebb, részletezőbb. A megizmosodott nemzeti szellem festészetükben nyilvánul meg. C o r n e l i u s z-tól, F r a n s-o n s a legnagyobb, R e m b r a n d t-on keresztül R u i s d a e l-en, V e n e e r-en, de N o o c h-on át a század végéig a nagy nevek egész sora vonul el. A szabadságharc váltakozó katasztrófái és sikerei reálisokká, a tényekkel számolókká tették ezt a népet s ez visszatükröződik művészetük realizmusán. Nem a fellegek felett keresi témáját, hanem embereket, képmásokat: hollandokat fest. Polgárokat, lövészcéhek tagjait, regens-képeket, a polgárságadta igen derék arisztokratákat, orvosait, tudósait, mialatt az abszolutizmus államainak festői uraik maetreszeinek, dégénérait parókás hercegeknek, kis-kutyás hercegnőknek képein pepecselnek. És minden arcon ott van a polgári öntudat és nyugalom, de ott a — sokszor darabos — önérzet is. Hogyne, hiszen ez a fajta a hazájánál 350-szer nagyobb ellenség fölött diadalmaskodott. Aztán megfesti nyers, őszinte, emberi sorsban élő parasztjait, amint táncolnak, mulatnak, verekszenek, dolgoznak, de festi őket fekete ünneplőbe is, nagy ezüstgombokkal, éles tekintettel, energiától megmerevített arccal, megfesti talán éppen azt, aki ebben az időben odaállott tagba-

szakadt és vasvillát forgató béresével a földjére tévedt, vadászó pälzi Fridrich elé.

— Cseh király — szólt rá keményen —, mit keresel te itt, ennyi kutyával az én répaföldemen, amelyet olyan sok munkával dolgoztam meg?

És a király zavartan mentegetőzött előtte. „Franciaországban — írja Michelet — gályára küldték volna ezt a parasztot, Németországban pedig a király kutyáival tépette volna szét.”

Igen, de ez itt Hollandia, a munkát és szabadságot megbecsülő Hollandia — tanít bennünket művészetük —, a lelkiismereti és politikai szabadságért annyit áldozó, de végül is diadalmas Hollandiai

Aztán festi a tengert, amely társa volt a szabadságharcban, hiszen annak vizével árasztotta el gyönyörű kertté varázsolt földjét, hogy az ellenség ne tudja megszállni, festi a büszke gályákat, amelyek elviszik hatalmát a messze gyarmatokra és szállítják onnan a szabadság alapját: a nemzeti vagyonosodás eszközeit, festi matrózait, akik szintén részesei a holland szabadságnak. Hiszen nem matróz volt-e az a seelandi hajós, aki nekiugrott az egyik spanyol katonának, kitépte annak felhasított melléből a szívet és beleharapva: pfuj, de keserű! — fintorodással csapta a földhöz? ... összeborzadsz erre a vadságra? Lám, ők még évek múltán is mutogatták ezt a szívet, amelyen ott voltak a matróz egészséges fogainak nyomai! És festi a holland tájakat, amelyeket megmentett az ellenségtől, festi templomait s egész művészete magasztalójává válik mindannak, ami felszabadult, ami hollandi s ami segített a szabad Hollandiát megeremteni.

Igenis, ez Hollandia, amelynek egyik főkapuja — Leiden — rettenetes ostromot áll ki, s amikor nem remél segítséget, elszakítja a tenger gátját és víz alá temeti az országot. Amikor aztán ár és ellenség elvonulnak, szenvedéseinek jutalmát kéri. A kért jutalom: egyetem! Nem pénz, nem árumegállítási jog, nem vásártartás vagy adóelengedés, hanem: egyetem, iskola, tudomány! Ezt csinálja a szabadság. Mert tudósai is vannak, még hozzá elsőrendű nevek. Ott van a vasszorgalmú Leuwenhoek, aki minden földi ember között először látott a sajtókészítette mikroszkópján baktériumokat, aztán a mikroszkópiai anatómia nagy halhatatlanja, Swammerdam, a jeles és a mindenfelé

tisztelt rotterdami Erasmus, a nagyok között is nagy Spinoza, a Newtonnal teljesen egyenrangú Huygens, Hugo Grotius. Ugye, milyen fényes nevek! Mindegyik említése után külön-külön tiszteleg a tudomány zászlajával! Besugározzák a szabadság földjét, Hollandiát és a szabadság megvilágítja az ő szellemüket. A politikai emóciókat tehát itt is nagy, értékes szellemi emóciók kísérték és követték.

És végül: itt van a mi magyar csodánk, a nemzeti szellem nagy megmozdulása, amely 1848 március 15-én eget-földetrázó mennydörgésben jelentkezett. Az előkészület rövid évei alatt annyi nagy ember születik, mint amennyi évszázadok folyamán sem termett itt. Csak néhányat a legragyogóbbakból. Vörösmarty, Petőfi, Jókai, Arany, Széchenyi, Kossuth! Mi lenne irodalmunk, politikánk, művészetünk története enélkül a pár esztendő nélkül!?

A tétel tehát — amint láttuk a példákban is — önmagát bizonyította. Ha egy nemzet megtalálja célját és létokát, ha a nemzeti öntudat kategorikus imperatívusza: az élet, — akkor annak a nemzetnek minden szunnyadó energiája az élet szolgálatába áll, — az is, ami a nemzet összességében, az is, ami olyan egyedeiben van elraktározva, akik bármilyen téren hivatott reprezentánsai lehetnek fajuknak. És aki arra a hangra, amelyet a nemzetben felgyülemlett energia kisülése okoz, nem rezonál, aki nem érzi meg azonnal az első megrezdülést, lehet szorgalmas földműves, jó iparos, kiváló hivatalnok, de nagy ember, a nemzet szellemi, vagy politikai életében jelentős nem lehet! Az idők teljességének közelédét a vezérségre elhivatott politikus a maga gyakorlati képességeivel a törvényszerű adottságokból következteti ki, éppen úgy, amint a csillagász az üstökös — esetleg egy soha sem látott üstökös — megérkezésének pontos idejét. A költő, az író, a művész, ha nemzetének nevelője, szellemi vezére, nem pedig csak mulattatója, vagy fotográfusa, minden esetben nemzete fejlődésének, előbbrevitelének ügyét szolgálja, tehát a nemzet érverésének minden hevesebb lökésére másoknál jobban reagál. Ezeket — az igaziakat — nemcsak meglepetés nem érheti, de szuggerálják kortársaikat és siettetik az eseményeket, amely aztán általános és főképen nemzeti lesz, ha a nemzet közszükségletének, közérzületének megfelelő és közóhajtott a cél. Akit ágyában, mit sem sejtve ér a for-

dulat — amely pedig már évek óta érlelődött és ezer jelben jelentette előre önmagát —, még mindig csatlakozhatik ahhoz és válhatik belőle a nemzeti ügy jeles katonája. De aki fölött úgy viharzik el a nemzet sorsdöntő órája, hogy azt sem tudja: vihar van odakünt, — annak semmi szerepe nem lehet a nemzet jövőjének kialakulásában. Az ugyan a magáéból semmit sem adott ahhoz, hogy az események előkészítsék a nemzet jövőjét. Ezt az igazságot ne felejtjük el, mert szükségünk lesz arra később, amikor L a v o t t a életútjait követve, környezettanulmányt végzünk az ő barátai között.

A josephinusi korszak kétségtelenül olyan állapotokat teremtett, amelyekben a nemzet önállóságának kérdése forgott kockán. Éppen-séggel nem vagyunk hajlandóak csak abból a látószögből nézni ezeket az időket, amely nem akar egyebet meglátni belőlük, mint azt, hogy itt a rendiség és a már anachronizmussá vált magyar alkotmány védte a maga osztályuralmi érdekeit egy felvilágosodott, nagyeszű uralkodó gyönyörűséges, népBöldogító ideáival szemben. És nem tudjuk porzó helyett a bánat könnyeit rásírni az 1790 január 28-i rescriptumra. Mert őszinteség ebben igen kevés volt, annál több kényszerűség. A császár már haldokló beteg, Belgiumot elvesztette, a porosz nyíltan ellene fordul s az okos és hűséges öreg K a u n i t z nyíltan rámutat egy magyar forradalom lehetőségére. A beteg és megijedt császár enged. „Rászántam magam — írja —, bár kinnal, minden rendeletem visszavonására. Ez elvág mindent és meg kell várni az eredményt.” Elvágja tudniillik a forradalom kitörését, amitől a császár olyan nagyon fél. „Ha ez nem segít — mondja K a u n i t z nak —, már el volt határozva a lázadás.” Mindig csak a „lázas” réme. Egészen másként hangzott eddig a császár szava. „Hány katonájuk van?” — kérdezgette gúnyosan, amikor a magyar elégedetlenség híre Bécsbe jutott. Mert neki igen sok volt.

Hogy J ó z s e f nagyeszű, igen tanult és felvilágosodott uralkodó volt, tagadni az összes tényekkel ellenkeznek. De abszolutista a szó legsúlyosabb értelmében. Ezt be is vallja. „Igyekeznünk kell az egyes országokat annak belátására bírni, milyen helyes az a feltételes despotizmus, amelyet ajánlok.” Eszközei a többi között: „a rendezett pénzügy és a félelmes hadsereg”. Éppen nem új dolgok. Az abszolutizmus minden időkből a temetők csendjét fogadta

legszívesebben országaiban, de két zajt boldog megnyugvással hallgatott: a működő adósróf nyikorgását és a katonacsizmák ütemes, minél hangosabb dobbanását. Ebben a két dologban kell meglátni József összeütközését a magyar rendiséggel. A rendezett pénzügy adóemelést jelentett, ami viszont a többi között úgy volt csak elérhető, ha a nemes is adózik. Ez a mindenképen helyes és méltányos álláspont azonban sok politikumot rejtett és erősen összefüggött a „félelmes hadsereggel”. A nemesség az insurrectióval rójja le az adót és nem is mulasztja el hivatkozni arra, hogy József anyjának trónját és birodalmát éppen ez a nemesi felkelés mentette meg. Érthető, hogy fegyverét nem akarja kiadni és még érthetőbb, ha nem enged adóterheket rakni „szűz vállaira”, hanem inkább viseli az onus insurrectionis-t. De akár így, akár úgy, mindenekelőtt országgyűlés tartandó, mert csak ezzel lehet az alkotmányos formákat megőrizni. És éppen ezt nem akarja József, mert ez ellenkezik a szisztémával. P o n i a - t o v s z k y herceg mondotta neki igen helyesen egyízben: Felségednél az első lépés mindig nagyon jó, de aztán közbejön az az átkozott szisztéma — és mindent elront... A császár az uralkodó és az állam nevében maga akar cselekedni. Pedig országgyűlést sürgetnek a megyék, a királyi biztosok, a helytartótanács, a kancellária és a nemesség. De éppen ez az, amiről beszélni nem lehet. A császár korlátlan uralkodó. „Nekem van fenntartva a törvények változtatásának és újak hozásának hatalma, ebben pedig az alapjokban hamis Verböczy-féle mondatok nem gátolhatnak.” Íme, itt van az ellentét. A magyar közjog, a törvénykönyv, az egész alkotmány a császár előtt néhány hamisan megalapozott mondat.

Azok tehát, akik mindenáron József mártíromságát hangoztatják az önző, csak a saját zsebének érdekeivel törődő, elmaradt, jobbágyait nyüző magyar rendiséggel szemben, — voltaképpen nem mondanak egyebet, mint azt, hogy ez a rendiség megbélyegzendő, mert nem hajtott fejét az abszolutizmus teóriái előtt. Volt, — igenis, — volt sok és nagy bűne ennek az osztálynak, amint hogy a jozephinizmusban is volt sok erény, — de hogy akkor lett volna a legbűnösebb, amikor nem akarta feladni a magyar alkotmányosság álláspontját, amikor nem akart beleolvadni József egységes monarchiájába, — talán mégis túlságosan lojális állítás. Bizonyos s ezt a feltevést az adatok tömege támogatja, hogy az országgyűlé-

sen a nemesség tett volna engedményeket még a teherviselés tekintetében is. Ezt a császárnak olyan hívei, mint A l m á s i, a kancellária, Splényi és sokan mások félreérthetetlenül tudtára adják. De a császárnak csak olyan adó kellett, amellyel együtt az alkotmány hulláját is átnyújtják neki. így követelte ezt az az átkozott szisztéma!

Az is bizonyos, hogy ha a nemesség hallgatagon belenyugszik a rádiktált adófizetésbe, amit ugyan még feltenni is képtelenség bármelyik társadalmi osztályról, akkor belenyugodott volna az ugyancsak országgyűlési hozzájárulás nélkül kiadott többi rendeletbe is, amelyek közül elég, ha csak a nyelvrendeletet említjük, amely tudvalevőleg az állam hivatalos nyelvének a németet tette meg. Reméljük, ezzel a ponttal szemben aztán megszűnik minden okoskodás lehetősége.

Az igazság az, hogy az alaptörvények egyoldalú megváltoztatása az alkotmány feladása. Nem lehet az egyik rendeletet elfogadni, a másik ellen meg opponálni. Amikor tehát a rendek országgyűlést követeltek az egyenlő teherviselés oktrojával szemben, csak azt tették, amihez törvényes joguk volt és amit a nemzeti nyelv védelmében is tettek.

A történetek aztán beigazolták, hogy a nemzet felismerte nyelvének fontosságát. A mozgalom a német nyelv ellen indult meg, s lett belőle a nemzeti szellem, a nemzeti nyelv és öntudat megerősödése.

Igenis, az az oppositio, amelyet a rendek a josephinusi elvek ellen megindítottak, nemzeti is volt és kihatásaiban egészen a magyar ügyet szolgálta. A kor legjobbjait sorompóba állította és szemelláthatóan forradalmi mozgalom volt. Újraéled minden nemzeti aspiráció belső tartalmával és külsőségeivel. „Legelsőbben is a magyar ruhának felvételével kezdett éledni a patriotizmus.” Eddig „alig lehetett magyar ruhában látni valakit, mindenütt, mint az árvíz, a német öltözet eláradott”. Aztán divatba jön a magyar nyelv. „Mindenek magyarul beszélnek, akik nem tudják, tanulják a nyelvet, holott ezelőtt kevés hónapokkal magyarul szólót találni nem lehetett” — írja az éppenséggel nem sovén Keresztési. És mindez országos jellegű, tehát egységes. A császár meg is jegyzi e külsőségek láttára: „mindezzel leplezni akarják a lényegét, a vakmerő beszédek, a gyakori összejöveteleket, a parasztok fel-

izgatását (!)”. Hogyan? Hát a nép, a jobbágy atyja ellen az urak tudták volna izgatni a népet? Mégsem lehetett tehát a J ó z s e í elleni harc annyira csak a nemesi érdekek védelmezése. Ezt bizonyítják a megyék állásfoglalásai is, amelyek törvénytelennek jelentik ki a jobbágy újabb megadóztatását és az újoncozást. A császár pedig erre katonai exekúciókkal felel. „... ezen adózó szegény nép... emberi méltóságából annyira leszállított, hogy sokan közülök a vadaknak konyhájára szorítatva lévén, holmi makk-, fű- és polyvaeledelekkel puffasztják hasukat.” Ezt sem a császár írja a rendeknek, hanem Gömör vármegye a császárnak.

A jobbágy dalaiban „Forspont Péter” és „Portio Pál” is a readszer atyai gondoskodásának szülöttei. Nem csoda, ha ellene van.

Mindez azonban nem azt jelenti, hogy a paraszt él-hal. az úrért. Nem! Erre igazán semmiféle oka nem is volt. Hanem jelenti, hogy a földesúri terheken kívül az adó is őt nyomja, gabonáját, szénáját elveszki a hadsereg számára, marháját elviszki fuvarra, fizetni semmiért sem fizetnek neki és a végén még katonának is összefogdossák. Szökik is erdőbe, nádasba és a nemes urak nem lesznek árulói.

De azért a jobbágy is magyarnak vallja magát. Alig képzelhető olyan valaki, aki a jobbágy-kérdésben a rendi alkotmányt igazolni kísérelhetné meg. A jobbágypátens és a tolerancia — noha csak fél megoldás volt mindakettő — örök érdemei maradnak J ó z s e f nek, ha mindjárt a jobbágyság ügyeinek rendezésében nem is ment sokkal messzebb annál, amit az 1514-i állapot már de facto megvalósított és csak a D ó z s a -féle felkelés borított föl. Mégsem szabad mondani, hogy a jobbágyság helyzetének könnyítése J ó z s e f nek politikamentes szívügye volt. Rengeteg adat van arra a gyanúra, hogy a császár a jobbágyokat uraik, a neki mindig opponáló nemesség ellen használta föl. Az pedig már több, mint gyanú, hogy az erdélyi oláhságot, amely műveletlen, vad, tolvaj, gyilkos és még éppen nem polgáriasult nép, hanem „erkölcsi szörny”, — egyenesen a magyarság ellen tartogatta az atyáskodó abszolutizmus. Ezt a tömeget pópái és hegyi rablói vezetik s egyképen gyűlölik a magyar és a szász urat, sőt a saját püspökeiket is. Az orosz kéz is dolgozott már közöttük (független államot akar Dácia néven Moldva, Havasalföld és Besarábia területén) és J ó z s e f leplezetlen kárörömmel nézi az erdélyi urak

aggodalmát. Aztán ez a vad tömeg politizál is és mond olyanokat, amire őt valaki betanította. „Feljött az oláhok csillaga, a magyarok menjenek Scythiába, mert az oláh nép régebbi lakosa ennek a földnek.” A dákórománizmus első nyilatkozata! Bizonyos, hogy nem analfabéta csöcselék fejében született meg ez a gondolat, hiszen ez azt sem tudta, mi az a Scythia, azt sem tudta, mikor szivárgott ő át az erdélyi hágókon az óhazából ide. József erre is fölényes és azt mondja, hogy a magyarok még Pozsonyban is félnek az oláhoktól.

Az eredmény — amint tudjuk — a H ó r a - K l o s k a - f é l e kegyetlen, mészárló lázadás. A császári katonaság pedig — P r e i s s tábornok parancsnoksága alatt — lábhoz tett fegyverrel nézte a dolgok elvadását, ameddig csak nézhette. Az egykorú magyar urak — komoly és nem fecsegő emberek — valamennyien meg vannak arról győződve, hogy a császár, ha nem is értelmi szerző, vagy felbujtó, de tudott a készülődő eseményekről. Ezt különben Hóra állandóan hangoztatta és bécsi két látogatását is ezzel hozták összefüggésbe. Tény, hogy Hóra 1783-ban volt másodszer a császárnál és a rákövetkező évben — tehát néhány hónap múlva — kitört őrvjögően véres forradalma. Ha József védelmében százszor leírták is, bizonyítani még senki sem bizonyította be, hogy a császár számára i s k i n o s meglepetés lett volna ez a lázadás.

Tény, hogy a magyar jobbágy helyzete igen siralmas volt. Tény az is, hogy nem urai, hanem József előtt már Mária Terézia, tehát idegen vérből származó uralkodó, gondolkodnak helyzetük javítására. Mindég a nemesség hatalmának gyengítése irgalmas szívük mozgatója a jobbágykérdésben. De tagadhatatlan az is, hogy a magyar jobbágyság mégis csak különb helyzetben volt, mint nyugati sorstársai igényesebb, fényűzőbb életet élő urainak követelőzőbb uralma alatt. Ez persze nem mentség a rendiség részére.

Nálunk a jobbágy igavonó volt, de nem rabszolga. Gyermekei örökölhették vagyónát, családot engedelem nélkül alapíthatott s a magyar jogban a jus primae noctis teljesen ismeretlen volt. Egy magyargyűlölő osztrák tanácsos — Borle — kénytelen volt elismerni, hogy az osztrák jobbágy borzasztóbb állapotok között élt, mint a magyar. A magyar jobbágnak már 200 évvel ezelőtt tör-

vény biztosítja tanúzási jogát a nemes ellenében. Egy futólagos pillantás elegendő a külföldi állapotok megítélésére. A porosz paraszt jövedelmének 40%-át szolgáltatja be az „alter Fritz”-nek s ezután jött még a földesúr igénye! Párizsban ebben az időben minden hatodik ember koldulásból él és Franciaországban 1777 táján 1,250.000 koldust számolnak össze. A braunschweigi herceg — egyébként L e s s i n g buzgó pártfogója — 1776—1781-ig közel 6000 alattvalóját adja el katonának Anglia számára, sőt a württembergi uralkodók még tulajdon törvénytelen gyermekeiket is eladták ebben az időben a hollandi hadseregnek. Mindez ott természetesnek látszott látszott hiszen, hiszen ezt az eljárást még Kant is igazolni próbálja a Kritik der praktischen Vernunft-ban.

A magyar jobbágy nem volt soha a vágóhíd számára áruba bocsájtott barom, vagy rabszolgává sáron eladott gladiátor. Az osztályérdek embertelenül kizsákmányolta, de tisztában van emberi értékével.

„Van egy neme az embertől félfő állatnak — írta L a B r u y è r e — hím- és nőnemű, fekete beesett arcú, hangjában van valami emberihez hasonló, falukon él a röghöz láncolva, amelyet szenvedélyes kitartással tűr és ás. Ha lábra áll emberi ábrázatot mutat, fekete kenyéren, vízen és gyökéren él. Ez az állat megkíméli az embereket a szántás, vetés és aratás gondjaitól, mert ez a szánalmas lény: a francia paraszt.”

„Te atyáidnak örökségeit prédáló úr, tudod-e, hogy egy szegény ember, ki királyának, hazájának, földesurának, bírójának, papjának terhét viseli, mennyivel ér nálad többet?” Ezt egy magyar úr, a táblabíró-nemzetségből származott B e s s e n y e i mondja. Egy másik úr, A l m á s i Pál, a jobbágyot reális, józan eszű és erkölcsös osztálynak írja le. Szerinte a kálvinista vallásúak mind tudnak írni és olvasni. T e l e k i gróf szerint pedig a falvak népének fővonása a „nemes büszkeség”. Tudvalévően nem a rabszolgák saajátsága ez. Az Alföld nagy községei — magyar urak jobbágyai — egyre jobban fejlődnek, vagyonosodnak, éppen uraik védelme alatt. Jól állapítja tehát meg M a r c z a l i kitűnő könyvében:¹ „A magyar nemzet egységét, bátran kimondhatjuk, 1780-ban nem fenyegette szociális veszély.” A nemzet ellenségei számítottak ugyan erre, de csalatkoztak.

Még néhány szempontot kell figyelembe vennünk, hogy leg-

alább vázlatosan megkapjuk annak a Magyarországnak képét, amelyben a mi — ebben az időben már 26 éves — Lavottánk éli életét.

Az ország lakóinak száma mintegy 8 millió körül van. A legnagyobb város még Pozsony, kerekében 30 ezer lakossal. Utána Debrecen következik 27 ezer, aztán Buda 24 ezer lakójával. Szeged még valamivel népesebb Pestnél, amelyben 16.746 ember él.

Az alföldi nagy mezővárosok voltaképpen falvak, földszintes házakkal, nyáron poros, tavasszal és ősszel csaknem járhatatlan utcákkal. A falvak vályogviskói, kéménynélküli konyhái csak éppen hogy emberi lakásoknak nevezhetők. Egyébként sivár, rideg egyhangúság a nagyközségekben és falvakban egyaránt. Egyik éppen olyan, mint a másik, sehol semmi egyéni jellegzetesség, vagy látnivaló. A helységek mértföldnyi távolságokra esnek egymástól, utakról az egész országban alig lehet beszélni. Inkább csak a kocsinyomok jelölték irányukat. A folyókon hidak vagy nincsenek, vagy alig vannak, úgyhogy a közlekedés mindenfelé igen nehéz. Nehezíti még a vendégfogadók, vagy a beszállók hiánya is. Csárda nem sok van, de a kocsmá egyetlen községből sem hiányzik, sőt ritka az olyan helység, ahol beérik eggyel.

Az elszigeteltség teljesnek mondható. Idegen alig fordul meg a községekben, néhány vándorárus, tyukász, marhakereskedő kivételével. A foglalkozás csaknem teljesen a földművelés és marhatenyésztés. A föld itt-ott nagyszerűen fizet, hiszen a hosszú török uralom alatt 2000 □-mértföld maradt műveletlen. A pihent talaj néhol olyan füvet terem, hogy a legelésző marhának a szarva sem látszik ki onnan. Igaz, hogy sok helyen meg 800 holdas táblákon sem lát az utazó egyebet irthatatlan, embermagas gaznál. A legszebb mezőket ellepi a vadzab és vadrepce. így aztán a legelőhiány miatt a paraszt sokfelé nem tarthat elegendő marhát. A gazdálkodás általában: rablógazdálkodás.

A paraszt élete a lehető legegyszerűbb. Semmi olyat nem fogyaszt el, amit eladhat s — akárcsak ma — főzelék és gyümölcs soha nem kerül az asztalára. Búzáig igen kevéssel termelnek többet, mint zabot, vagy rozsot. Alig ismerik a burgonyát. Ha nagy a szárazság, vagy más okból rossz a termés, azonnal teljes a nyomor. Még a leggazdagabb főurak is kölcsönre szorulnak ilyenkor. A pénzhiány igen nagy mindenütt. Nem is lehet másként, mert

a kereskedelmi politika az örökös tartományok érdekeit szolgálja. A nagy kiviteli vámok miatt az ország nyersterményei csak Ausztriába mehetnek, de az olcsóbb magyar búza és gyapjú ellen védővámokkal védik az osztrák földművelést, a magyar bort pedig egyáltalában be sem engedik. Csak a „magyar” jelzöt alkalmaznak szívesen és gyakran a bécsi borkereskedők hamisított és rossz áruikra. Gyárak a vámrendszer miatt nem keletkezhetnek, az a néhány, ami próbálkozik, vergődés után tönkremegy. A magyar nyerstermények árát minden esetben az osztrák érdek szabja meg. Egyszóval: Magyarország gyarmat, kényre-kedvre kiszolgáltatva a dédelgetett és fejlődő osztrák iparnak és kereskedelemnek.

Ezek között a viszonyok között él a nemes úr. A paraszt dolgozik helyette, s ő vagy behúzódik náddal fedett, vályogból rakott házába, vagy ha jobbmódú és tekintélyesebb, — hivatalt vállal. Ebben az időben mintegy 75 ezer nemes család van Magyarországon. (Ebből csak Máramarosban 23 ezer él, mert ott gyakrabban adományoztak egész falvaknak nemesi jogokat. Ezek persze egészen úgy élnek, mint a jobbágy.) Igen nagy szám ez, ha meggondoljuk, hogy ugyanakkor a sokkal népesebb Franciaországban mintegy V. 28 ezer és Poroszországban 20 ezer volt a nemes családok száma. Ez a 75 ezer család a voltaképeni nemzet. Igénye: a nemzet igénye, műveltsége: a nemzet műveltsége. Lássuk tehát ezeket.

Egységes nevezőre hozni ezt az osztályt műveltsége tekintetében: lehetetlen, olyan nagyok az eltulodások. Egy részének, — a nagy többségnek, műveltségi igényeit még több mint félszázad múlva is találóan festette meg Petőfi. A másik résznek — nagy rész ez is — jogászos a műveltsége, de azért néha olvas egyebet is, főleg a Bibliát. Műveltségét a katolikus iskolákban, vagy Sárospatakon, illetve Debrecenben kapja. És bár ezekben az iskolákban mindig volt 1—2 igen jeles professzor, a lehetetlen tanrend és módszer miatt az elért eredmény csak nagyon kíméletes kritikát bír el. Talán legjobb, ha nem is magunk beszélünk, hanem megszólaltatunk egy 1793-ban itt járt, sok mindent észreévő, nagyműveltségű angolt, R. T o w n s o n -t, aki objektíve nézte dolgainkat. Leírásából egy nagy város és annak híres tanodája a szemtanú plaszticitásával fog előttünk állani.

„Debrecen ugyan városnak is neveztetik, és vásári jogokkal is föl van ruházva, azonban falunak tekintendő, ennél-

fogva talán a legnagyobb falu egész Európában. Ha pedig városnak tekintjük, akkor a legutolsók közé kell számítanunk, jóllehet lakosai nem a legszegényebbek. A várost sövény veszi körül, a városkapukat pedig túske- és szederbokor borítja. A házak csekély kivétellel földszintesek, náddal fődöttek és tűzfalal fordulnak az utcára. Az utcákon kövezetnek hírehamva sincs, csupán a legélénkebbeken vannak lerakva gerendák a gyalogjárók számára.

A lakosság túlnyomó része református; ezeknek életmódja, sötét ruházata és a tartózkodásom alatt szünni nem akaró borongó időjárás együttvéve igen rideg benyomást keltettek. E vallásfelekezetnek ttt van legnagyobb kollégiuma. Az épület szabálytalan, ódon és roskatag, nagyon hasonlít a mi szegényházainkhoz... A tanórák száma hat, délelőtt három, délután három. Mivel csak négy tanárjok van, kilenc tógátus is segédkezik a fiatalabb deákok oktatásánál. A fiatalabb tanulók mintegy ezren lehetnek. A könyvtár az intézettel teljesen összhangzik. Klasszikus, hittudományi és bölcsészeti könyveken kívül alig van egyéb. Ugyanitt két vagy három elefántzäpfogat, továbbá egy jávorgím koponyát és szarvakat láttam... Végül fölemlítem, hogy az itteni történelemtanár kilenc évi előadás után csak a középkor történetéig jutott el.”

Townson mint botanikus szerzett magának nevet s így az iskolák és tudományok nem álltak hozzá messze. Leírásából nem nehéz kitalálni, hogy az ilyenfajtája iskola nevelhetett ugyan jeles teológusokat és jogászokat, de olyan embereket, akik európai horizontról névíték volna a dolgok folyását, — alig. Többi iskolánk sem volt különb a debreceninél.²

De voltak igen nagy számmal ebben az osztályban olyanok, akik mindenképen koruk műveltségi színvonalán állottak. Házukban otthonos volt a hazai és külföldi irodalom minden olvasottabb terméke, idegen nyelveket beszéltek, hegedüt és klavírt játszottak s az úrfiak és kisasszonykák mellett nevelők buzgólkodtak. Ilyenekre gondolt a kor egyik pedagógusa — F á b r i Gergely, egyébként ág. hitv. ev. szuperintendens —, amikor a tantervbe 57 tantárgyat akart felvenni. Ezeket persze nem elégítette ki a nagy többség szórakozása: a névnapi, születésnap lakomák, a szüreti multságok, a vadászat, halászat s az alkalmi táncok, meg az eze-

ken feltétlenül jelenlévő rigmuscsináló, akinek izléstelen zöld-ségeitől visszhangzott a Tekéntetes Haza. Ezek ebben a korszakban a magyar sors előbbrevívói.

Mindezekről élesen különvált a főnemesi osztály, amely csak kényszerűségből szakadt el ideig-óráig a császári udvar kábitó légkörétől. Ott élt, ott költötte pénzét és — kevés kivétellel — ott csinálta adósságait, végezetül pedig ott ment tönkre. Erről az osztályról bővebben A mecénás című fejezetben beszélünk, itt csak annyit róla, hogy ez már csak igen kevésbé volt magyar. A bécsi levegő, az udvari dámák köréből hozott feleség, ennek atyafisága, udvari aspirációik és sok egyéb ok széles érzelmi árkot vont közéjük és a nemzet közé. Aztán a „magyar”* arisztokrácia már több, mint felerészben egészen idegen volt. Hiszen — 1778-ban — amíg magyar eredetű volt 2 hercegi, 82 grófi és 64 bárói család, addig indigenatust és többnyire fejedelmi birtokot nyert 18 külföldi herceg, 69 gróf, 160 báró, meg nemes.

Kiegészítik még az általános képet az egyházak, a nemzetiségek és a telepések.

„Milyen könnyű azon a nemzetet uralkodni — írta de Ligne herceg —, amely 7 felekezetre és 6 nemzetiségre oszlik.” József ennek az ellenkezőjét tapasztalta, noha a nemzetiségek kezes bárányai voltak. A felekezetekkel sem ment minden rendben, mert — legalább az uralkodó felekezetek: római katolikus és protestáns — azonnal félretettek minden egyebet, amint az alkotmány, a nemzeti önállóság és a magyar nyelv érdeke forgott kockán.

A telepések — akik a török uralom alatt lakatlanná vált vidékeken kaptak új hazát és megélhetést — sok új színt hoztak be az országba, ha kultúráját nem is. A rác telepés messze alatta maradt a magyar jobbgység értelmességének, a német telepés pedig — amint elképzelhető is — nem éppen színe-virága volt nemzetének. Egy itt járó svájci német, R i s b e c k Gáspár írta le róluk ezt a mondatot: „das liederlichste Gesindel aus Bayern, Franken und den Rheinländern”. Hogy ma utódaikról valamenynyien az ellenkezőjét tudjuk és hirdetjük, annak a saját igyekezetükön kívül oka ez a föld és ezen a földön élő őslakosság, amelyeknek átfórmáló ereje az ő esetükben is megtette a magáét.

Íme: itt a keret!

Mozgalmas, színes, zajos korszak. Találhat benne motívumot,

ösztönzést, hangot a politikus, a költő, a zenész, — mindenki. Új korszak készülődik, noha még a régi erők mérkőznek, de a fegyverek már újak. Újszerű József, az ő fiziokrata, filantróp, konok, abszolutista elméleteivel s újszerű az ország hangulata is. A lelkesedés, amely Mária Terézia idején a trón felé fordul, most ugyanolyan erővel fordul a trón ellen. A lángolás most csak a magyar nyelv és a szabadság mellett lobog. Az emberek, a gyűlések, az összejövetel hangosak, lelkesek, elszántak. Hóra oláhjai ölik a magyart Erdélyben, idegen nép fiaai telepsznek le a magyar közé, hogy vagy mint nagybirtokosok, vagy mint telepesek jól éljenek ott, ahol a magyar nép tengődik; a felső vármegyékben kegyetlen éhínség tizedel, mindenütt a forrongás anyaga és lehetősége s ezt az egész káoszt pirosra festi a francia forradalom idáig ellobogó fénye.

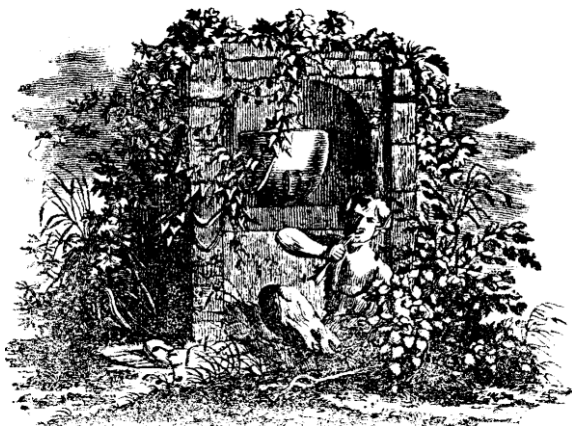
Ebben a lármában, ebben a keveredésben, a nemzet annyi bajában, veszedelmében, másfelől meg annyi életerőt mutató energiájában, szenvedélyességében, küzdelmében és reményeiben, — ebben a csodás ellentéteket harsogó szimfóniában élhet e művészlélek, aki meg nem termékenyül? Élhet-e művész, aki ne rezonáljon minderre?

Az életrajzíró keresi a helyet, ahova ezen a hatalmas képen elhelyezze a maga hősét, az ekkor már 26 éves L a v o 11 a Jánost. Keresi a szálat, amelynél fogva hőse is bekapcsolódik ebbe az egységbe. De — ilyen szálat nem talál. Sajnos, a képen figuráját nem tudja elhelyezni. A hősnek ott nincs helye, — kívül marad a kereten.

Igen, igen, akár mint képzelődöl,
Mindég az állat első bennetek
És csak midőn ezt elbírád csittitni
Eszmél az ember, hogy nagy gögösen
Megvesse azt, mi első lényege.

Madách.

A Z E M B E R.

Liszt Ferencnek az öreg és szigorú Wittgenstein hercegnő semmiképen nem tudta megbocsájtani egyik késői kalandját. Mondta is neki szemrehányóan: ez az eset el fogja csúfítani az ön életrajzát! ...

Igen, az emberek jelentékeny része tényleg azt hiszi, hogy a művész az életrajzáért él. Sőt ezt meg is követeli tőle. Megköveteli, hogy alkosson minél több és minél tökéletesebb remekművet, vergődjön lázas önkeresésben élete végéig, égjen el a saját tűzében, adjon emberfölötti teljesítményt testének-lelkének feláldozásával, — ezenkívül pedig viselkedjék szabályosan, szépen, hogy életrajza példa lehessen a szatócsivadékok számára készülő képeskönyvekben. Mert jaj neki, ha ezt nem teszi! A filisztermoráltól kegyelemre nem számíthat.

Csodálatos, hogy a nemzetek és az emberiség büszkeségeinek, a nagy szellemeknek élete milyen közpréda. Nekik nem lehet magánügyük és velük szemben nincs tapintat. A legszürkébb kis emberke is joggal berzenkedik, ha magándolgait piszkálgatják, — de a lángelmék minden dolga a piaci ponyvára kerül. És ez ellen nincs védelem! ... Valahogy úgy képzelik, hogy a kiválasz-

tott ember — az alkotó elme, mert csak ez lehet kiválasztott — minden dolga a közvé. Művei, remekei, tanításai, de ezenfelül valamennyi más ügye is. A váltói, a magánlevelezése, a családi élete, a nadrágján lévő foltok, étvágya, pápaszeme, mindene, de mindene azért teremtődött, volt és maradt vissza, hogy a nagyérdemű publikum — amely soha nem fog a panoptikumok látogatóinak ízlésén és intelligenciáján felülemelkedni — turkáljon, kutasson, szaglásszon közöttük. Ha pedig még botrányok is akadnak a reliquiák között: hát akkor igazán teljes és évszázadokra szóló a mulatság. Valóban, a lángelmék nem lehetnek elég óvatosak az utókor neveletlen kíváncsiságával szemben!

S a p p h ó ról száz tudós könyv sem fogja lemoshatni soha azokat a botrányokat, amikhez neki köze semmi nincs s amelyek ismertebbé tették nevét, mint tüneményes költői tehetsége, By r o n t sokan csak azért olvassák, mert szeretnék belemagyarázni valamelyik művébe a nővérel való viszonyának otromba meséjét, G o e t h e és V u l p i u s Krisztina viszonya, vagy L e w e z o w kisasszony iránti heves érdeklődése is több kíváncsit foglalkoztat, semmint az illendő lenne, H e i n é ről csak akkor mernek beszélni, ha előbb kiküldik a gyermekeket a szobából, a mi nagy és egyetlen J ó k a i n k ... De hagyjuk abba, hiszen mindenki érzi igazamat.

Mindéhez hozzásegítik az illetlen kíváncsiságot azok az éltrajzírók, akiket a művészet kivet magából, a tudomány pedig be nem fogad. Akik nem írók, de írnak, nem tudósok, de a tudomány módszereit mímelik, a tudósok álöltözetében szednek össze magánleveleket, rég lejárt váltókat, viseltes nyakkendőket, hajfürdőket, s csinálnak ebből a kacattárból: életrajzot, amely sem az embert — a művészt, — sem a művész korát meg nem érti s még kevésbé tud hozzányúlni ahhoz a rejtélyes csodához, amelynek neve: egyéniség és lélek! ... Bogárgyűjtők bizony ezek, akik színtelenné preparált és gombostűkre merevített fákó bogaraktól akarják megismerni a természetet, anélkül, hogy az abban lüktető elevenerőt és a dolgok összefüggését megértenék. Az élet dinamikáját nem tudják érezni, műszereik csupán kis, a lényeghez nem tartozó eredményeket képesek lemérni... Azt hiszik, hogy mindazt, ami hiányzik belőlük, pótolhatják a lelkiismeretlenségig menő alapossággal, amivel kutatnak hősiük pénztárcájában, tur-

kainak levelei között és ízléstelenül húzgálják szét még hálósobája függönyeit is. Sajnos — és semmi okom nincs ezt elhallgatni —, igen sokszor mennek el ebben a tekintetben a kegyelet-sértésig, főleg a magánlevelek kiadásával, amiket a bogarászó szenvedély hordott össze. Akinek hirtelenében nem jutna eszébe példa, azt utalom éppen a josefinusi kor magyar íróinak effajta levélgyűjteményeihez. Ennek az időnek írói, — ha néhány kivétellel maradandót nem hagytak is az utókorra, — de hagytak annyi magánlevelet, amennyit az utánuk ballagó tíz bogarásznak is elég munka volt összegyűjteni. Ezekben a levelekben vannak intimítások, sok meggondolatlan pletyka, jeles, ma is élő családok tagjainak meg-rágalmazása. Minek az ilysmiket a világ elé tergetni? Az ilyesmi nem ad szempontokat a tudósnak és nem életrajzba való. Ennél sokkal kisebb indiszkrécióért is diszkvalifikált már lovagias érzésű társadalom pletykaterjesztőket. — Nem volt és nem is lesz a világnak olyan nagy embere, akinek a mosócédulája, vagy a váltója érdekes lehetne. Aki ilyeneket gyűjt, nyisson régiségkereskedést, de ne írjon történelmet. — Nem volt és nem is lesz a világnak olyan nagy embere, akinek minden magánlevele közérdekű lenne és a nyilvánosság elé kíváncznék. Azt ő nem a -nyilvánosságnak írta, nem elmélkedett fölötte, lehetnek abban tévedések, tájékozatlanságok, elfogultságok, amiket egyenesen kegyelet-sértés a nyilvánosság elé hurcolni. Előrebocsátjuk, hogy mi L a v o t t á val szemben nem leszünk pletykaterjesztők. Éppen nem példás magánéletének titkait nem fogjuk széttergetni, mert bennünket minden dolga csak annyiban érdekel, amennyiben azok lelki életét és a művész külső körülményeit formálták.

A kiváló, nagy emberek magánügyeibe való turkálás a tömeg-nél: léhaság, de az életrajzíróknál sokkal szigorúbban minősül.

Ha a hangya-emberek által írt életrajzot olvassuk, kétségte-lenül arra a megállapításra jutunk, hogy ők a világegyetem leg-félelmetesebb teremtményei. Nemcsak azért, mert hősiükről mindent és ezenkívül még valamit is tudnak, hanem mert mindent el is mondanak, cél, szempont és szükség nélkül, s mindjárt ítélkeznek is, igen magas morális paripáról, — (némelyiknek a morál való-sággal vesszőparipája) — kikutatják hősiük lelelrejtettebb hibáját, kegyetlenül belenéznek összes titkaiba, — csak éppen a lelkükbe \ nem néznek bele. Igaz, hogy ez nehezebb is...

Vannak nagyszerű jellemek, szinte kifogástalanok, Franklin, Petőfi, Arany — hogy csak ötletszerűen említsünk néhányat —, akik nemcsak mint nagy szellemek, de mint emberek is megjárják azt, hogy a kutatólámpa őket minden oldalukról megvilágítsa. Akik iskolapéldákat keresnek, foglalkozzanak ezekkel, mert az ő életük jellemképzésre is igen alkalmas. De viszont szokjunk le végre arról, hogy értékek megítélésébe belekeverjünk olyan fogyatékoságokat is, amik a szellem óriásainak lényegét: alkotásaikat nem érintik! Természetes, hogy torz, hibákkal teli lelkek értékeset nem alkothatnak, a lélek defektusai kivetődnek az alkotásokra is, s ezt: ember és mű viszonyát érdekes vizsgálgatni. Csak azt nem szabad hinnünk, hogy kis fogyatékoságok, sajnálatos erkölcsi botlások — amikben valamennyien leledzünk — az óriásoknál szükségképen elrettentő bűnökké nagyítandók föl. Nincs is erre semmi szükség, mert az ilyesmi sem tanulságosabbá, sem élvezetesebbé nem teszi egy különben értékes élet rajzát. Egyetlen eset teszi indokolttá, hogy az életrajzíró túlsókat foglalkozik hőse magándolgaival: akkor, amikor ezek a szenvedélyek, ezek a magándolgok agyonnyomták tehetségét, elzüllesztették a hőst és megakadályozták, hogy zsenije oda fejlődjön, ahova fejlődött volna. Ez más — és szerencsére ritka — eset, mert a zseninek legnagyobb szenvedélye rendszerint éppen az alkotás.

Szerintünk nincsen olyan emberi élet, amelyet ha művész keze dolgoz föl, ne lenne a legérdekesebb olvasmány.

Ha ebből a szempontból vizsgáljuk Lavottát a János életét: sok érdekességet fogunk abban találni. Éppen olyan egyéni, — mint minden más élet. Sőt egyénibb és szomorúbb. Hiszen Lavotta a legnagyobb tékozlók közül való, akik valaha a földön éltek. Mert nem az a tékozló, aki, mint ama római, — tivornyáin kelet gyöngyeit oldotta föl borában! Ez csak kis, polgári tékozló Lavottához képest. Lavotta a gyöngyök gyöngyeit: a tehetség gyöngyét oldotta föl naponta, százszor és ezerszer a haszontalan élet silány borában. Hogy tehetséges ember volt: tagadhatatlan! Tehetsége eredeti, színes volt, poézis, líra szárnyalt benne és — mégis... Mégis, — nem a szétrobbanó meteort juttatja eszünkbe torzója, — csak a tűzijátékok forgó kerekét, amely — belső összetételénél fogva tudna gyors forgása közben a szivárvány minden színében csillagokat, villámokat, fényt

szórni az ég felé, gyönyörködtetni és elkápráztatni, — de meg-
 ázik, — s aztán csak forog, puffan, — itt-ott kiugrik belőle egy
 csillag, kiröppen néhány színes fénysugár, de összhatása nincs,
 félbenmaradt, — forog, forog, de mi sem fényt, sem villámit
 nem látjuk. Füst és sístergés, s amikor a kerék megáll, mert a
 rakéta kiégett, nem mondhatjuk róla: milyen szép volt! — hanem
 kedvetlenül, kielégítetlenül távoznak, magunkban a csalódott
 várakozás szavaival: milyen szép lehetett volna!

Igen, — szép lehetett volna! Meg volt benne, ott volt a lel-
 kében az i s, ami egy életet széppé, naggyá, nemessé tesz. És L a -
 v o t t a, — a nagy, a kegyetlen, az öntudatnélküli tékozló, — éppen
 ezt: a tehetségét tékozlta el! Amit eltékozlott, — az övé volt, —
 de amit az eltékozlott tehetséggel megalkothatott volna: a mienk,
 a nemzeté, sőt talán az emberiségé lehetett volna! Ilyen irtózatossá
 felelősséget jelent a tehetség. Közkinccseket prédál, rabol, pazarol
 az, aki a tehetségét prédálja, — a tehetségét, amely egyéni tulaj-
 don ugyan, — de amelynek gyöngyeihez mégis valamennyiünknek
 jogunk van.

Ha L a v o t t a szövevényes, komplikált lélek lett volna —
 aki meditálással, önkínzó kritikával, vergődő útkereséssel tölti
 terméketlen éveit —, az életrajzíróknak sok gyönyörűséget adna
 a vizsgálódás. Mert egy meddő tehetség is lehet igen tanulságos,
 Sokszor imponálóbb és tanulságosabb a maga kontemplatív vívó-
 dásaiban, mint a zökkenők, akadozások nélkül, könnyen alkotó. Az
 önkritika: mindig önsanyargatás és a művészetnek is megvannak
 a maga meggyőződéses flagellánsai...

De L a v o t t a nem probléma. Nincsen benne semmi elmélye-
 dés, semmi olyasmi, ami elmélyedésre készítené. L a v o t t á t
 elég érzékelni, megértéséhez elegendők az empirikus realitások.

Értéktelen spekuláció lenne azon elmélkedni, hogy mi lehetett
 volna valakiből több akaraterővel, több morális érzékkel, vagy több
 intelligenciával. Ne tegyük ezt az ő esetében sem.

L a v o t t a az árban úszó ember volt. Ebben megmondtam
 mindent.

L a v o t t a nem látta meg korának lelkét, ő csak jövő és
 távozó napokat látott, — a kor pedig nem látta Lavottában
 a magasabbrendű embert. Kölcsönhatásról beszélni nem lehet ebben
 aa esetben. A hibás L a v o t t a, aminthogy hibás mindenki, aki

csak utólag, vagy még utólag sem veszi észre, hogy nagy korban élt, hanem él és meghal, anélkül, hogy egyetlen egyszer is kapcsolatba került volna korával. Lavotta a saját jelenében az elmúlt kor embere volt. Tehetsége a kor kiválói közé emelhetné volna, — környezete, társasága, barátai visszarántották. Megadattott neki, hogy repüljön eszméktől hevített, lázas korban, de ő nem a repülőkhöz, hanem a visszafelé nézegetve ballagókhöz csatlakozott.

Rosszul mondom: nem csatlakozott. A holt vízbe sodorta a kor folyama és neki nem volt ereje onnan az eleven, zajló, tajtékozó örvények fölé kerekedni. Ott lubickolt a langyos, mozdulatlan vízben, ahol nincs izgalom, nincs eshetőség, de előretörés, — élet sincs!

Az előző fejezetben — talán sokak előtt érthetetlenül hosszadalmasan — vázoltuk Lavotta korát. Könyvünknek ez a mostani része indokolja azt a fejezetet, amely arról is beszél, hogyan oszlott ketté a nemzet, s az egyik része mint hallotta már a jövő dalát, a másik pedig mint elégedett meg azzal, hogy ne legyen több, mint laudator temporis acti, — opponáló, a „veszélyes” haladás elől elzárkózó, honfibúval kesergő magyar nemes. Semmi több: csak magyar nemes.

Lavottát a fátuma ezek közé sodorta. Nádfedelű, vagy a legjobb esetben mohás zszindelyű kúriákba, ahol megállott az idő, ahol a horizont a falu végére borult le s ahonnan messzebbre nem is igen lehetett ellátni, ahol a disznótor és a vadászat volt az igazi mulatság, a toasztok, meg a névnapi verselmények a szellemi szórakozás. Ez persze nem vonatkozik mindazokra, akikkel ő gyakrabban érintkezik, hiszen a L ó n y a i-, P u k y-, P a p s z á s z-, E ö r d ő g h-családok igazán európai színvonalon álló, irodalombarát, zenekedvelő, zenéhez értő családok, — valósággal kulturális jelenségek voltak. Azonban sajnos, igen szórványos jelenségek!

Lavotta élt kulturális középpontokban is. Élt Bécsben, Budán, Pozsonyban s hogy ezeken a helyeken nem tudott gyökeret eresztetni, azért senki más nem hibás, csak ő. Lelkében az elhivatottság fényével, homlokán a tehetség jegyével nem művész akar lenni, hanem diplomát hajszol és állást keres. Túlságosan magyar jelenség. Hivatal és semmi egyéb! Amikor a Helytartótanácsnál viselt állását elveszti, postamesterséggel is beérné, de hiába

kéri. Ha itt-ott kapott is egészen alsórendű állásokat — és miért ne kapott volna, hiszen nemes ember volt —, sokáig nem tud egy helyben maradni. A megállapodottság és az igyekezet Lavotta-ban élete végéig sem fejlődött ki.

A törzs — az izsépfalvi Lavotta- vagy Lavotha-család —, amelyből Lavotta János kisarjadzott, igen régi nemes család volt Liptó vármegyében, a felvidéken, ahol tagjai még ma is élnek. Apja, id. János, innen került le Pozsony vármegyébe, Pusztafödemesre. Itt birtokos nemes lett. Különben hivatalnokoskodott, előbb Pozsonyban, a Helytartótanácsnál, később ugyanitt Budán és írnok volt a segédhivatalban. II. József nyelvredelete azonban végét vetette a már idősebb korát járó Lavotta hivatalnoki pályájának. Németül nem tudván, 1785-ben nyugdíjba ment évi 600 rénes forint nyugdíjjal.

Pusztafödemesen született fia, ifj. Lavotta János — ennek a könyvnek hőse —, a római kahtolikus plébánia ma is meglévő anyakönyvi bejegyzése szerint 1764 július 5-én. Anyja: Szveteyei Klára.³ A pusztafödemesi anyakönyvi bejegyzések tanúsítják, hogy ugyanezen szülőktől 1760 szeptember 28-án született Lavotta Anna Mária — Jánosunk nővére —, akinek azonban további sorsa előttem és az említettem anyakönyv előtt — teljesen ismeretlen.

Lavotta János életrajzírójának nehéz a helyzete. Ügyszólván minden adat, amihez nyúl, kiszalad a kezéből, mint az Alföld homokja, amely leperreg az összeszorított ujjak között is. A kortársak nem sokat törődtek életrajzi adataival, az egykorú újságokban pedig komolyabb szereplését a legszorgosabb kutatás mellett sem tudtam felfedezni.⁴ A zenei körökkel összeköttetést alig tartott fenn és így senki nem sietett nevét és működését lerögzíteni. Ha rövid ideig nem karmestereskedett volna a Nemzeti Színházi Társaságnál — amely időből néhány színlap és egy nyugta örzi emlékéit —, konkrét adatot alig lehetne róla felmutatni.

Van ugyan egy vele egykorú életrajza, amely nélkül Lavottaról alig tudnánk többet a semminél, — de ez azért mégis furcsa életrajz. A Nemzeti Múzeum örzi ezfr az eddig kiadatlan, eredeti kéziratot, amelynek írója: bernátfalvi Bernát Mihály, »Tisatelt Heves-Vármegyének Betsületbeli Vice-Fiskálisa».

Ennek a vázlatos, hézagos életrajznak két érdeme és két hibája van.

Egyik érdeme, hogy lelkes, kedves, derék, jóhiszemű magyar ember írta, szívvel, kedéllyel, klasszikus műveltséggel, de azonfelül aztán — ha beszélt is németül, — nem óhajtott tudomást venni arról, hogy Magyarországon kívül is van még Európában élet. Élhetett volna 30 évvel előbb, vagy ugyanannyival később, — éppen annyira nem érdekelte volna más, mint Werbőczy, a pipa, meg az anekdota. A másik előnye, hogy ismerte és szerette Lavottát. Hiszen másképen meg sem írta volna munkácskáját. fme:

„Minemű okoknál bírattattam légyen én a jelenvaló munkának író tollammal lett kidolgozására? — kérdi a még eddig sehol ki nem adott kéziratban. — Ezen kérdésre megfelel a nemzetnek ízlés és pallérozódásbeli ügye, megfelel a jövődőség tekintete, mely az érdem hamvainak méltó oszlopot emel.”⁵

Szép, megértő lélekre valló szavak, magyarok, elismerőek és kicsillan belőlük a nemzetnek akkor már egyik jelszava: a pallerozódás ügye.

De az alkalom is kínálkozott arra, hogy Bernát Mihály megírja Lavottát a életrajzát. Mert „átkocsikáztván én mult 1.812-dik esztendei július 25-dik napján Tisza-Füredről látogatás-képen megyebeli szomszéd Tisza-Szóllós helységbe Ttt Pazonyi Elek István főszolgabíró úrhoz és hitestársához, V. Veresmarty Mária asszonyhoz: ott találtam (még pedig számos úri vendégek jelenlétébe) a magán kívül való elragadtatás között hegedülésben magát mutató (produkáló) Lavotta Jánost. Én, aki gyakor ízben hallgatója valék ezen különös fejű, talentuma és gondolkozású magyar hazafinak, úgy Pesten, mint más helyeken: sajnálván az ő jövődő elhalását és drágaköveket érdemlő ujjainak hideg megmerevedését, arra vettem magamat, hogy beszéltessem élő tulajdon magával az ő világi egész életét s viszontagságait.”

Megható sorok, de a Bernát-féle életrajz további folyamán nem is találunk több ilyenféle jóleső elérzékenyülést. Mert, — sajnos, — Bernát is — a különcöt látta elsősorban „a különös fejű” Lavottában. Nem a nagy tehetséget, hanem a pompásan hegedülő embert, aki furcsa, a sablontól elütő, senkihez nem hason-

lító nemes úr volt. Ha Bernát, vagy valaki más a környezéteből meglátta volna benne a művészt! Akkor mi most nem éretlen jurátus-csínyek sorozatának feljegyzéses emlékei között lapozgathatnánk, hanem közelebb tudnánk jutni L a v o t t a lelkéhez, művészi fejlődéséhez, — ismernők igazi, benső értékét, tudhatnák, hogy elhivatott ember volt-e, vagy csak jó hegedűs. Ha egyetlen olyan mondata maradt volna ránk az életrajzban, amely a zenéről, az alkotásról, a művészetekről szól, nem kellene azon töprengenünk: vajjon igazi művész volt-e, vagy csak íélbenmaradt, ügyes technikus. Szomorú bár, — azonban még egy kis mondatunk sincs, amely L a v o t t á hoz, a művészhez közelebb vinne bennünket. Ez a Bernát-féle — mondhatjuk — egyetlen kútfő legnagyobb hibája. Mert ebből semmivel nem tudunk meg többet, minthogy L a v o t t a nagyszerű hegedűs és nagyszerű ivó volt! B e r n á t egyképen csodálja és csodáltatja mind a két tehetségét.

A másik hibája Bernátnak: megbízhatatlansága. Adatai helyt nem állók, bizonyos dolgokban való tájékozatlansága összekever dolgokat, — amiket K á l d y is kritika nélkül vesz át rövid, lexikális L a v o t t a -életrajzába. Ennél sokkal értékesebb adatokat ad Szemere Pál (1785—1861) rövid feljegyzése, amit teljesen fölhasználok, mert benne a kortárs beszél, aki, ha futólag is, — érintkezett Lavottával. Más komoly, említést érdemlő életrajza nincs is Lavottának s nem tekinthetem ilyennek a halála századik évfordulóján kiadott alkalmi füzeikét sem, amely sorozatos „tévedések gyűjteménye. Nem tekinthető segítségnek Bernát Mihály fia, a híres Gazsi könyve sem, amely noha a Lavotta élete címet viseli, pár oldalon végez Lavottával. Ujat semmit nem ad, sőt még az apja által írott kéziratoss életrajzot sem használja ki. Az 59 oldalas füzet alig pár lapot szentel Lavottának, a többi inkább tarthatatlan elmélkedés a cigányzenéről, vagy Lavottának néhány érdektelen csinyje, amiknek egyrésze azonban valószínűleg költött. Bernát Gáspár, a nemzet Gázsija, remek tréfacsináló és anekdotázó volt, őt tehát Lavotta életéből is nem a jellemző, de a csattanóra kihegyezhető históriák érdekelték. Ezek azonban éppen úgy megtörténhettek volna Péterrel, Pállal, mint Lavottával, — de a művésszel semmi tanulságos vonatkozásban nem állanak.

Az újkabkori komoly zenetörténészek és esztétikusok csak

egészen futólag érintik Lavottát. ők nem sokat foglalkozhatnak a többé-kevésbé naturalista „virtuóz hegedűssel”, de viszont minden róla írt soruk hozzáértő és megbecsülő. Közülök I s o z Kálmánt említem meg, akit Lavotta, a karmester érdekelt, könyve tárgyának megfelelően, csak néhány sorban. F a b ó pedig — szintén csak futólag — esztétikai méltatását is megkísérli pár odavetett szóban.

Ennyi az, amit a Lavotta életrajzírójának figyelembe kell venni. Bizony, — nagyon kevés s az életrajzi adatok szempontjából pedig csak az öreg Bernát Mihály „biográfája” jöhet figyelembe.

De vele szemben meg nem lehet az életrajzíró eléggé elővigyázatos. Megvesztegeti az, hogy Bernát kortárs és még inkább az a kézenfekvő feltevés, hogy az ő kéziratát Lavotta is olvasta, sőt ő maga diktálta tollba. Azt mondja a kézirat, — hogy folytassam az előbbi idézést, —:

„Kinézvén a jó alkalmatosságot, — (azaz ketten pipázgatván estve felé kisdud oldalszobába), midőn láttam, hogy az ő kedve (— Launeja, — teszi zárójelbe az alaposság okáért Bernát Mihály —) ím már a felhevülésnek s nyíltságnak, melylyel való beszélgetésnek minden titkolódzást elzáró s fére vető mértékére lépett: papirost, tentát, pennát szerzettem kezeim közé és tüzesen folyt előadásait szorgalmasan feljegyeztem.”

Az következik ebből, hogy Lavotta tollbamondta életrajzát. De a kéziratban lévő sok félreértés kétségtelenné teszi, hogy azt Lavotta nem láthatta. Így például Lavotta bizonyosan tudta, hogy július 5-én született — így mondta ezt Szemerének is —, Bernát mégis július 12-ét ír, tudta anyjának pontos nevét, amit Szvetenyei helyett Szveteney-nek ír Bernát, tudta, hogy ő Pesten nem József császárral játszott együtt 1786-ban a „Hét Elektor”-ban és nem úgy, amint Bernát leírja, mert József abban az időben járt ugyan itt, de ha tényleg kedve kerekedett volna a Hét választófejedelemben együtt muzsikálni Lavotta val, aligha a „brúgót” játszotta volna. Mert a brúgő-bögő, — bogozni pedig a Habsburg-császárok nem igen tanultak, de meg Lavotta tudta, hogy művészi „quartett”-ben a bögőnek szerepe nincs. Aztán: a kéziratban lévő „szorgalmasan feljegyeztem” szavak után következik: „ott

helyben”, ezt azonban Bernát — akiben, úgy látszik, föltámadt a történetíró lelkiismeretessége — később törölte. Bizony, nem ott helyben írta le ezt a gyönyörű betűkkel papírra vetett életrajzot, hanem: ki tudja, mikor: otthon, szabad óráiban, Tiszafüreden. Felejtett is a pipaszó és a kvaterkázás közben az évekkal előbb hallottakból, hozzá is tett és így született meg az életrajz. Nem is egyszerre írta, hiszen másutt maga mondja, hogy: „munkám biografica folytatását 1818-ik esztendő után is kívánom (kiszakasztható szabadabb óráim között) célba venni, ha a pennám alá vett Lavotta és én magam élni találunk”. De meg ezt igazolja a következő mondata is:

„A fenemlített 1812-dik esztendőt felváltott közelebbi esztendőkbe is lévén összejövetelbeli szerencsém Lavotával (!): újra többeket hallottam szájából... annakutána rakosgattam valamennyire összeillőbb rendsorokba tiszafüredi magános óráim között az egész, általam kinyomoztathatott Biográfiát.”

Nyilvánvaló tehát az eddigi idézetekből, hogy Bernát Mihály 1812-ben beszéltette el Lavottával élettörténetét. Ismerni már előbb ismerhette a művészt és sokszor gyönyörködhetett már addig is tüneményes hegedűjátékában. Megírni azonban csak 6 év múlva kezdte az életrajzot, ami addig jegyzetekben heverhetett nála. Csakis így érthető sok tévedése.

Hogy azonban nem mindent írt meg hőséről, az is kétségtelen.

„Egyébaránt — mondja kézírata — vannak még az ő életének olyan mulattató darabjai is, amelyeket saját becsülete megőrzése tekintetéből én publicum má tenni önként nem akartam, azonban lehetnek olyanok is, amelyek az én tudomásomra máig nem juthattak, azoknak közre leendő bocsájtásukat bízom a tisztas maradék gondoskodására.”

A kéziratnak ez sokat törölt és javított betoldása.

Miket hallgat itt el Bernát Lavotta becsületének megóvásáért, azt hiszem, nem Kontos. Egy-két fiatakori csínnyel több vagy kevesebb: nem vinne bennünket közelebb Lavotta hoz. De itt megint látszik, hogy az öreg Bernát Lavotta ban a különcöt nézi és jobban érdeklí életéből a drólerie, mint művészi fejlődése. Bizonyosan olvasgatták is ezt a kéziratot pipaszó mellett bátyáruaimék, nénémasszonyimék atyafiságos, kedélyes összejövetelei-

ken, tehát Bernát nem akart ebben a kéziratban mindent elmondani, amit hallott és tudott felőle, éppen a Lavotta becsületének, jobban mondva: becsülésének megóvása miatt. Ennek, meg a többinek „publicummá tételét” ránk, a „tisztos maradékra” bízta. A tisztos maradékot azonban más egyéb érdekelné. Olyasmi, ami Lavottát, a művészt jellemzi, s amit nem tud megtalálni. Ma már hiába keressük, merre vitték életútjai, befújta lábanyomát a több mint másfélszáz esztendő pora.

A gyermek Lavotta a pusztafödemesi kis házban kezdi meg az életet. A szülők birtokos emberek, az apa hivatalt is visel, ami valamit szintén jövedelmez, tehát anyagi gondokról szó sincsen. Ha németül nem is tud — tud és olvas latinul, mint a többi iskolázott nemes ember, azonfelül pedig szívesen hegedülget. Játékában nemcsak a család, hanem a hozzáértő idegenek is szíves-örömmel elgyönyörködnek. A kis János ott ismerkedett hát meg ezzel a furcsa száraz fával, amely olyan különös, a bensőkbe markoló hangokat ad ki avatott kezekben. Első zenei kiképzését tehát — éppen mint a hajlamot is — apjától kapta. Hogy mikor kezdett hegedülni, nem tudjuk. Érdekes azonban, hogy apja egészen meglepetésszerűen vett tudomást fia muzikalitásáról. A kis János addig-addig hallgatta elmélyedve, ragyogó szemekkel gyönyörködve apja hegedülgetését, amíg egy-két nóta dallama a fülében maradt. Aztán, amikor apja a dolgai után járt, ő kilopta a hegedüt s húzogatta, próbálgatta a nótát. Egyszer azonban nem vette észre apja hazaérkezését, tovább is önfeledten húzta a hallott dallamot s az apa bámulva állott meg a fiatal, még iskolába sem járó gyermek előtt, aki magától, — a benne szunnyadó tehetségen kívül semmitől és senkitől sem segítve, — jött rá a hegedűjátászás alapelveire. Azonnal tanítani kezdte s ennek a házi oktatásnak csak akkor szakadt vége, amikor a kis Jánuskát már be kellett adni az iskolába, Pozsonyba. De zenekedvelő apja itt is, később is gondoskodik fiának zenei oktatásáról. Tanult zenészekre bizza, így először Czizlerre, akire Bernát különösen büszke, mert azt írja, hogy „híres és a herceg és primás Batthyány József choralistái között hangigazgatói hivatalt viselt” s Lavottát „a köznévelkedés ifjabb Czizlernek is nevezte”. Későbbi tanítói a már öreg Zavadibonaventura, Esterházy udvari zenekarának tagja, Hossza Ferenc, Kegle-

v i t s nagyszombati kanonok komornyikja és G l a n t z, a katonakarmester.

Zenei kiképzését tehát atyja az iskoláztatások éveit alatt is igyekezett jó kezekre bízni. Különb mesterei nem akadtak, de annak oka csak az, hogy abban az időben Magyarországon még igazán képzett muzsikos nem volt s aki — jelentéktelen — akadt is — amint azt a fentebbi névsorból láthatjuk —, az is külföldről jött be hozzánk valamelyik nagy úr egyenruhás házi- vagy a templomok zenészei közé ...

A gyermekkor addig tart, amíg az anyánk él. Verseskönyvet lehetne arról írni, mint lesz a legkomolyabb, tekintélyes férfiből is gyermek, amint az anyja szobájának küszöbét átlépi, hiszen ott, az édesanya előtt, ha akarna, sem tudna más lenni az ember, mint gyermek. „Fiam” és „anyám” két olyan szó, amely a gyermekszobában kezdődik s mindvégig oda visz, oda húz vissza.

Lavotta gyermekkorra nem volt hosszú. Kilencéves, amikor anyja, Szvetenyei Klára meghal. A többi esemény — amint rendszeren történni szokott — a Lavottta-házat sem kerülte el. Az apa rövid özvegyisége, aztán új asszony és nemsokára: a fiú búcsúja a szülői háztól, hogy az élet egy rideg-hideg internátusban folytatódjék közönyös emberek között.

Az új asszony, Lavotta mostoha anyja, néven V é v e r y Katalin (és nem V é v e s y, mint K á l d y írja) lett. Nemes asszony, a barsvármegyei Néver helységéből. Ez minden, amit tudok róla.⁸

Jánoska most már János lesz és elkerül a nagyszombati híres, több mint két évszázados múltra büszkén visszanező jezsuita iskolába. Itt szorgalmasan hegedül, sőt komponál, mert itt szerzi első alkotását „Rhetorica” címen, amiről későbbi korában is szívesen emlékszik meg. Kéziratunk szerint itt 8 évig tanult s innen járt haza — a nem messze lévő Pusztá-Födemesre — vakációzni. 1784-ben, vagy talán valamivel előbb azonban vissza kell Pozsonyba mennie. II. J ó z s e f eltörli a szerzetesi iskolákat és a nagyszombati jogakadémiát is Pozsonyba helyezi át. Az akadémiának L a v o t t a rendes hallgatója, hiszen stipendiumot is húz, mi arra mutat, hogy igyekvő diák lehetett. Több okunk van ugyan feltételezni, hogy a jogtudomány túlságosan nem érdekelte,

de az apai ház közelléte és igen szigorú apja a neki kívánatos irányba tudták kényszeríteni a fiatal embert, aki ezidőben már a 20-ik évét taposta, Pozsonyban hallgatta tehát — amint Bernát mondja — „a természeti tudományt”, ami semmi más, mint a jus naturale, a természetjog. Közben elérkezik a nyár, az iskolai szünidő és Lavotta hazamegy az apai házba. A házba, amely szülőháza, de amelyben nem az édes, a szülőanya várja, hanem hosszú évek óta a mostoha.

És itt éri életének egyik legnagyobb kisiklása, amely egészen más irányt ad eljövendő éveinek, sőt egész sorsának. Valami miatt összeszólalkozik mostohaanyjával, kitör belőle fékezhetetlen, vad természete, amely még annyi bajt íg nekik csinálni. A vita egyre hevesebb, lármásabb, csúnyább lesz, — Lavotta agyát elfutja a vér, felkap az asztalról egy ott heverő hegyes kést, se lát, se hall és nekitámad mostohaanyjának. Az asszony, — az idegen, aki tudja, hogy kíméletet nem várhat a nekibőszült másik idegentől, visítózva menekül, Lavotta falrengetően — vérben forgó szemekkel rámeredve — ordítózik... A tragédia azonban, mindenki szerencséjére, elmarad, mert a lármára beront az apa, a szigorú, tekintélytartó idősebb Lavotta János. Hősünk kezéből kiesik a kés, a vér elhagyja arcát, szótlanul kifordul a házból, ki az udvarból s meggy kavargó lélekkel, amelyben a félelem és a düh keverednek, viaskodnak, meggy ki a faluból, ahol eddig otthon volt, meggy egyenesen Pozsonyba, a Ferdinánd herceg-gyalogezred kaszárnyájába és ott felcsap katonának. Izsépfalvi Lavotta János nemes úrfi, — a közlegény! Természetes, hogy ez nem maradhat ennyiben. Otthon keresik, nyomozzák, de mégis hetekbe telik, amíg apja rátalál. Persze, protestál, hivatkozik fia meggondolatlanságára, hivatkozik arra, hogy egyetlen fia, nevének jövőbeli továbbplántálója. A dolog vége: Lavotta levetheti a mundért és kiszabadul.

Igen..., de most hova? Haza nem lehet, mert a szülői ház ajtaja végleg becsukódott mögötte. A jogakadémia ott van még, de oda meg, úgy látszik, Lavotta nem vágyott vissza. Tehát hova? Rá — szegény Lavotta János —, rá arra az útra, amelyen nem lesz több megállásod, rá a célnélküli kódorgás útjára, amelyet tapodni fogsz ettől kezdve egészen addig, amíg otthon, család, gyermekek nélkül, egyszer, — majd jó sokára —

összeesél orvosságos üveggel remegő kezében a tálygai patikában ...

K á l d i szerint ekkor atyja Bécsbe küldte, hogy ott a hegedülésben tökéletesítse magát. Nem valószínű. Apja soha nem akarta, hogy fia csak muzsikus legyen, ő hivatalt, tekintélyt, nyugodt életet szánt fiának, akit nem a hegedű, hanem a nemesi kis birtok, meg a Corpus Juris fognak eltartani. Kéziratunk nem is említi itt az apai támogatást. Bernát Mihály kézirata úgy tudja, hogy a katonaságtól megszabadult L a v o t t a Pozsonyban „meg nem állapodott, hanem egyenesen Bécsbe ment és három hónapokig ott mulatozván, 1786. esztendő elején volt szerencséje sok főrendű s nagy méltóságú urakkal és asszonyságokkal megismerkedni”. Itt meg a „három holnapokkal” van baj. L a v o t t a csúnya jelenete anyjával 1784 nyarán történt. Ugyanezen év őszén ment Bécsbe, ahol tényleg 1786-ig maradt, tehát nem „három holnapokig”. De ilyen tévedésektől hemzseg Bernát kézirata.

Lavotta Bécsben bizonyosan sokat tanult, hiszen, ha valahol, úgy a császárvárosban található kiváló tanítókat. Bécs zenei élete ebben az időben utolérhetetlen volt. Minden zenész számára „az Igéret-földjét jelentette a lüktető életű, kultúrált, megérett közönségű, gazdag, jókedvű, az arisztokráciától ellepett metropolis. Egén több olyan csillag ragyog, akiknek fénye bevilágítja Európa zenei életét: Mozart és az ekkor még fiatal Beethoven, még él az öntudatos reformátor: Gluck s az operaszínházban ott tündöklük — ha mulékony fényében is — Salieri. Énekesek, zenészek özönlének oda a világrész minden tájáról, operaszínpada elsőrendű, hangversenytermei zsúfolva és az udvar, meg az arisztokrácia soha ki nem íggy a koncertekből. Aki tud, Bécs szívesen látja, s aki tanulni akar, az is odavágyik, hiszen ott van a sok híres, jeles eredményeket felmutató ének- s zenetanár. Ezt a zenei életet találja Lavotta Bécsben. Hogy a több, mint egy esztendőt miképpen használta föl, nem tudjuk. Kik voltak tanítói, mesterei, bálványai, sejtelmünk sem lehet róla. Bizonyosan említett neveket, amikor később, fáradtan, a sok csalódásban összetörve, életét mesélgette az öreg Bernátnak, de annak ezek csak nevek voltak. A tiszafüredi vice-fiskális nem sokat bajmóldott a német muzsikával s bár kézirata végén említi néhány nevet, látszik, hogy azok az ő szemében csak pénzért muzsikáló németek voltak.

Egy kalap alá veszi mind, amikor azt mondja: „virtuozus muzsikuskok voltak Bécsben a hegedülésben (!) Haydin, Meiseder s Placedo, a klavirozásba Mozart, Magyarországra nézve pedig Pesten: Moravetz⁷ és Urbani, a klaverozásban pedig Mltsgs. L ó n y a i Gábor ú r főispány”.

Aki ebből a korból csak két virtuozus zongoraművészt ismer: M o z a r t ot és méltóságos nagylányai és vásárosnaményi L ó n y a i Gábor ú r főispányt, aki M o z a r t ot csak mint zongoravirtuózt, H a y d i nt csak mint jeles hegedúst említi s nem tud arról sein sok egyéb mellett, hogy zongoraszónatáiban hányszor térek vissza magyarországi emlékei — a hallgató nóták és verbunkosok motívumai, — attól mi zenetörténeti adatokat nem kaphatunk.

Szegény L a v o t t a! Egész életében ilyen emberek előtt beszélt ő a muzsikáról! Hát nem kellett — szükségképen és törvényszerűen — művészetében elzúllenie? Nem látjuk-e sok beszéd nélkül is tisztán és világosan, hogy ilyen körülmények között L a v o t t a nem lehetett mássá, mint amivé lett? Nem magától értetődik-e, hogyha a magasságokba felrepülni készülő lélek szárnyaszegetten hullott vissza naponként az Alföld porába? ...

Egyszóval: a Bernát -féle kézirat nem tudat arról, kik voltak L a v o t t a mesterei Bécsben. Pedig voltak, mert ő ott igen nagy fejlődésen meg keresztül. Ha hinni lehet a családjában fennmaradt szóhagyománynak, mert tárgyi bizonyíték nincs erre, Bécsben nemcsak hegedülni tanult, hanem beletekint-hetett a zene elméleti részébe és a zeneszerzés-tanba is. Munkái ezt a feltevést csak kis részben igazolják, mert minden munkájának kidolgozása egészen kezdetleges és szerzeményeit zongorára is mások tették le... De erről bővebben majd A művész című fejezetünkben beszélünk. Most — egyelőre — örvendjünk a fiatal L a v o t t a bécsi sikereinek, amik feltétlenül voltak, hiszen — mint Bernát mondja — a bécsiek „a hegedőlésnek talentomát tapasztalván benne, szinte vetélkedő elsőséggel kapták s hurcolták fényes társaságaik (Gesellschaft) gyönyörködtetése és muzsikáztatása céljából maguk közé”. Nem is csoda, hiszen — és ez is arra mutat, hogy Lavotta Bécsben sokat tanult — „Bécsben tett megfordulásával és sokaságot bámitó próbatételeivel már ú g y s z ó l v á n virtuozus muzsikuskus volt”. Sikerei voltak, bámulták nagyszerű technikáját és egyéni előadásmódját.

LAVOTTA ARCKÉPE. (BERNÁT GÁSPÁR KÖNYVÉBŐL.)

Bécsi tartózkodása alkalmával érdekes eset történik vele, amelyen azonban ő nem gondolkozott eléggé. Bernát kéziratában megemlíti ezt és habár a dátumokkal itt is baj van, mondjuk el mi is, mert ez az adat kétségtelenül Lavottától származik.

„Lavotta jelen lévén egy fényes hercegi összegyűlésbe hivatott koncertista híres muzsikuskok között Bétsbe, — II. József császár s a többi nagy méltóságok bámulva bámulták az ő szapora ujjakkal ruházott virtuóza kezeit, úgy, hogy első látásra (prima vista) akármely nehéz, mesterséges és új darabokat úgy játszott kottákból hegedűjén, mintha azon munkákat már régen látta s gyakorlottá volna azelőtt. Ily különös talentumát csudálván az ottan megjelent leghíresebb muzikusok: egyik közülök felállá, megveregette a Lavotta vállát s ezt monda nékie fülbe súgva: A z ú r b a n f e l e t t e k á r a z , h o g y m a g y a r .”

Álljunk meg ennél a históriánál. Egy kicsit: „egy király, egy cigány”-izű a sok fényes uraságok hangoztatásával, amit különben a kézirat soha el nem mulaszt megtenni. Hogy bámult-e a császár, meg a többi nagy méltóság, bennünket nem igen érdekel, inkább egyetlen nevet szeretnénk hallani a jelenvolt „koncertista híres muzsikuskok” közül. Ebből legalább következtetnünk lehetne, miféle zenei társaságba járt Bécsben Lavotta és értékelni tudnók sikereit, amikről Káldy is azt mondja, „hogy Bécs akkori legfényesebb köreinek termeiben közbámulat és tisztelet tárgya lett”. Elég kár, hogy Káldy sein mondja meg, honnan veszi ezt az állítást, aminek — ismétlem — nyoma sehol nincs! Nem okos dolog túlzásba vinni a tényeket, mert az ilyesminek senki nem látja hasznát, amellet meghamisítása is a történeteknek. Hogy Bécs legfényesebb körei „bámulták és tisztelték” volna Lavottát, — kissé erős állítás attól a zenetörténetben jártas Káldytól, akinek Bécs zenei érettségét, jelentőségét ismernie kellett és aki igen jól tudta, hogy ezek a körök már a legszigorúbb kritikával mérték. Bernát bátyánknak megbocsájtjuk a hozzá nem értést, de neki sem hisszük el, hogy azok a „leghíresebb muzsikuskok” úgy odavoltak a bámulattól, azért, mert egy 22 éves virtuóz prima vista játszott! Bámulni bámultak ők már eleget a négyéves Mozarton, aki egyszeri hallás után bármit eljátszott és hangversenydarabot komponált, amikor még beszélni is alig tudott, bámulták a hatéves gyermek fugarögtönzéseit, meg azt, hogy lepellet

leborított billentyűkön bannit lejátszott, ami egyenes csodája a technikai készségnek, bámulták a 14 éves lángészt, aki nagy-sikerű operát szerzett, — vagy ha bámulni akartak, ott volt a a 13 éves Beethoven. Ezeket bámulták, aminthogy bámuljuk őket ma is. De híres muzsikuskok egymást csak az a v i s t a játéért nem szokták bámulni. Meg nem is a prima vista adja meg az előadóművész értékét. Gyakorolni és ezerszer is gyakorolni s belemenni a mű lelkébe: ez tesz igazi értékévé.

Milyen jó lenne, ha le tudnánk szokni az állandó szuperlatívuszokról. Mi vagy ledorongolunk valakit, mint Arany írta a magyar kritikáról, vagy cigányosan magasztaljuk. Középut nincs. Pedig mennyivel értékesebb, nevelő hatásúbb a megfontolt, körültekintő, alapos hozzáértéssel támogatott kritikai

Igenis, imádkozunk százszoros bensőséggel minden előtt, ami magyar és méltó rá, de ne hallgassunk az áraitokra. Csak az érett, tanult, tárgyilagos kritika fog bennünket arra megtanítani, hogy helyesen értékeljünk, s akkor nem lesz olyan Eldorádója ez a föld irodalomban, művészetben — de talán mindenekelőtt politikában — azoknak, akik csak dilettánsok, de van frázisuk s van bátorságuk az igazságot — amit maguk sem látnak — frázisok ködébe elburkolni.

Csak frázist ne, csak misztikus illúziókat ne, csak irreális, a kevésbé tisztán látókat magzavaró nagyotmondásokat ne, mert az ilyen hazaszeretet nem életképes, az ilyen csak káros absztrakció, tudatos önámítás és mert — a legnagyobb magyar szerint is — „csak az érti hazafias kötelességeit józanul, ki a hiányt, a csorbát is látja”.

Mindez önkénytelenül is kikívánkozik tollunk alól, amikor azt látjuk, mit ártottak a frázisok L a v o t t á nak és mi lehetett volna belőle, ha kritikus, szigorú szemek kísérik további fejlődését.

„Az úrba felette kár az, hogy magyar!”

Miért? Mert magyar? Nem! Ez a nemzet adott annyit Európának a véréből, a testéből, a bátorságából, adott annyit a szelleméből, hogy nem kell szégyeneimé magát emiatt.

Mégis: felette kár, hogy az úr magyar! Mert az úr innen haza fog menni a maga hazájába, amely most vajúdvá vergődik, haza fog menni a porba és a sárba, ahol igazi muzsikát nem hall, ahol a hallgató, meg a verbunkos minden, haza fog menni a művészek

társaságából a muzsikus cigányok közé. Hazamegy, ahol a művész ma még meg nem értett furcsaság, hiszen éppen mostanában rójja otthon beteg tüdővel, rossz ruhában egy vándorlantosuk is az országutat, aki már rájött arra, hogy „az is bolond, aki Magyarországon poétának születik”, pedig az az úrnál sokkalta nagyobb tehetség, — hazamegy abba az országba, ahonnan nemsokára Liszt Ferencnek ki kell repülni, hogy művésszé lehessen és a lábai előtt láthassa az egész világot, hazamegy abba az országba, amelyet a mi — a bécsiek — császárai vágtak el olyan sok igyekezettel Európától. Hazamegy az elszigeteltségbe, haza az elevenen eltemetkezők közé. Ezért felette kár az, hogy az úr magyar!

De ezt csak mi mondjuk most. Akkor nem volt senki, aki L a - vottának megmagyarázta volna: miért kár, hogy ő magyar! Könnyebb volt a dolog puffanós végét megfogni s nagy, üres bombasztokkal, hamis, félrevezető jelszavas magyarkodással intézni el ezt a súlyos kérdést. Nemcsak Bernát Mihály az ő kéziratában írja, de kevés kivétellel az egész nemzet ezt felelte volna neki erre:

„Az úrba felette kár az, hogy magyar” — („értvén ez alatt a jó sógtor azt, hogy egy-egy magyar, kivált nemes emberbe, — sokkal szembetűnőbb nemzeti büszkeség légyen beoltva, mintsem hogy hegedülgetésbeli szolgálatja által kívánná akármely ranggal és elsőséggel fénylő helyeken saját kenyerét... megkeresni; egy szóval: magát szolgának nem nézheti, hanem ezt a lealacsonyodást bízza oly külföldi nemzetbéliekre, akik hajlandók a hasznot vadászó leereszkedésre: a magyarok asztala és csizma vonása körül — pénzért — földig csúszni-mászni”).

Ilyen felfogásba, ilyen légkörbe került vissza Bécsből az igyekvő, verejtékező tanuló muzsikus „sógorok” közül, L a - votta. Mindent meg kell tehát érteni abból, ami vele itthon történt.

Bécsből — nem tudjuk, milyen okból — L a v o t t a végképen eltávozik F r a k n ó r a. (Ennek német neve: Fürchtenstein, és Bernát is ezen a néven említi. Ebből aztán Káldy arra a téves megállapításra jut, hogy L a v o t t a „Fürchtenstein kis ausztriai városban telepedett le”. De szó sincs erről, hiszen Bernát világosan írja L a v o t t a elbeszélése nyomán, hogy Fürchtenstein „mezőváros éa az Esterházy-ház uradalmához tartozik”).

Fraknó 1662 óta tényleg az Esterházy-család birtokában van. Itt alapította a XVII. század derekán az egyik Esterházy azt a szervita kolostort, amely most Lavottát vendégül látta. Bernát szerint itt — „a szervita barátok szerzete között, qua civis — két holnapokig tartózkodott”. Nem nehéz kitalálni, hogy mit keresett itt. Fraknó vára az Esterházy-család egyik legjelentékenyebb birtoka volt. Képtára, régiségei és kincstára biztosították fontosságát. A vár ura, herceg Esterházy Miklós — akiről később szó esik még —, nagy kedvelője és támogatója a művészeteknek, főleg a muzsikának, hiszen Kismartonban híres állandó zenekart tart. Bizonyos, hogy Lavotta a mecénáshoz keresett itt összeköttetést. Nem talált, vagy más ok miatt nem tudott a herceg zenészei közé bejutni, — ki tudhatja? De éppen nem lehetetlen, hogy ez a próbálkozás hagyott keserű emlékeket vissza lelkében s talán ő mondhatott valamit Bernátnak a magyar kenyeret evő idegenekről, ami az öreg úr tollán és egyéni felfogásán keresztül az idézett képtelenségévé torzult. Mert köztudomású, hogy a herceg kismartoni zenekara tele volt külföldiekkel, amint-hogy képzett zenészeket főuraink és főpapjaink ebben az időben külföldről hozattak maguknak. Ezt Lavotta már gyermekkorában is tapasztalta éppen azokon, akiktől ő Pozsonyban első, rendszeres zeneoktatását kapta. Csalódottan ment tehát tovább Sopronbánfalvára, ahol a pálosrendiek kolostorában töltött el újabb három hónapot. Ezt kéziratunk is (amely Sopronbánfalvát még „Wandorf”-nak nevezi) így tudja, annál meglepőbb tehát Fabó Bertalan dr.-nak az a megállapítása, hogy Lavotta itt „a Clarissa apácáknál tartózkodott”. Ez képtelenség már csak azért is, mert a bánfalvai kolostort Sopron városa 1481-ben építtette a pálosoknak, akik azt háborítatlanul birtokolták 1786-ig, tehát éppen abban az időben is, amikor Lavotta itt tartózkodott. A rendet II. József ebben az évben törli el, ami után a kolostor előbb a vallásalap birtoka, majd katonai kórház lett. Csak aztán kerül a Clarissák tulajdonába, de mert Fabó napjaiban apácákat talált ott, azt hitte, hogy Lavotta is az apácák vendége volt. Megjegyzendő még, hogy II. József a Clarissa-rendet is éppen úgy eltörölte, mint a pálosokat, tehát Fabó tévedése tökéletes.

Mit kereshetett Lavotta Bánfalván, amely kőhajításnyira van

Soprontól? Vítán kívülinek tartom, hogy Esterházy zenekara vonzotta még mindig. Oda akart ő hekerülni. Hiszen: Sopron is Esterházy-birodalom. Lavotta előbb Fraknón (Esterházy-birtokon), aztán Sopron közelében keres kapcsolatot a herceggel, esetleg annak valamelyik befolyásos emberével. Ezért kereng ő — szegény — csaknem egy félévig a herceg büvkörében! Mint magyar ember joggal remélhette, hogy kenyeret kap a művészetkedvelő, királyi udvart tartó hercegnél. Ezért tölt itt el több mint öt hónapot, nem pedig, mint Káldy hiszi: mert szándéka volt barátnak beállani. Erre sehol, semmi adat nincs, sőt kéziratunk hangoztatja, hogy Lavotta ott csak: qua cívís, tehát mint vendég, polgári minőségben lakott.

A terv azonban nem sikerült és Lavotta dolgvégezetlen eljön onnan, Bernát szerint megunván a kolostorban „szokásban volt száraz-fényes szent életet, Sopronba visszatért. Innen Landkocsin egyenesen Pestre ment 1786-ik esztendő derekán Jus Civile Romanumot tanulni a Magyar Királyi Universitasba”.

Lavotta ekkor 22 éves. Hogy az egyetemi tanulmányok miképen folytak nála, nem tudjuk. A „polgári jogot prof. Stuhnál hallgatta s végezte” — mondja Szemere, de többet ő sem említ Lavotta diákéveiről. Nem is említhet, mert Lavotta jogi tanulmányait teljesen elhanyagolta és ha apja nem követeli, be sem iratkozott volna az egyetemre. Bernát kéziratának egyik kijelentése szerint Lavottára az „oskolai tanulmányok terhes gond” voltak. El is hisszük, mert ebben az időben Lavottában már jelentkezik az állhatatlan bohém. Bécsi sikerei — amelyek ha kisebb körre korlátozódtak is —, élete végéig megmaradó önérzete kétségtelenül elkapatták a lobbanékony, szenvedélyes ifjút, aki bizonyosan ismerte önmagának belső értékét is. Híre megelőzte őt Pesten és — a családi hagyományok szerint — a jurátusok nagy ünnepléssel fogadták maguk közé. Ugyanebben az időben „muzsikái akadémiákat” (hangversenyeket) is rendez, nem kicsinylendő sikerrel. Káldy szerint „hangversenyein bemutatta néhány magyar szerzeményét és ez volt az első eset, hogy a magyar zene műzsája hangversenyteremben megszólalt. E művek eredetisége és még addig nem igen hallott virtuózi előadása egészen föl-villanyozta a főváros közönségét és Lavotta híre oly gyorsan emelkedett, hogy Sándor Lipót nádor a művészt ebédre hívta magához”.

Hol, mikor? — mindegy Káldy nem ad feleletet. Állítását gyanússá — sőt több mint gyanússá — teszi az a tény, hogy Magyarországnak ebben az időben (1786—1788) nem volt nádora, hiszen a nádori méltóság, amint az köztudomású, 1765 óta nem volt betöltve. Sándor Lipót főherceget csak 1790 nov. 12-én választotta meg az országgyűlés nádorrá, amely időben Lavotta — Káldy szerint — vándorolt az országban. Ez sem így volt. B a t k a J.⁸ pár szavas adata szerint a pozsonyi országgyűlés idején Lavotta és Bihari „gyakran ragyogtatták Pozsonyban művészetüket”. Itt, ahol a diéták napjain igen nagy volt az élénkség, Lavottának bizonyosan nagy hallgatósága és sikere volt. Ha a nádori ebéd megtörtént, csakis itt történhetett meg, ahol Lavottát az ország legjelesebb emberei ünnepelték és ünnepezték is, hiszen a diéta urai Bihari cigánybandájának hallgatásán kívül találtak időt Lavotta muzsikális akadémiaira is. Tekintettel pedig arra a lelkesen izzó hangulatra, amely az országgyűlésen minden magyar ügy iránt megnyilvánult, Lavotta művészi és addig soha nem hallott, újszerű magyar muzsikája is odatalált a lelkekhez. Emlegették, ünnepezték. Természetes, ha a nádor is meghallgatta valamelyik ebédjét kitüntette azzal, hogy a művészt arra meghívta. De ez nem Lavotta jurátuskorában, nem Pesten és nem 1786-ban történt.

Azonban maradjunk az eseményeknél: Lavotta jurátus lesz, társai között híres diák, hiszen nagyszerű hegedűs, Bécsben is járt, ahol sikerei voltak, kalandos természet, furcsa, kiszámíthatatlan, csinos fiú, szereti a mulatozásokat, bizonyosan ki is veszi mindebből a maga részét.

Pesten ebben az időben már vígságos élet folyik. A város egyre fejlődik, sok szép épülete, kellemes társasélete van, kirándulások, összejövetelek, bálók, hangversenyek bővíben, még mindig népszerűek az állat-”heccek”, polgársága vagyonos, éjjeli életét pedig a diákok, jurátusok, a katonatisztek, a nemesség és a főnemesség ifjai teszik hangossá. A „szállák”-ban jól lehet enni-inni, mulatni, főleg az úri „Hét választó hercegek főredutti szállájában” és a hangosabb „Hakkér apó Redutt”-ban. Kávéházai szintén kínálják az alkalmat, hiszen a már idéztem angol utazó, T own so n 1793-ban így ír a pesti kávéházakról: „Kávéházakban nincs hiány; a híd átellenében lévő kávéháznak — azt

hiszem — nincs párja Európában. Az igen tágas és gyönyörűen földiszített, nagy billiárdtermen kívül van még egy billiárdterem a nemdohányzók számára; két vagy három társalgóterme szintén igen díszes; itt kifogástalan ebédet lehet kapni... Minden rangosztály és mindkét nem együtt van; a púderos kabátos fodrász és a vén kofa éppúgy eljön ide kávézni, mint a gróf vagy báró likőrözni.”

Semmi kétség abban, hogy Lavotta is megfordult ezeken a helyeken, temperamentumát tekintve éppen úgy résztvett a jurátusok és henteslegények között dúló éjjeli csetepatékban, amint hogy felsorakozott ő is jurátus társaival a „Szimn-kurfirst” mulatságai után, hogy felvonuljon a Király-utcai Fekete Redoutba (— amely igen alkalmas hely volt a leghangosabb mulatozásokra is —, miközben természetesen ő sem ballaghatott a többi között lelőgő orral, hanem fajta velük együtt a divatos nótát, a Budáról Pestre áttelepített dialektusban: — Madl ven t' hajrátn vilszt, hajrát nur a juratn.

Mindez több, mint korfestésnek szánt találgatás. Hogy Lavottát a Hét választó-ban jól ismerték, az kitűnik Bernát kéziratából is. „Az alatt — írja —, míg Lavotta az universitasba tanulta: ugyancsak 1786-ik esztendőbe — az akkoriban Pesten tartott nagy készületű Loger (Lager) idején — megjelentek Pesten, tudományos utazásokat tévő bizonyos (két-három) gazdag anglus Lordok, s megháltak a Hét Elector (Sieben Churfürst) vendégfogadóba. Ezen Lordok tudakozván a vendégfogadóst a városnak nevezetesebb tárgyairól, utoljára azt kérdik: hogy miféle nagy talentomú és tudományú emberek találtak ott névszerint? A vendégfogadós habzás között, amit csak tudhatott szük ismerete után, emphaticae előbeszélte. Hanem egyszer rátér Lavottára.

— Van, Lord uraim, itt Pesten egy remek kezű ifjú muzsikus az universitas tanulói között! Annak hegedülését — mondhatom — csudálkozással teljes elragadtatásig lehet hallgatni és méltó betölteni Angliát is annak hírével!

Musikai akadémiát hirdetnek eszerint bizonyos napnak esti 6 órájára-a Hét Elector szálába a Lordok és különféle rangú és nagyszámú uraságok gyülekezete között mély figyelemmel hallgatják az ujjak mesterséges vetélkedéséből eredt andalító hangokat az akkoriban szinte 22 esztendőös korú Lavottától.”

Itt következik aztán az általam már előbb kétségbevont jelenet II. József császárral. Ugyanis:

„Míg a musika szokott csendesség és megelegedés között folya, betoppan lábujjhegyen léptetve, szokása szerint váratlanul s ismeretlenül (ala incognito) II. József császár a szálába, ki is azelőtt kevés idővel érkezett meg Bécsből a katonai lóger mustrájára. Kezeinek szapora integetésével és szájának püsszegésével csendességben parancsolván lenni és ülni a . . . hallgatókat: leült egy heverő székre és végig várta a koncert fogásait. Csak ekkor ugrándoztak fel annakutánna mindenek ülőszékelyükre s tették hozzá jobbágyi köszöntő tiszteletjeiket... Azonban megjegyvezvén a szemfűl József császár a Lavotta virtusát: elővett... valamelyik muzsikustól egy brugót (Basse) és a hallgatók nagy megelegedésére vele együtt egy egész quartettet eljátszott, sőt Lavottának ott helyben, szokott nagy lelkétől vezéreltetve, 6 aranyakat nyomott jutalmul a markába. Vége lévén 9 óra táján a muzsikai akadémiának, a Lordok tulajdon szobájukba hívták s karonfogva vezették Lavottát, puncscsal s tokaji borral derekasan megvendégelték és ... az ő 3 aranyakba került kedves hegedűjéért ... 30 aranyakat adtak s azt magokkal Angolországból is vitték.”

Ennyit kapunk Bernáttól Lavotta jurátus éveire vonatkozóan. Egyetlen szó feljegyzés nincs arról, meddig tanult s milyen eredménnyel végezte jogi tanulmányait. Hogy jurátus korában hangversenyezett és hogy komolyan foglalkozott a zenével: kétségtelen. Nevét Pesten ismertté tette s itt, a fejlődő nagy város kulturális légkörében, igen lelkes, zeneértő közönség és társaság között Lavotta még tisztában volt művészi rendeltetésével. Minden reménye megvolt ahhoz, hogy művész lehessen belőle. Még tele volt a bécsi zenei impressziókkal, amelyek csak a legfőlemlőbbek lehettek számára. Itt Pesten is módjában volt képzett, lelkes zenebarátokkal érintkezni s mindez csak ösztönző hatással lehetett az ő fiatal lelkére.

Művészemberre mindig döntő a környezet és végzetes az elszigeteltség, mert ne higyük egy pillanatig sei», hogy csakugyan ..csendes magányban rejlik a talentum”. Inkább Ruskinak van igaza, aki azt mondja, hogy semmiféle nagy dolog nem jön létre véletlenségéből, inkább Nietzschének van igaza: weh dem,

dem Wüste wächst, — mert a köldöknézők magánossága csak tompa, terméktelen kábulatot eredményezhet; művész: fejlődés, fejlődési lehetőség, a behatások özöne, verseny, kritika, vitatkozás és a körülötte zajló művészi élet lármája nélkül: nincs! All ez a zenészre is — sőt talán mindenekelőtt —, hiszen ő, mint előadóművész, pillanatról-pillanatra kapcsolatban kell, hogy maradjon közönségével. És áll L a v o t t á ra, akinél — amint látni fogjuk — igen sokat jelent a környezet, ő meglehetősen semleges természet, élete végéig ki nem alakult jellem, aki közömbösen és tehetetlenül, ellentállás nélkül fogadta be a környezet hatását, s értékes környezetben a magyar zenetörténetnek kétségtelenül egyik büszkeségévé fejlődhetett volna.

Érezte ezt L a v o t t a is. Nem elégszik meg a neki sikereket jelentő hangversenyekkel, maradandóbbakat akar: komponál és itt Pesten kezd hozzá szerzeményeinek összegyűjtéséhez. „1786-ik esztendőben kezdi legelőször számokra venni fantáziáinak kézírásbeli csomóit” — írja Bernát a Lavotta elbeszélése alapján. Itt még a zenének él teljesen. De bizonyosan nem sokáig.

K á l d y azt mondja, hogy „1788-ban anyjától rámaradt kis vagyonkáját eladta és újra vándorlásnak indult”, vagyis: csak két évig tartózkodott Pesten. Ez is tévedés. K á l d y félreérti az öreg B e r n á t kéziratát, amely szerint: „megszabadulván (? mikor?) végtére Lavotta János az oskolai tanulásnak ránézve terhes gondjától: tökéletes és senkitől sem függő szabadságba tette magát, sőt eladván idővel, apja halála⁹ után önnön ősi birtokbeli jussait a gróf Zichy-háznak, vállaira övezte egy helyben sokáig pihenni nem szeretett szárnyait és csaknem élte utolsó szakaszáig sok nagy házak hurcolták magok közé ...”

Én ebből arra következtetni, amire K á l d y, nem tudok. A 24 éves Lavotta nem megy még vándorútra. Ez a szomorú elhatározás csak későbbben érlelődik meg benne, ami aztán Lavotta nak, az embernek sajnálatos elértéktelenedését, mint művésznak pedig züllését jelentette. Hogy kisebb-nagyobb kirándulásokat tesz a vidékre, valószínű. Nyugtalan természetű ember volt ő, akit életének minden szakában *eliogott* a vándorlás láza, de évekre terjedő kóborlásairól ezidőtájt még szó sincs. Minden adat amellettszól, hogy egyetemi tanulmányainak végzése — vagy talán inkább abbahagyása — után hivatalt keres, mint akkoriban

a nemes (s mint ma a nem nemes) ember. E á l d y tudott a B e r n á t-féle kéziratról, hiszen cikke végén hivatkozik arra. Annál érthetlenebb, hogy illet állít! Mert a kézirat appendixe néhány — latin nyelvű — okmánymásolat, amelyekre Bernát Mihály ezt jegyzi meg: „Az itten előforduló oklevelek másait leírtam Tisza-Szöllösön, magának Lavotta Jánosnak velem közlött eredeti leveleiről.” Tehát hitelességükhöz szó sem férhet. Az első másolat L a v o t t á nak egy kérvénye, amelyet ő 1788 július 22. napján nyújt be a kőszegi kerületi táblához, amelyben tanulmányainak elvégzésére hivatkozva, joggyakornoki állást kér. Kérvényét feltűnő gyorsan — vagy ez csak m a feltűnő — 3 nap alatt intézték el — kedvezően! Nem vitás tehát, hogy Lavotta éppen úgy, mint bármelyik más nemes ifjú, aki hivatalnoknak készült, a legkomolyabban fogott hozzá az élethez. Hogyan lehet tehát azt állítani, hogy már 1788-ban vándorlásra, adta fejét? El is helyezkedik a Helytartótanácsnál. Cancellista lesz, minden valószínűség szerint 1789-ben, de éppen nem lehetetlen, hogy még 1788-ban. De annyi bizonyos, hogy állásban van. Erre tanú a B e r n á t-féle életrajzban elbeszélte következő történet. Volt abban az időben Budán „egy bizonyos H a n y i c s k a nevezetű, szép és bódításig győző serároló leány”, aki tetszett Lavottának is, tetszett egyik hivatalbeli pajtásának, valami Z g u r i c s nevű kancellistának s valószínűleg még sok más kancellistának is. Ennek a Z g u r i c s nak — aki egyébként Pozsonyban Lavotta iskola-társa volt — eszébe jutott, hogy Anna napján éjjeli zenét kellene adni a szép sörárus leány ablaka alatt. Történetesen ugyanezen az estén mindkettőjük principálisa, báró O r c z y L á s z l ó alkincstárnok — aki az Orczy-kertet ajándékozta fővárosunknak — estélyt adott palotájában, ahol Lavotta és Zgurics is jelenvoltak, hiszen ott is laktak. A szerelmes kancellista Lavottát kérte meg az éjjeli zenére, amit az vállalt is. De még az indulás előtt összekaptak, s Lavotta egy ütessel ezer darabokra törte pajtása fején principálisának drága, 120 esztendőes cremonai finom hegedűjét, úgy, hogy számtalan ízekre repedve szállongott el az igen sokat érő régiség”.

Bernát kézírata szerint ez az egyébként jelentéktelen eset 1791-ben történt. Mint annyiszor, úgy itt is téved az évszámokban. Anna nap júliusban van, viszont Lavotta már március 8-án el-

utasító végzést kap a Helytartótanáctól egy előbbi kérelmére, amelyben nyugdíjáért folyamodik. Tehát ő 1791 Anna napján már nemcsak állásban nem volt, hanem még március 8-án (5102 ex 1791 szám alatt) nyugdíja iránti kérelme is elutasított. De ebből az is következik, sőt okmány igazolja, hogy Lavotta egyetemi tanulmányainak végzése után nem kóborolni indult, hanem állást foglalt el. S z e m e r e is tud arról, hogy 1791-ben még Orczy báró alatt szolgál a kancelláriánál. Amikor innen kilép, nyugdíjat kért, tehát kétségtelen az is, hogy nemcsak pár hónapig volt hivatalban, amiért nyugdíj nem járt. Számításom szerint 1788-tól 1791 elejéig. Viszont az, hogy a kézirat 1791. év Anna napján Budján történt eseményről beszél, mutatja, hogy Lavotta ebben az évben is itt volt még. De ugyanezt igazolja a kézirat egy később következő helye is. Lavottának Z g u r i c s csal történt esete után nem sokáig volt maradása báró Orczy házában, ahol kétségtelenül lakott is, „Elbúcsúzván — mondja a kézirat — a báró Orczy L á s z l ó residentijától, szállást fogadott magának egy ... német asszonyságnál 27 esztendő korában.” Ez is 1791-re mutat (Lavotta 1764-ben született) és arra, hogy Lavotta még most sem vágott neki az országnak, hanem lakást vesz föl és a kéziratból határozottan következtethető, hogy ezen az egy helyen huza mosabb ideig lakott. (Kissé csintalan része ez a kéziratnak (l. 7. old.), nem is tartozik ránk és még akkor sem tartozna, ha az öreg Bernát a már leírt és félre nem érhető sorokat utólag ki nem törli. De mert azt akarom bizonyítani, hogy igenis, Lavotta nem volt még ebben az időben léha vándor muzsikusz, hanem ragaszkodott Pesthez, megemlíthetek annyit, hogy a kézirat szerint ennél az asszonyságnál lakván, „pénze teljességgel nem volt, hogy a házbért pontosan le tudhatta volna fizetni”. Természetesen nem volt, hiszen állását elvesztette, amint láttuk, nyugdíjáért folyamodott, amit meg nem kapott, de mindennek ellenére, súlyos pénz-z a v a r á b a n sem g o n d o l Pest elhagyására. Pedig lakás- és étkezési gondjai lehettek mindaddig, amíg szállásadónőjével „a minden reggeli tejfeles kávé” és a lakás ügyében „hosszú hónapokig” rendbe nem jön.) Bátran mondhatom, hogy a rendelkezésünkre álló igen hézagossá adatok mellett is bizonyítottam K á l d y állításával szemben a kontinuitást.

Erre pedig nagy súlyt kell helyeznünk. Mert ez teszi kétség-

teleimé, hogy Lavotta nem 1788-ban, vagyis nem már 24 éves korában kezdi meg szomorú és reménytelen csavargásait. Nem! Ő ebben az időben, sőt, mint látni fogjuk, még évekig harcol a sorssal. Mindenáron a magyar zenei középpontban: Pesten akar maradni, művészi ambíciói vannak és csak amikor minden összeroppan körülötte, lesz belőle, a „magyar Orfeusz”-ból, vándorló zenecanitó és jókedvű nemes urak kompániájának muzsikusa.

Ennek tisztázását megérdemelte tőlünk Lavotta emléke.

Lavottát, a tehetséges hegedűművészt ha az akkori Pest zenei élete nem is elégíthette ki olyan mértékben, mint Bécs, de kárpótolhatta. Erre nézve klasszikus tanunk Hoïmann von Hoffmansegg gróf,¹⁰ a jeles szász természetkutató és utazó, aki Pesten jártában maga is meglepetéssel ír nővérének az itteni zenei állapotokról. Ez a jószemű ember, aki sok előítéllettel eltelt jött madarakat és rovarokat gyűjteni hazánkba, utóbb annyira megszeretett bennünket, hogy magyar ruhát és sarkantyús csizmát öltött magára. Ez szemet is szúrt az itteni sok kémnek, meg osztrák katonának és a pesti hadtestparancsnok meg is kérdezte tőle, hogy miért jár magyar ruhában? Egy szóval felelt meg rá a nemes grófi. — izlésből. Aztán megjegyzi levelében (...azt vették tőlem rossz néven, hogy a nemzethez csatlakoztam... (!) Magyarul is megtanult s ahol tehettem, mindenütt magyarul beszélt. Egy év alatt jobban hozzánk szokott, mint azok a külföldi urak, akik állásban voltak — esetleg vannak —, vagy fejedelmi birtokokat kaptak, de mindenesetre a zsirunkból és nem ritkán a vérünkől éltek.

Hoffmannsegg már vidéki útjai alatt is tapasztalta, hogy a magyar urak házában a zongora, meg a magasabb zenei műveltség eléggé otthonos. Mozartot, Piel-féle szonátákat és variációkat talált, „kedves és hozzá elég értékes könyvtárakat”, úri nőket, akik sakkoztak s akikkel irodalomról, zenéről, sőt nyelvészetről is elbeszélgetett. Olyan emberekre akadt a vidéken, akik udvariasak, lekötelezően szívélyesek és „akik többet tesznek, mint amennyit ígérnek”. Más helyen pedig azt jegyzi meg, hogy „semmi sem lenne könnyebb, mint egynéhány ismeretség révén egy évig, esetleg tovább is ingyen élni, vagy utazni Magyarországon”.

Pesten báró Podmaniczky útján — „aki tele van észszel, tudománnyal és képességekkel” — a legjobb családokkal ismerke-

dik meg. A báró mesterien játszik zongorán, este egy udvari tanácsosnál vendég, ahol a háziasszony — Schensteinné — „a legjobb modorú társalgó, igen nagy kedvelője és pártolója a zenének, maga is játszik zongorán, sokkal felette áll a műkedvelő határain, egész virtuóz”. M o z a r t ból játszott egy duettet a fiatal — alig 15 éves — Haller grófnővel, úgy, hogy „csak dicsérni lehetett, de semmit se kifogásolni”. Egy másik virtuóz egy bankár, aki „bármikor karmester lehetne, ha akarna”. Zichy, az országbíró, „igen szereti a zenét, maga is szépen énekel s minden szép operának a partitúrája megvan nála”. Természetesen nála is zongora van mint „majdnem minden jobb háznál”. Ide járt „egy fiatalember, mesterien játszik zongorán, alaposan érti a zenét és egész operákat megtanul, pl. a Varázsfuvolát könyv nélkül tudja...” „Egyes jó operákból egész részleteket adunk elő.” Színházba is eljár, ahol középszerű, vagy nagyon rossz énekesek vannak, de van egy basszista „a legjobb énekesek egyike, akiket eddig életemben hallottam”. A zenekar középszerű.

H o f f m a n n s e g g itt alig néhány családdal ismerkedett csak meg és mégis olyan zenei életet talált, amit éppen nem lehet kicsinyelni. Pedig ő Budán lakik, pestiekkal alig érintkezik. „Természetes — írja —, hogy Pesten is egy sereg kellemes ember van.”

L a v o t t a ragaszkodása Pesthez ennél fogva nagyon érthető. A magasabb, kifinomultabb zenei ízlés, a sok zenekedvelő, a színház, olyan környezetet biztosítottak neki, amit ő — a vérbéli muzsikusként — nem nélkülözhetett.

A klasszikus zene már hozzátartozott itt a műveltséghez. Erre mutat az is, hogy a Helytartótanács, éppen a magyar tanulói ifjúság „pallérozódása” szempontjából felveti a kérdést az egyetem előtt: miképpen lehetne az ifjúságot zenére tanítani? Erre még mi sem merünk gondolni ma! Hogy a fiatal, széparcú, nemes úrfi L a v o t t a, aki mindezekén kívül még kiváló hegedűs, jó cimbora és külföldet járt, művelt, társaságbeli ember, kapós volt mindenféle mulatságon, összejövetelen, magától értetődik. Szívesen hívják a legelölkelőbb körök is magukhoz s ő szívesen megy. Így eljut — amennyire hivatala megengedi — vidékre is. Bernát említi, hogy 1879-ben Lázár-napot ülni „Dekenótzon volt S o m s i t s Lázár királyi viceajtónálló és híres deák poétánál”.¹¹ Itt kedves, kicsit fiatalos, de L a v o t t a önérzetere mindenképen

jellemző eset hőse lett. Sétálgatott a névnapi est előtt a faluban, amikor egy nemesi kőépület ablakán keresztül hegedűhangok foszlánya ütötte meg a fülét. Természetesen megállt, hallgatózott, de mert a jól betett irigy ablakok miatt keveset hallott a játékból, „betér nagy alázatossággal a hegedülgető uraság szobájába; köszön és megvonván magát, mélyen hallgatja a félig-meddig jól lantázírozgató hegedűs urat”. A falusi nemesnek tetszett a dolog, hízelgett is neki, hogy játéka vadidegen embert csalt be az utcáról, nyájasan kérde hát vendégét:

— Ért valamit a hegedüléshez?

— Igenis — felelte Lavotta —, de csak igen keveset.

A jég megtört s a beszélgetés megindult. Lavotta elmondta magáról, hogy erdélyi, — sőt azt füllentette, hogy cigányvajda. Barna bőre, fekete, homlokára hulló kondor haja volt, — az ár minden nagyobb nehézség nélkül el is hihette. Cigány is, hegedül is, tehát meg lehetett tőle kérdezni:

— Ismeri-e Lavottát?

— Hogyne — felelte Lavotta —, jól ismerem.

— Na látja, ő volt Pozsonyban az én tanítóm, — büszkélkedett a nemes úr. De hát muzsikáljon maga is nekem valamit, vajda uram... Mi is a becsületes neve?

— Attova Laze.

— Hm... — dörmögött a házigazda a furcsa névre, — s aztán odanyújtotta hegedűjét Lavotta nak.

Ő „holmi nyomorult nyiggatásokat tevén az uraság hegedűjén”, nemsokára abbahagyja és eltávozik. Derüsen megy vissza S o m s i c s hoz és jókedvűen meséli el neki az egész tréfás reggeli történetet. S o m s i c s maga is kedvelője a vidámságoknak, táblát, krétát hozat és felírja nagy betűkkel az álnevet:

ATTOVA LAZE.

A vacsoránál száznál többen voltak „méltóságos s más rangú uraságok s dámák”. Ott volt a falusi nemes is — Somsics közbirtokos-társa —, de ott volt cifrán felöltözködve, púderes arccal Lavotta is és várt a jelenésére, — úgy, amint azt Somsics csal előre megbeszélték. Somsics nem sokáig kertel, hanem odafordult a nemeshez:

— Hallom, az úrnál valami cigánytéle volt látogatóban.

— Igen, valami cigányvajda.

— Cigánymuzsikus! — legyintett a kezével S o m s i c s. — No, muzsikus lesz itt is, csakhogy különb! Az urat érdekelni fogja, ha ugyan érdeklé még hajdani tanítója, Lavotta!

— Óh, igen... hogyné ... — dadogta a vendég —, lelkemből érdekel és szeretném viszontlátni.

— Várom minden pillanatban — így S o m s i c s — s bizonyos, hogy ő másként, mint hegedűjével, nem is fog beállítani házamba.

Most érkezett el L a v o t t a közbelépésének ideje. Észrevétlenül kiment az ebédlőteremből a szomszéd szobába, ott magához vette hegedűjét s azt halkán pengetve, belépett. Minden szem felé fordult. Nagy taps fogadta:

— Itt van Lavotta! Itt van Lavotta!

„Csak a dekenótzí nemes uraság szeppent meg” alaposan. De vele senki sem törődött, mert mindenki felugrott helyéről és L a v o t t a köré sereglett. Üdvözölték, simogatták, udvaroltak neki. Ebben a zavarban S o m s i c s a táblát a ráírt névvel a tükör felé fordítva felakasztatja. Közben pedig csend lesz és minden szem L a v o t t á r a mered, ő állá alá kapja hegedűjét „és produkálja magát virtuose, a publikum bámulását magára vonván”. Feldördüi a taps, meg a sok bravó és a művész „nem győzi ideodavaló maga hajtogatásával eléggé köszönetni” a lelkes ünneplést.

— No, uram — fordul S o m s i c s a sápadtan, szomorúan ülő nemeshez —, ez volt a kegyelmed vendége? Vagy ez volt pozsonyi tanítója? És ujjával a tábla felé mutat, amelynek betűit fordítva mutatja a szerencsétlen dicsekvőnek a tükör, s az dermeden olvassa onnan ki, hogy:

ATTOVA LAZE semmi más, mint EZ A LAVOTTA.

ötöl-hatol, — S o m s i c s és a társaság hahotázik, L a v o t t a pedig mosolyogva mondja neki:

„Uram, az úr soha az én tanítványom nem volt, következésképen vélem s az én musikai tanítással soha se dicsekedjék, mert én hallván tegnap füleimmel az úr muzsikái gyenge tehetségét és gusztusát, felette szégyenleném a világ előtt, ha oly boldogtalan tanítást vesztegettem volna valamely tanítványomra.”

A kemény lecke után az úr eltűnt „és a rendes bál és vígság az ő híjjával folytatódott, — mondja Bernát, aki azt is hozzátesai még tanulságképen az esethez, hogy „így kell tanulni Apolló-

tól sípolást annak híre s tudta nélkül s így nyúznák meg (Mar-syasként) az avatatlant.”

Mi azonban ezen mitológiai applikáción túlmenően más tanul-ságot is vegyünk észre. Bernát történetéből lehetetlen meg nem látnunk, hogy Lavotta ebben az időben már országosan ismert nevű művész, akit igen előkelő társaság vár, tapssal, melegséggel fogad, ünnepel, — amint megjelenik ott s hogy olyan tekintélyes ember, mint S o m s i c s Lázár magával egyenrangúnak ismeri el, amikor közösen iőznek ki és hajtanak végre egy tréfát. Kóbor, züllött muzsikus kedvéért a helytartósági tanácsos bizonyosan nem szégyenített volna meg egy falujabéli nemes birtokost. De meg az sem dicsekedett volna el L a v o t t á val, ha neve abban az idő-ben már nem lett volna olyan jóhangzású, amely a tanítványainak is bizonyos nimbuszt adott s akitől még tanulni is elkerkedni való volt.

Sehol semmi nyomát annak találni nem lehet, hogy L a v o t t a már 24 éves korában itt hagyta volna Pestet, a vidéki barangolások kedvéért. Ellenben minden felkutatható adat azt igazolja, hogy ő teljes erejével ragaszkodott Pesthez. Nem tudjuk bizonyosan, mit csinált az alatt az idő alatt, ami eltelt a Helytartótanáctól való távozása (1791) és 1792 között — vagyis egy esztendeig —, de kétségtelen, hogy ezt az időt is Pesten töltötte. Kétségtelen az is — noha Bernát nem említi —, hogy a kancelláriától megvál-ván, a hivatal nélkül maradt és anyai örökséget már elköltött ifjú állás után szaladgál. Így hozza össze a sors Zichy Károly országbíróval, aki fiai nevelését bízta rá. Zichy — ugyanaz, akiről H o f f m a n n s e g g beszél — képzett zenész. Érthető, ha fiai mellé a már híres muzsikus Lavottát veszi nevelőnek. Hogy azonban Lavotta mindennek inkább való volt, mint nevelőnek, azt már eddigi életíolyásából is láttuk. Néhány hónap-nál tovább nem marad ott és így megint nincs foglalkozása. Az apjával — aki nemrégiben ment nyugdíjba — állandó torzsalko-dásai vannak. Az öreg Lavotta nem így képzelte fia jövőjét. Ügyvédnek szánta és amikor látta, hogy egyetlen fia az egyetemi előadások helyett muzsikai akadémiákat rendez, a vizsgák abszol-válása helyett pedig kisebb-nagyobb csínyeken törí a fejét, — kitagadja. Csak sejteni lehet, hogy ebben része volt a mostoha-anya bujtotgatásának is, aki éppen ebben az időben lesz anyává.

A csapás súlyos volt anyagilag és érzelmiekben egyaránt s Lavotta, — mint életének minden ránehezedő eseményét, ezt is hegedűjének panaszolja el, — amelyből a kitagadásra egy meghatározható, szomorú dal ízelel, — „a fiú bánat és apai kegyetlenség emlékeztetere” — a Regélő nek egy későbbi (1842-ben) írott cikke szerint.

Eddig anyai szeretet, ettől kezdve pedig az atyai szemek ellenőrzése nélkül járkál életútjain. Az pedig egyre rögzösebb, hiszen már ez az esztendő a pénztelenségnek az az ideje, amelyről a kézirat úgy emlékszik meg, mint amikor Lavotta a lakás árát sem tudta „hosszú holnapokig” megfizetni. Mert — mondja a kézirat — „teljességgel nem állotta a pénz Lavotta erszényét”. Vig, költekező életet folytatott. Vendégség, társaság, „fiatalkori barátság és magyar nyíltszívűség legottan kiürítették” zsebeit. A már idősebb Bernát mélabúsan jegyzi meg minderre — még költőnek is becsületére való túlzással —, pedig: „el lehet mondani felőle, hogy — ha ugyan megbecsülte volna pénzét, bizonyosan milliomos tőkepénzzel bíró capitalisához közelíthetett volna öregségébe”.

Nem! Emiatt ne tegyünk szemrehányást Lavottának. Milliomos kapitalista nem lett volna belőle, sem akkor, sem ma, — mert a milliókat nálunk még mindig nem hegedűvel, vagy tollal keresik. Mozart és Beethoven sem lettek milliomosok, pedig ők nem is itt éltek és igazán nem tékoztak.

De Lavotta inkább született minden másnak, mint tőkegyűjtőnek. Impulzív, bohém volt, aki „polyvának és haszontalanságnak nézte a földi kincseket”, a pillanatoknak élt és „kihasználta gyönyörűségeit a jelennek”. A magához hasonló gondolkozású művészlelkekhez hasonlóan — akik előtte és utána igen szép számban éltek — viselte el a pénzhiány gyakori eseteit. „Pénztelensége sirmalmát rendszerint sétálgatással és füttyölgetés által tudta enyhíteni.”

Ismert módszer s a magyar művészeknek és poétáknak minden időben igen sok alkalmuk volt a hasonló okokból eredő sétálgatásra és füttyölgetésre.

Az 1792. esztendő aztán fordulópontjára hozza Lavotta életét. A nemzeti szellem ébredése már két évvel előbb megmozdította a legkiválóbb magyar hazafiakat magyar színház létesítésére

s Kazinczy apostoli fáradozásai kezdenek bizonyos eredményeket teremni. Nem célunk itt azt a küzdelmet, azt a sok megaláztatást és kudarcot sorra venni, ami azért folyt, hogy a magyar fővárosban a magyar nyelv és irodalom a színpadot is a maga szolgálatába állítsa. Bennünket ebből az alkalomból a magyar színjátszás ügye is csak annyiból érdekel, amennyiben az Lavotta sorsával és személyével áll kapcsolatban. A sok tót és német származású tanácsos — amint S o ó s¹² Márton írja Aranka nak — mindent elkövetett, hogy a nemzeti ügyet akadályozza. A színjátszó társulat belső bajai is annyi zavart okoztak, hogy véglegesen csak 1792-ben szervezkezhettek komoly sikerre és fennmaradásra. (Ez az utóbbi azonban csak átmeneti volt.) Ennek a Nemzeti Játsszó Színnek 1792-ben tagja volt már Lavotta is. Ha a társulat névsorában nevét nem is találjuk föl s a fizetési íveken sem szerepel aláírása, a július 22-i színlap bizonyossága szerint¹³ ő már a színházhoz tartozott.

Ez a színlap jelenti be a következőket:

„A' Muzsika Igazgatását már régen különös Talentumairól esméretes Lavota (sic!) Úr válalván magára, olly' állapotban teszi a' Muzsikát, hogy nem tsak válogatott Szimfóniákkal hanem Nemzeti Magyar Tántz-nótákkal is gyönyörködtesse az érdemes nézőket. Hozzá járul még az is hogy több nagy Nemből való Muzsikában gyönyörködök ajánlották, hogy az Orchestrában Muzsikusok jelen legyenek.”

Nagy haladás ez 1790 óta, amikor is még a nógrádi cigánybanda szolgáltatta a magyar színháznak a zenét. Amint látjuk, 1792-ben, Lavotta mellé már több „nagy nemből való” műkedvelő is ajánlkozik a zenekarba, természetesen csak buzgalomból.

Lavotta szerepe ezen a július 22-i estén ugyanaz, ami az ilyen muzsikai akadémiák rendeltetése volt az akkori színházakban: a két darab közti szünetet — máskor pedig a felvonásokot — kellett kitöltenie. Hogy ez nem volt egészen művészi feladat, azt tudta a színház is, a közönség is. Nem érdektelen a muzsikai akadémiák értékére vonatkozóan egy ezidőbeli színházi jelentést — inkább hirtetést — olvasni. Ez még a Lavotta fentebbemlített fellépése előtti — a május 10-i — estére

vonatkozik, amikor is színre került: Klementina, vagy a Tesla-mentom, szomorújáték 5 felvonásban. Írta Gebier báró, ford. Hatvani István.

„Hogy a nagyérdemű közönséget minden kitelhető módon gyönyörködtesse a Nemzeti Magyar Jász Színi Társaság — mondja a direktió —, minden felvonások után, s között, a már ismeretes születésétől fogva világtalan, mesterséges hangváltoztatót elő fogja állítani, ki is az ő f l a u t á - j á n minden lehető fogásokat megmutatni és a becsülendő kedvezőknek teljes meglegedését elnyerni kívánja.¹⁴

Ehhez az elég hangzatos reklámhoz nem kell magyarázat. Művészetet nem ígér, de inkább látványosságot: egy vak fuvalást, aki a nagyérdemű közönség meglegedését elnyerni kívánja minden lehető fogásainak megmutatásával. A felvonásközökben — bizony — akkor sem volt a színházban csend, sőt a földszinti állóhelyek ifjai ilyenkor siettek a lózsék hatalmasainak és hölgyeinek udvarlására. Egy-egy előadás még inkább társadalmi esemény volt, mint manapság s a közönségtől nem lehetett rossz néven venni, ha nem éppen templomi csendben hallgatta a felvonásközök produkcióit, amely nem mindig zenei, hanem néha „táncművész” fellépte is volt (p. o. 1792 július 8-án este).

L a v o t t a sorsa tehát, — habár csak rövid időre, — de a színházhoz kapcsolódott. Még ugyanezen év december 22-én ő is aláírja az újjászervezett társulattal együtt a szerződést. A címe: muzsika-direktor, — a fizetése pedig 15 váltóforint hópénz.¹⁵ Nem „őft, lia tudjuk, hogy ugyanakkor a játékszín szolgálja 12, a hajfodorító 16, a sűgő 16 forintot kapnak. De viszont csak 12 dirigálásra volt kötelezve, muzsikai akadémiáit pedig külön díjazták. 10 zenész volt a keze alatt, akiket a zenekarból — hegedűvel kezében — vezényelt s a szólórészeket maga játszotta. Az énekkar vezénylése az operai sűgő feladata volt abban az időben máshol is.

1793-ban már operairgazgatója is van a színháznak: Chudy József. Rőla nem sokat tudunk, de az a néhány adat, ami életéről fennmaradt» mutatja, hogy képzett zenész volt. Mőgőtte már komoly karmesteri múlt állott, hiszen a híres, E r d ő d y grőf által fenntartott pozsonyi operának volt a dirigense, majd mint cimballista működött az E s t e r h á z y -féle kismartoni zene-

karban, ahol nem kisebb ember volt a karmester, mint Haydn. Onnan a pesti német színház hozta föl karmesternek s innen került át a magyar színjátszó társulathoz. Nevét zenetörténetünkbe különben akkor véste be mélyebben, amikor megírta és 1793 május 6-án színrehozatta az első magyar operát: *Pikó Herceg és Jutka Perzsi* (a *Haffner Prinz Schnudi und Prinzessin Evakathel* magyarosított szövegére) címen. A szövegekönyv és a partitúra is elvesztek azóta. Így fogalmunk sincs, mi volt e munka értéke, — de annyi tény, hogy ez az opera sokáig kasszadarabja maradt a pesti magyar színháznak.

C h u d y tehát operaigazgató lett ott, ahol L a v o t t a csak mint a muzsika direktora működött. C h u d y nak sok tapasztalata volt a színház körül, vezényelt, betanított már operákat olyan színházban, mint a pozsonyi, amelynél különb nem volt a monarchiában. Ezenfelül pedig C h u d y tanult zenész, több hangszeren játszik, ért az összhangosításhoz, a zeneszerzéshez, L a v o t t a pedig csak virtuóz hegedűs. Vegyük még mindehhez L a v o t t a temperamentumát s a várható bonyodalmakat nem nehéz előre látni. Igaza van I s o z Kálmánnak, amikor Buda és Pest zenei művelődése c. jeles könyvében pár sorban megemlíti lékszik L a v o t t a karmesterkedéséről, írván ott a következőket: „L a v o t t á t lényének rapszodikus mivolta, művészetének csak \ szólójátékra való berendezettsége nem tették alkalmassá a karmester fegyelmző, tanító szerepére”.¹⁸ De nekünk is igazunk van, : amikor megállapítjuk, hogy L a v o t t a a színháznál mindaddig kivételes, hiúságának hízelgő helyzetet élvezett, amíg C h u d y ott fel nem tűnik. Láttuk, milyen elismerő szavakban jelenti be a színlap az ő szerződését, egyéni, művészetének szóló sikerei is kétségtelenek s azt is tudjuk, hogy a bizony küzködő, állandóan anyagi zavarok között lévő színház, — amely nem tudta rendszeren fizetni tagjait —, L a v o t t á nak előlegeket adott és hangversenyei alkalmával kocsin hozatta be és ugyanígy vitette lakására, ami csak a primadonnáknak kijáró kegy volt. Megkülönböztetett helyzete volt tehát, — de ennek C h u d y szerződtésével természetzerűleg vége szakadt. Az új operaigazgató fegyelmhez szokott zenekarokban működött eddig, kezében akarta tartani a zenekart éppen úgy, mint az énekkart. Egészen tisztult fogalma volt a művészi együttes értékéről, amely

az egyén túlságos érvényesülését egyenesen kizárja, önérzet és temperamentum tekintetében feltétlenül L a v o t t a lehetett előnyben, de helyzeténél és tudásánál fogva C h u d y. Maa tehát ebből az állapotból alig következhetett be, mint ami megtörtént: három hónap múlva felbontja szerződését és megvált a színháztól. Bizonyos, hogy erre a színház anyagi helyzete is okot adott neki. Benne semmi esetre sem lobogott a színházért az a szent lelkesedés, amely a társulat egyik-másik tagját a magyar nyelv és művelődés terjesztésének apostolává tette. Az ő nyelve a hegedű szava volt, azzal szolgálta a nemzeti gondolatot, hiszen a már idézett színlap is azt ígéri, hogy „nemzeti magyar táncnótákkal is” gyönyörködtetni fogja a közönséget, — ehhez pedig neki nem feltétlenül kellett színház, — különösen akkor nem, ha ott hiúsága és anyagi szükségletei sem találhattak kielégülésre. C h u d y szerződötése az első, a tényleges helyzet pedig a második kívánalmat tette lehetetlenné. Hiszen mindjárt az indulásnál — 1793-ban — anyagi nehézségekkel küzdött a magyar társulat. A vármegyékbe vetette bizalmát, a vármegyékbe, amelyek már egy évvel előbb is erélyesen követelték a Helytartótanács-tól a magyar színészet támogatását —, ezekhez fordul segítségért s így p. o. Borsod vármegye 1793 február 24-én tárgyalja a nemzeti játékszintársaság pénzsegélyre irányuló kérvényét. Ez a kéri vény felsorolja a színház tagjait, amelyek között ott van természetesen Lav ott a János is — a karmester — havi 15 forint fizetéssel.¹⁷

L a v o t t a tehát megvált a színháztól, valószínűleg március végén. A B e r n á t-féle kézirat — amiből többé-kevésbé maga L a v o t t a beszél hozzánk — az ő karmesteri egész szerepléséről nem sokat mond. Mindössze ennyit:

„1792-dik esztendőben, — a felállított nemzeti magyar nemes játszó társaság (másként theátrum) musikai karjainál, Budán és Pesten — úgy idővel az erdélyinél, Kolozsváron, hangigazgatói hivatalt (direktorságot) dicséretesen viselt ugyan L a v o t t a, de mivel ezen nemzeti díszes intézet — kivált Magyarországra nézve, — a, várt boldogíttatás helyett inkább szomorú hajótöréssel és megvettetéssel, inkább üldöztetéssel, mint pártfogással fenyegetett, — lemondott dicsőséges pályafutásáról.”

Az eseményeket itt nagyon tömörítette a kézirat, amiből nem

nehéz arra következtetni, hogy L a v o t t á nak sok mondani-
valója nem volt a színháznál töltött időről. Annál jobban érdekel
azonban bennünket, hiszen ezekben a magvető esztendőkből
írónak, művésznek, színésznek, sőt hazafinak is alig volt fon-
tosabb, többet emlegetett témája, mint a magyar színjátszás
ügye. Ettől várták a nyelv pallérozódását, az ízlés fejlődését és
az irodalom szomorú viszonyainak fellendülését. Ha a tehetségen
kívül elhivatottság, igaz, tudatos nemzeti érzés, a magyar művé-
szetek és művelődés vágya élt L a v o t t á ban, akkor ő olyan
könnyen az első magyar színháztól megválni nem tudhatott. Erre
vonatkozólag azonban sem a kéziratban, sem egyetlen vele vonat-
kozásban álló munkában sem miféle adatot nem találunk.
Csak sejthetjük, hogy őt azért a színház vissza-visszavonzotta.
Sejthetjük pedig abból a kétségtelen adatból, hogy 1796-ban megint
találkozunk nevével a már haldokló Első Nemzeti Játzó Társa-
sággal kapcsolatban. Március 17-én és 18-án L a v o t t a itt muzi-
kális akadémiát ad és kétszeri fellépéséért 4 forintot fizetnek
neki. Ebből is két dolog bizonyos: az egyik, hogy még 1796-ban
is Pesten van, a színházzal összekötetésben áll, másodszer pedig,
hogy népszerűsége nagy volt, hiszen az anyagi bajokkal küzdő,
közvetlenül megszűnése előtt álló színház L a v o t t a munkájá-
val remél közönséget és érdeklődést.

De ez az utolsó bizonyos adatunk pesti tartózkodásáról. L a -
v o t t a eltűnik az országban. Még mindig a színház csábítja.
Maga említette S z e m e r e előtt, hogy Pestről eltávozván, a
kolozsvári társulathoz megy. Erdélyben ebben az időben, —
1795-ben kezdett ébredezni az érdeklődés nagyobb mértékben a
nemzeti színjátszás iránt s lehet, hogy L a v o t t á t is ez von-
zotta oda. Kolozsvári szerepléséről azonban B a y e r mitsem tud.
A kézirat is csak annyi emléket őriz meg a kolozsvári tartózkodás-
nak — ami L a v o t t á nál szokatlanul hosszú időre — két és
fél évre nyúlik —, hogy megemlíti azt főleg egy hegedű összetöré-
sével kapcsolatban, amit L a v o t t a a híres K o c s i Patkónak, az
erdélyiek kedvenc színészének fején zúzott szét.

Ezekből az apró adatokból is látjuk, hol és hogyan élt L a -
v o t t a 1801-ig, 37 éves koráig. Hogy állhatatlan volt, hogy már
ekkor az itál kerítette hatalmába, mind igaz. De az is igaz, hogy

eddig az ideig őt csaknem mindig a nyilvánosság előtt, hegedűvel a kezében, művészetének, így a muzsikának szolgálatában találtuk.

Kolozsvár után azonban nem jön több semmi örvendetes. Mikor és miért hagyta ott a társulatot, — nem tudjuk. De ott hagyta: ez tény. S megkezdi kóborlásait.

Itt aztán végeszakad mindennek, ami még reménytadó lehetett az ő életében. Színház, muzsikális akadémiák, nyilvánosság, fejlődési lehetőség, minden a borba fullad... Kezdődik a vergődés, az összeroppanás, álmok, remények, vágyak elröppenése, kezdődik a sivár, köznapi, nagyvonalúságnélküli zuhanás. Kezdődik és folytatódik megállás nélkül. Innen elkezdve nincs L a v o t t a életnek egyetlen virágos hajtása sem. Szomorúság szemlélni, milyen főzönséges, milyen vidéki tucatanemes módján folyik le ez az élet. amely a Teremtőtől ragyogást, fényt kapott, — de amely beérte ettől kezdve, hogy úriházak gyermekeinek zenetanítója legyen, világtól elmaradt falvak kúriáiban. Közben, —itt-ott — még hőse néhány anekdotának, nem hiányzik a zajosabb multságokból sem, és „korának Orfeusza” egyre kopottabb, fakóbb, ványadtabb lesz, egyre zárkózottabb, fokozatosan magábasüllyedőbb, aki már hegedűjét is csak akkor szólaltatja meg, ha senki sem hallja. Olykor-nlykor még repülni szeretne, de ez csak arról győzi meg, hogy milyen mélyre esett ő már vissza...

Jönnek és mennek egymásután az eseménytelen évek. Bor, pálinka, — itt-ott a tehetség megmozdulása, próbálkozás egy-egy alkotással, — de Lavottának ekkor már látnia kell, hogy felette a kor ízlése és tudása régen átrobogott. Mellőle magasra repülnek föl a csaknem vele együtt indult nevek s amikor ő 1797-ben a *Nota Insurrectionalis*-t írja a franciák ellen felkelt nemesség idején — amelyet Káldy az első magyar programzenének nevez —, de amely alapjában véve nem más, mint az akkoriban itthon nagyon divatos zenei csatakép, — odakint már 10 éve túl voltak azon az első gyönyörűségen, amit *Mozart* a *Don Juan*, a *Così fan tutte* és a *Varázsfuvola* zenéjével szerzett, hirdetve csodás egyéniségének örök dicsőségét s azt a megnemesedett életörömet, amely zenéjének minden taktusából derűt áraszt a lelünkbe és a legtisztább szférákba emel föl.

Kelletlenül és szomorúan beszélünk ezekről az évekről. Hol járkál, merre tespéd Lavotta 1801-től kezdve, — soha nem

fogjuk pontosan megállapíthatni. Ma itt van, holnap ott, — még élő, vagy kihalt nemes családok kúriáin, hosszabb-rövidebb ideig, aztán felkerekedik, máshova megy, hogy néhány hónap multával megint oda térjen vissza, ahol már azelőtt tanyázott. Ezekben az időkön a Bernát -féle kézirat is csak átsiklik. Hiszen, — amikor Lavotta tollba mondotta életének adatait, — 1812-ben, — már maga sem emlékezhetett mindazokra a helyekre és családokra, amelyeket végigjárt. És még nem tudhatta előre, — hova veti a sorsa? Azonfelül pedig ekkor már kegyetlenül jelentkezik nála az erős alkoholélvezet elmaradhatatlan bosszúja: az emlékezőtehetség csökkenése és a reprodukálóképesség teljes megbízhatatlansága. Roncsolt testben roncsolt lélek lett Lavotta János.

Azt hagyja ránk a kézirat, hogy amikor megváltik a színházról, „lemondott dicsőséges pályafutásáról és használni máskép látta jónak lenni a hazába, aminthogy nem kötvén le egy helyhez is a ranyszabadságát és inkább várván a meghívattatást, mintsem hogy önként való magabefúrásával és színlelésével telepítette volna le nyugodalmat óhajtó és mármár roskadozáshoz közlő személyét, — csakugyan követte őt a szerencse Génusza, mivel majd losonci Gyürky Pál, majd a nagylónyai Lónyai Gábor, majd más számtalan főbbnél-főbb s különbözőbb rangú helyek s házak kapva-kapták, sőt levéllel is hívogatták magok társaságába”.

Mennyi elszomorító van ebben a puffanó, nagy szavakkal kikanarított mondatban! A magyar művész, a „magyar Orfeusz” állás éj kenyér nélkül marad, egészsége is fogytán, de a szerencse nem hagyja el, — mert mehet házitanitónak és mulattató vendégnek főbbrangú helyekre! Mint valami urasági inas, vagy társalkodónó, akinek helyzete és sorsa tisztán az uraságoktól függ.

Lónyai Gábor és Gyürki Pál háza a tanult, művelt magyar urak házának példája volt. Irodalom, művészet, szellemes társalgás volt azokban otthonos. Itt Lavotta nem is a cimboraszerepét játszotta, hanem inkább a zenekedvelő mecénások megbecsülő támogatását és pártfogását élvezte. Lónyai Gábor maga is kitűnően zongorázott, becsülte tehát — a nagyúr leereszkedésével — Lavottában a művészt, akit ide-oda magával is vitt a deregnyői kúriából. Egy ilyen alkalommal történt, ami-

kor L ó n y a i szatmár- és máramarosvármegyei birtokait látogatta L a v o t t a társaságában, hogy egyik boros ebéd után a művész valami miatt megharagudván, semmiképen sem akart L ó n y a i v a l tovább is egy kocsin utazni. Csak gyalog volt hajlandó a kocsi után menni. Hiába kérlelte, hívta L ó n y a i, L a v o t t a nem engedett. Végre is a kocsis vetett véget a huzavonának. Megcsapkodta a lovakat, a kocsi tovább repült és L a v o t t a ott maradt a mezőn egyedül. Szédülő, italos fejjel, mérgesen ült le egy fa árnyékába, ahol el is aludt, úgy, hogy csak másnap reggel ébredt föl. Akkor pedig még annyi ideje sem volt, hogy az álmat kidörgölje szemeiből, mert valami szilaj bikák támadtak rá, amiktől az odasiető pástor szabadította meg. „Sárgulva és reszkető lélekzetvétel között” érte be nagykésőre L ó n y a i t Vámfaluba.

Ezt a históriát anekdotának szánta a kézirat, de ha megdölgjuk, hogy akivel történt, a „magyar zene atyja”, a „magyar Orfeusz” volt, aki akkor már egészséges sem volt, a más kenyeren élő ember volt, sok minden juthat az eszünkbe nekünk, akik a napsütötte mezőn hagyott, részeg s éjszakáját egy ia alatt átalvó magyar tehetség egész döbbenetes sorsát látjuk ebben az egyetlen történetben. Az, hogy L a v o t t a sem talált benne egyebet, mint róla megörökítendő jóízű esetet, még szomorúbbá teszi a dolgot. Aminthogy ettől kezdve a kézirat nem is mond el mást ielőle, mint ilyen, vagy ehhez hasonló, többé-kevésbé nyers, néha durva történetet, amely L a v o t t á r a, a művészre éppen nem jellemző, az emberre pedig csak annyiban, amennyiben az minden kaptos vagy részeg emberrel megtörténhetett volna. De megörökíteni igazán fölösleges volt akár egyet is közülök. S mi nem tudjuk, mit csodáljunk jobban: L a v o t t a ízlését akkor, amikor önmagáról elmesélte ezeket — és csak ezeket —, vagy a környezetét, amely egyebet nem tudott róla ránhagyni.

Még csak időbelileg sem tájékoztatnak bennünket ezek az anekdoták. Itt-ott kapunk csak bennük évszámot, amelyek — mint föl-fölvillanó fény a sötétben — mutatják: merre botorkál L a v o t t a.

32 éves, amikor Pesten nyomát veszítjük. Nyolc évig nem tudjuk követni eseménytelen vándoréletét. Felbukkan ugyan egy pillanatra előttük, Kolozsváron, vagy, amint már láttuk Batka

adatából, a pozsonyi diétákon, ahol „gyakran” megjelenik, talán már az 1790/91.-in is, amikor még állandó tartózkodása Pest, de az 18t t/12.-in bizonyosan.

Abból azonban hogy B a t k a B i h a r i val együtt emlegeti, nem szabad arra következtetni, mintha L a v o t t á t a kora holmi hegedülgető cigánymuzikusnak nézte volna. K i s f a l u d y Sándor, aki maga is igen jó hegedűs volt, — sőt sajnálta, hogy nem foglalkozott komolyabban a zenével, mert „nagy hajlandóságot és tehetséget érzett magában „a hangköltésre, melyben — az avatottak állítása szerint — igen eredeti ideái voltak”,¹⁸ két levelében¹⁹ is ugyanazt a hasonlatot használva, írja ezt: „Én csak az vagyok a magyar poéták között, ami B i h a r i és P i t y ó k a muzikások között.”

Ő tehát L a v o t t á t nem emlegeti együtt a tanulatlan, naturalista cigányokkal. Még nagyobb megbecsülését találjuk L a v o t t á n a k a híres M o n d o l a t-vitában, ahol a nyelvújítók nevében hadakozó K ö l c s e y²⁰ így ír:

Z a f y r C z e n c z i — a maradiság képviselője — dicséri az „eszemadta Bihari”-ját, aki a Beleznai-kertben olyan „angyali módon húzza”. A írje azonban, aki a haladók, tehát K ö l c s e y, K a z i n c z y, S z e m é r e stb. nevében is beszél, a Hét választóba viszi feleségét, ahol Musikai Akadémia volt”. Másnap pedig „a Theatrumba Operát játszottak”. De a cigányzenéért rajongó Z a i y r C z e n c z i csaknem elalszik ott. „Micsoda gondolkozások ezek? — mondja a férje rosszalólag. A cigány hegedülésében áll a Magyar eredeti Musika... s a Mozart s Hayden Compositiója játszva a Mesterekről s Mesternéktől semmi”? A sok oktatás csakugyan fog Z a i y r C z e n c z i n, s már-már ott tart, hogy kezd „előbbeni Magyarságából” kivetkezni és elnémetesedni. „Igaz — mondja mentegetőzve—, szinte el voltam hitetve, hogy a Cigány Muzsikája és a Verbungos Katona tánca nem valami szép, sőt nevetségre való, s ha ... a Theatrumi Musikát s L a v o t t á n a k Magyar táncnőit hallgattam... mindenképen akartam magamba verni, hogy ezek szebbek amazoknál.”

A M o n d o l a t körül támadt éles és kíméletlen harc — amely voltaképen a haladni akaró magyarok harca volt a maradiak ellen —, az egész ország szellemi életének élénk figyelme mellett folyt le. Ha tehát K ö l c s e y L a v o t t a muzsikáját egyenesen

szembehelyezi a cigánymuzsikával, ha együtt emlegeti Mozart és Haydn zenéjével, az operákkal, ez mindenképen azt mutatja, hogy Lavottát tanult zenészek tartották, mintegy haladásnak, kultúrának tekintették neológjaink a cigányzenével és a verbunkosokkal szemben, éppen úgy, aminthogy magukat is — teljes joggal — haladásnak tartották az orthologusokkal szemben. Szép megbecsülése és elismerése ez Lavottának és hathatós bizonyítéka annak, hogy kora benne a magyar tánczene reformátorát látta. Az pedig, hogy egy ilyen nevezetes vitairatban ilyen röviden lehetett rá utalni, mutatja, hogy Kölcsey felfogása nagyon sokak felfogása s hogy Lavotta neve országos híru volt ebben az időben, 1814-ben.

Ez vitán felülálló tény s annál sajnálatosabb, hogy olyan keveset tudunk útjairól. A pozsonyi diétáról bizonyosan megint elnyelik őt a nemesi kúriák. 1804-ben felbukkan előttünk a Bernát-életrajzban, de addig mitsem tudunk életéről. Ilyen hézagok jelentős művészi munkát végző ember életében, akiről — ha a sok, neve köré font frázis megtévesztené a be nem avatottat —, joggal hihetné, hogy egy nemzet figyel útjaira: nincsenek. Horatius vagy Vergilius csaknem 2000 év kódébe vesző életét évről-évre tudjuk nyomon követni és a hányt-vetett sorsú, még a halálában is üldözött Dante életét — si licet parva componere magnis — közepes készülségű diák ma, 675 év távlatából is jobban ismeri, mint amennyit saját kortársai tudtak, vagy tudni érdemesnek tartottak a „saját korának Orfeuszáról”.

Mert magasztaló szót könnyen adtak és bőven neki, de értékes érdeklődésből csak nagyon ritka esetekben volt része. Már pedig művészeknek, művészetnek odaadó, lelkes, megértő érdeklődés kell! Ezt nem kapta meg Lavotta, a művész, de ezt nem adta meg ő sem a művészetnek. Az oltár, amelyen áldozott, nem tudott a rálökött áldozatoktól magasba törő, messzire ellátzó füstöt adni. Művei — amint azt A művész c. fejezetünkben látni fogjuk — nem a teljességei voltak annak, amit ő adni tudott volna. Lehetett volna az ő kora még olyan mostoha is eredményeinek értékelésében — aminthogy nem volt az —, igazi művészeknek mindig lehet feltámadása.

De Lavotta az ő jelenének „biztos fővényébe le nem bocsátá híre horgonyát” annyira, hogy az a jelen túlságosan tudott volna

íránta érdeklődni, viszont amit ránk hagyott, nem olyan és nem annyi, hogy abból egész ember, egész élet, egész nagyság képét tudnók rekonstruálni.

Ne is próbáljuk ezt meg, elégedjünk meg azzal, amit ő tartott fontosnak ránk hagyni — életrajzírója útján — önmagáról. És folytassuk kedvetlenül az anekdotákat.

Tehát: Miskolc, 1804... Közben úriházak, vendégség, vendégszolgák — éveken át... Szín: Szofrona görög kávé ivószobája. Az alkalom: farsangi bál. a szereplők: mindenekelőtt Lav ott a, aztán egy Z e t z nevű lovas tisz, továbbá sok más gyalogos és lovas tisz, egy, a bonyodalmat előidéző „egészséges testalkatú és szép parasztlány”, nemkülönbön táblabírák, urak, úrfiak, cigányok, aztán népség, katonaság. Lavotta mond valamit az ott ácsorgó parasztlánynak — aki valószínűleg az urak multságát nézte az ajtóból —, az gorombán visszafelel, Lavotta meg arculiti. A tisz „lovag”, tehát rátámad L a v o t t á ra, huncfutnak, spitzbubnak nevezi, Lavotta — természetesen „boros fővel lévén —, viszonzó echoval felelt”. Vagyis: nyomban viszonzott becsületsértés. A tiszet barátai ugratják, sőt kényszerítik az elégtétel-vevésre, kardot kerít és „kettős viadalra (duelumra) hívja ki becsületsértő ellenségét”. Lavotta „leventéi tüzeltalpon grik föl s megy fegyvert keresni. Aztán visszatér — egy hegedű-vonóval a kezében. A vonó a Miskolcon sokáig híres Matyi prímás²¹ vonója. Megáll a főhadnagy előtt és hidegvérrel mondja:

— „Uram, főhadnagy uram, énnekem több s másnemű fegyverem a vonónál teljes életemben soha nem volt és most sincsen. Azt is mondhatom, hogy az úr eddig nemesebb bravúrokat nem tett a csatapiacokon vasfegyverével, mint én az ilyen hegedű-vonóval. Azt is hozzáadhatom minden sértegetés nélkül, hogy én talán jobban is értem (idomhoz képest) hegedülésbeli mesterségemet, mint az úr a maga tulajdon haditaktikáját, s ezt tudós újságlevelekkel²² és élőtáncokkal is kész vagyok annakidején megbizonyítani. Ha tehát egy tapasztalt katonának dicsőségére szolgál s nem gyalázat egy más mesterségbeli fogásokban gyakorlott, erőteljes civilemberrel próbaköven állni: ám tessék virtusát rajtam kitölteni. Én kész vagyok mindenesetre a halálra, mert én — már mint Lavotta — az úr fegyvere nélkül is halhatatlan vagyok a magam nemében.”

Így hagyja ránk ezt a szónoklatot Bernát kézírata. Ha nem is volt ilyen hosszú — arait a dühös főhadnagy aligha hallgatott volna türelmesen végig —, mindenesetre ötletes, bátor rögtönzés. Igazság is van benne éppen elég, majdnem annyi, mint önérzet.

A főhadnagy azonban — már csak a becsület kedvéért is — mindenáron vívni akart. Elhozatta tehát az őrtálló katona kardját s átnyújtotta Lavottának. Az egyenetlen harc megkezdődött és csakhamar véget is ért. Mert a tiszt kiütötte „a borital miatt valamennyire lankadozó” Lavotta kezéből a kardot, amely belerepült Soós Sámuel²³ táblabíró úr lábikrájába, aki ugyanis ott állt Lavotta közelében és biztatgatta kedvelt művészt. A váratlan eredményre „az odacsődült bálbeli dámák és gavallérok harsogó vivátot kiáltottak” és hahotáztak.

Így mulattak az Úr 1804. esztendejének farsangján Miskolcon urak, dámák, tisztek és Lavotta János.

De mulattak ott másképen is. Lavotta — úgy látszik — huzamosabb időt töltött Miskolcon,²⁴ be is rándulhatott oda bármikor a szomszédos Zemplén vármegyéből, Geszielyről, a Puky István kúriájából, ahol sokat tartózkodott, könnyű szerrel. Bizonyosan be is rándult többször, sokszor, hiszen ott őt jól ismerték, szerették, magántársaságok és az Avas pincéi hívogatták. Egy ilyen alkalommal megint „többre méltóztatta torkát, mintsem hogy az illendőség hozta volna magával”. Éj sötétjében, a kompánia valamelyik tagjával együtt botorkáltak, bukda-csoltak hazafelé a megáradt Szinyva mellett s a Forgóhídnál csaknem mind a ketten beleestek a rohanó vízbe. Lavotta óvatosan nekitámaszkodott a kőhídnak, sokáig merően nézte az alatta folyó szennyes hullámokat, aztán elgondolkozva megszólalt:

— Ha már a fátum által kénytelen-kelletlen nedvességbe fulasztatnám, inkább választanám a heidelbergai híres nagy hordót, tele miskolci jó borral, mint a hitvány Szinyva vizét. Mert én, aki — megvallom — nem ismertem eddig gégémre, csupán orcámra nézve a vizet, bizony mondom: fürdömnek is inkább szeretném a bort kinevezni.

Mivelhogy „ezen sokszor említett nevezetes hegedűs életében teljességgel nem vala esküdt ellensége a boritalnak” — mondja a valóságnak megfelelően Bernát Mihály...

Még egynéhány évszámot ad nekünk a kézirat Lavotta

tartózkodásait illetően. 1807-ben Tisza-Szöllösön van Elek István főszolgabíró házában. Valami nagy halászatot rendezett a házigazda vendégei tiszteletére, araikor is Lavotta csaknem beleveszett a Tiszába. Puky István táblabíróval — akinek gesztelyi kúriájában „sok boldog napot töltött” — át akart evezni a túlsó partra, de valamiképen fejével beleesett az örvényes Tisza vizébe. Nagy bajjal kivergődött s veszedelem nem is lett a dologból. A parton „egy-két jó pohár borral” helyreállította gyomrának egyensúlyát, amely a miskolci Forgó-hídon megfontoltan megfogalmazott elve ellenére is kénytelen volt ez alkalommal néhány *kortyot* magába fogadni a hitvány vízből. A körülötte aggodalmaskodókat pedig — akik már orvosért is küldtek — így nyugtatta meg:

— Ha a Tiszában bor folya, belefúladtam volna, de a víz engem nem szenvedhet, aminthogy én sem a vizet. Ne féljete, a víz engem mindig ki fog vetni magából!

Ezzel az esettel kapcsolatban sok helyen Lavotta halálának híre is elterjedt. Amikor ez fülébe eljutott, mosolygott rajta és a felelet egy zenedarab volt rá: Saját requieme.

Tartózkodik Nógrádban a Benkó-háznál,²⁵ Szabolcsban Eördögh Alajosnál, aki nagyon kedvelte s aki 1848-ban ősrégi Eördögh nevét az Ábrányi névvel cserélte föl és adott több jeles utódot irodalmunk és zenei életünk számára. Itt különösen sokáig volt s állandóan vissza-visszatért Eördögh höz. Érdekes azonban hogy kéziratunk Eördöghöt nem is említi. Pedig sehol többet nem tartózkodott Lavotta, mint itt.

Hol, mennyi ideig volt, ma már hiábavaló kérdezni, de keresni is. Megkíséreltem érdeklődni nyomai után azokban a községekben, ahol tartózkodott, talán tud róla valaki valamit. Sehonnán semmi adatot nem kaptam. És ez természetes is. A családok, amelyeknél Lavotta vendégeskedett, részben kihaltak, részben elszóródtak. A fálvakban akkoriban a lelkeszen és a tanítón kívül nem igen akadt senki, aki a földesurak vendégei iránt érdeklődött volna. De pap és tanító jön-megy, egymást váltja s ha tudott is valamit Lavotta ról, magával vitte vagy új állomáshelyére, vagy a sírba.

Hogy mennyire megbízhatatlan különben a hagyomány, mutatja a következő. Tiszafüreden Lavotta Nánássy András házánál 1818-ban tanított hegedülni és klavirozni. Tiszafüreden élt az öreg Bernát, aki Lavotta életrajzát megírta s aki sokat beszélhetett ott Lavottáról, de többször találkozott is ott vele. Tiszafüreden írta Lavotta egyik figyelemreméltó és utolsó munkáját (az Égi háborút, Op. 120), tehát Tiszafüred nevezetes állomása volt életének. Mégis valaki, aki ott ht-lybeli és lelkiismeretesen utánanézett a dolognak, azt írta nekem: hallomásom szerint Lavotta nem Tiszafüreddel, hanem a szomszédos Tiszagárral volt nexusban. Tehát már semmi nem őrizte ott emlékét. Ez érthető is. A már többször idéztem Townson 1797-ben, tehát a Lavotta idejében ezt írja Tiszafüredről: „déltűn érkeztem ide, a város, vagyis jobban mondva nagy falu 4—500, össze-vissza elhelyezett, földszintes, nádtetejű házból áll. Lakosai híres nyeregkészítők. Az egész helységben az orvoson kívül senki nem tud németűl”. Nem bizonyos, hogy Bernát Mihály — aki kéziratában gyakran segít magán német szavakkal — tudott németűl, de hogy klasszikus műveltségű, olvasott ember volt, kétségtelen. Az azonban bizonyos, hogy rajta kívül ott senki más nem érdeklődött Lavotta iránt. Nem volt ő híresség vagy nevezetesség Tiszafüreden. Megkopott, öreg, „„beteg ember volt már, akinek a nevét sem igen kérdezték a fürediek. Ha éppen szó került róla, legfeljebb ezzel intézték el: „zenetanító a Tettes Nánássy András táblabíró úr házánál”, így járunk mindenűt, ha emléke után kutatunk. Hiszen ő maga sem tudott gyökeret verni, emléke hát természetesen párává lett. Otthon ... nyugalom ... asszony ... mind hiányzik az ő életefolyásából. Az asszony is, nemcsak mint feleség, de mint anya, vagy csak mint nő is.

Alkalmi és érzékeny lelkű tárcaírogatók itt-ott írnak róla koholt szerelmeket, van, aki arról tud, hogy grófnők hívogatták magukhoz, mások meg falusi idillek hősévé teszik meg őt, de ez mind csak romantikus kitalálás. Az öregedő szállásadónó ... a szép pincérleány... a felpofozott parasztlány... ezek a pozitívumok minden romantika nélkül. Közben bizonyosan még egy sereg hasonló eset — s ezzel végeztűnk is Lavotta szerelmi életével. A bor volt a szerelem s a szerelem a bor volt. Mihez is kezdhetett

volna ő ragaszkodó, hűséges nővel, ő, aki soha nem tudta, hol lesz két hónap múltával?

A családban fennmaradt róla egy legenda s egyik rövid, hibákkal teli életrajzában²⁰ ez a legenda hitelre is talál. E szerint Lavotta egészen fiatal korában meglátott Pesten egy úri-asszonyt, akivel soha nem beszélt, de azonnal beleszeretett, örökre, halálosan és ennek emlékét vitte sebzett szívében magával az életen át. Ezért nem nézett ő többet nőkre. A kor szerette a szentimentális romantikát, hiszen Fanny hagyományait, az ifjú Werther keserveit, Abaelard und Heloise-t és nem utolsó sorban Bácsmegeyeynek gyötrelmeit vörösre dörzsölte, könnyes szemekkel olvasni társaságbeli kötelesség volt. A Lavottá hoz fűződő érzékeny históriának azonban semmi elfogadható alapja nincs. Hozzá hasonló dolog történt az ő kortársával: Csermákai.²⁷ Valószínű, hogy a hagyomány Lavottára húzta a Csermák szerelmét. De órá igazán nem illik, mert belőle mindent inkább lehet faragni, mint szentimentálisan zokogó regényhőst.

Tiszaigáron tényleg volt Lavotta, ezt jól tudják Füreden. Egyik munkáját, A vadászat címűt (Op. t 9) is ott írja. Itt zenetanítószkodott, Papszász József táblabíró házában, ahol — Bernát szerint — „tanította klavirozni, egyszersmind pedig hegedülni is kottákból Papszász József úr kisasszonyát, Máriát és fiát, Ignácot”.²⁸

18t t-ben Terenyén van Gyürky Pál házában, aki akkor nógrádi főjegyző volt. Műveit, komoly, társaságot szerető ember, aki résztvett Magyarország szellemi életében is. Itt találkozik Lavottával Szemere Pál, aki — éppen mint Bernát — kikérdezi őt élete felől. De Szemere íróember és művészlélek, aki nem anekdotákra kíváncsi. Kevés az, amit ő ránk hagy Lavottáról, de mégis összefoglaló és néhány sora is plasztikusabbá teszi a róla alkotott képet. Szép, szikár termetű férfi volt a híres hegedűs. Arcszíne barna, arca érdekes, szemei kifejezők, homloka magas, amelyre rendezetlen haja hullott, öltözetére már ekkor kevés gondot fordított s egész külseje elhanyagolt volt. Kedvelte a zöldszínű posztót és csaknem mindig zöld kabátot viselt sujtásokkal. Egyébként — írja Szemere — „arca, növése s viseletei kevés és homályos nyomokat hagytak hátra lelkemben s nem emlékszem egyébre, hanem hogy a palackot Servus humilli-

musnak nevezte. Compositiójának karaktere felől ítélni nem tudok...” (itt megszakad a befejezetlen kézirat). Máshonnan tudjuk (1. a Regélő c. cikke), hogy S zeni ere hallotta Lavottát játszani és a játékában levő finomság, eredetiség, a dalaiból bőségesen áradó, megvesztegetvén bájos melódiák nagy hatással vannak rá. Igaz, hogy egy álló hétig kellett várnia, amíg Lavottának kedve jött a hegedülésre. Ebben igazi művész volt: ihlet nélkül nem szólalt meg. Egyhangú megállapítás róla, hogy kedv nélkül semmi kérésre, semmi hízelgésre sem nyúlt hegedűjéhez. De ha magakedvére hagyták és főleg, ha az ital már tüzelte az ereit, — szívesen hegedült hallgatósága előtt is. Ilyenkor arca merengővé vált és fiuom, hosszú ujjai boszorkányos fűrgeséggel ugráltak a négy húron, ahonnan lélekből a lélekbe szálló hangok sirtak, zokogtak, kacagtak, ujongtak ki. Bihari gyakran letérdelt előtte, a kezit csókolta és kérlelte, erőszakolta álla alá a hegedűt, de minden hiábavaló volt, ha nem belső kényszer adta ujjai közé a vonót. Amikor azonban játszani kezdett: mindig egész lelkét adta hallgatóinak. Melódiáival valóságosan feltépte a legelrejtettebb fájó sebeket s a lágyan folyó dallam olyan szomorú tudott lenni, mint a saját maga élete. Megbűvölte hallgatóit, még a köznapi lelkeket is és bár nem bizonyítható, de szóbeszéd volt a tiszafüredi primás esete, akit úgy megindított, elkápráztatott játékkal, hogy az földhöz vágta saját hegedűjét, lesújtó önkritika kíséretében.

1812-re is van pontos nyomunk. Ekkor Tiszaszőlősen van. Aztán megint bizonytalanság.

A borsodi Berente — Szepessyék háza —, Tiszafüred, Tiszaiagar, Nyirábrány, meg a többi. Ezek azok a szigetek, amelyek között vergődik most már Lavotta hajója, csaknem a szomorú hajótörésig. Kínos, szánalmas látvány a „magyar Orfeusz” ezekben a kis zugokban. Úrfiak és kisasszonykák, hegedű kottából és klavirozás ... Szegény Lavotta, maga nem tudott zongorázni, — hiszen minden munkáját más tette le zongorára —, de tanítania kellett a klavirt is. Mit érzett ilyenkor — és hogy tanított —, erre csak ő tudna felelni. Zongoratanítás közben — írja Bernát — „magának Lavottának, gyakorlatlan lévén a klavírozásban, rendszerint hegedű volt a kezében”. Ez a kéz azonban akkor már nagyon reszketett. A lábokban még benne volt a régi vágy:

menni... menni... sehol otthon nem lenni, sehol otthont nem teremteni... hanem az öregség minden aggasztó, döbbenetes jelével közeledett már.

Mennyi elpocsékolt esztendő, eltékozolt, le nem írt, a szélnek eljátszott melódia, mennyi haszontalan élmény, üres pohár, lakoma, bolondság és testet-lelket ölő tivornya volt már mögötte!

És előtte?

A koldusbot, az öregség, a hontalanság... Vendég itt, — vendég ott, — mindig csak vendég és sohasem: otthon, a maga lakásában. Idegen ágy és idegen asztal... Örök vándor, örök vendég, örökre csak cimborá...

Ha szükség van rá, ha nincs: jöjjön, — kap fedelet és terített asztalt... Megszolgálja ... Tanít hegedülni, meg klavérozni. És néha ő maga is hegedül... S ha nem?... Oda se neki, hiszen ő **L a v o t t a!** ... Magyar úri házak nem csinálnak előbb számadást, ha etetik, itatják ...

De ő igyekszik mindent megszolgálni... Tanít, hegedül, szórakoztat, végigeszli a névnapokat, s ha kell, még rigmusokat is farag, csakhogy beleilleszkedjék a kompániába... Rigmusokat is! ... Teremtő Isten, milyen szánalmas dolog ez... Zsenije lehetett volna a hegedűnek s mint valami portyázó versfaragó, alkalmi versezetekkel érdemelte ki a kegyes pártfogók jóindulatát.

Versek! ... „Igen szerencsétlen vala ő a poesisba” — mondja Bernit. — „ízlés nélküli, sánta verseiből a bor különben ki nem maradhatott. Íme, mennyire ment ő el a Calliope bosszantásába.”

Julianna névnapjára.

*Örvendezünk ezen dicsőséges napon,
Hogy Juliannák éljenek,
Békességbe legyenek
Mind örökké. Amen!*

*Kompánia ezen dicsőséges napon
Minden vígan úgy legyen,
Egyen-igyon, úgy tegyen
Mind örökké. Amen!*

*Halljuk tehát ezen dicsőséges napon
Egészségre ital bort!
Énekeljünk vivátot,
Vivat, vivát, vivát!*

Ilyen a többi is! József napon, Franciskák nevenapján... Könnyfakasztó, úgy-e? A sors is, amely egy teheteséget ide zülleszt s a bor is, amely Lavottából, a ragyogó, ötletes, melódiaforrás Lavottából ilyen zagyva, ízléstelen szóhalmazt tudott kicsalni... Ez már a bomladozó agy tünete volt. Akik az alkohol mellett érvelnek, — ne feledkezzenek meg Lavottáról. Nemzeti érdek — mondják —, hogy a bor fogyjon. Nem! Ez csak magánérdek! Nemzeti érdek, hogy a Lavották Lavották maradjanak halálukig. A világ minden részegítő szőlőtökéje száradjon el inkább, semhogy egyetlen magyar tehetség reszkető kézzel, rogyant inakkal, borospohárral a kezében ilyen mélyre sülyedjen...

Servus humillimus!

Így nevezte ő a bort és a pálinkát... Alázatos szolgája! Bizony: servus humillimus! De ő volt alázatos szolgája a bornak, pálinkának! Mindent feláldozó, mindig engedelmes, előttük mindig térdrogyó alázatos szolgája! Feláldozta értük a tehetségét, a komolyságát, a művészetet: a legszentebbet, amit ember a teremtő kezéből magával hozhat.

Servus humillimus! Alázatos, legalázatosabb szolgája volt ő a szenvedélynek. Sajnos, nem az alkotás, nem az örök igyekezet, nem a nemes szenvedélynek. Nem lelke lángjában égett el, nem a munka tűzében, csak mint alázatos szolgálkhoz illik: haszontalan uruk kíméletlen parancsára...

Servus humillimus! Mindenki tudta róla, hogy így nevezi az italt s mindenki nevetett ezen az elmésségén. Milyen eredeti! Végig az életen: servus humillimus! És amikor meghalt, akkor is csak servus humillimus!

Bernát Mihály az ő furcsa életrajzában azzal állít fejfát Lavotta holtteste fölé, hogy kiszámítja, mit és mennyit ivott meg a „dilettáns hegedűs”, s egy mosollyal így összegez: Élt 56 esztendő és 29 napot, s szomszédjára fordított, vag/ is ivott 38 esztendeig és 29 napig 1303 akó és 52 icce bort, 54 akó, 18% icce szilvóriumot, s megért a liquid: 22.250 Rf. 54 K.-t.”

Tehát ennyit ért meg a liquid s így búcsúzik egyetlen egykorú életrajzírója egy magyar tehetségtől! Megivott 1303 akó bort és 54 akó szilvóriumot....

Servus humillimus! ...

Kétségtelen, hogy L a v o t t a tragikuma nem az alkohol volt. Ez csak következmény lett. Következménye az általam hozszadalmasan vázolt közállapotoknak, következménye a kulturális elszigeteltségnek, egy társtalanul kóborgó, meg nem értett ember sorsának, következménye a magyar vidéki élet sivár, sekélyes örömeinek és mulatozásainak, következménye annak, hogy itt impulzust, ösztönzést, erősítést, alátámasztást a művész nem túl szilárd lelke sehoh sem kaphatott. Nem emelték, inkább a földre húzták a viszonyok és az emberek, akik között élni kényyszerült.

L a v o t t a nem volt önálló, szilárd karakter, aki maga magának tudott volna utat vágni. Az ő lelke olyan volt, mint a viasz: ha aranypor között íorog, csillogó, aranyos, ha porban hengergetik, szürke lesz a föld porától. Ha Bécsben marad és társasága, mindennapi szórakozása ott Mozart, Haydn, Schubert, Beethoven lettek volna, ezeknek ég felé vágyódó lelkesedése, szent energiája, verejtékező munkája igazi muzsikust nevelnek belőle, aki ma bizonyosan ott van abban a Pantheonban, ahol az emberiség legnagyobb neveit őrzik kegyeletes rajongással a művelt világ, s ahol a nagyobbak mellett az ő kisebb neve is elférne. De, — '< magyar művész tragikus átka, — ő tiszamenti kis falvak muzsikusa lett!

Vele párhuzamosan veri végig az országon át a szomorú magyar sors a kor legnagyobb magyar zsenijét: Csokonait is. Ennek a gyönyörű lelkű, nagy műveltségű, beteg testű, de hoh érzékeny, hoh vidám, fiatalos életörömmel telt s azt érzékeltetni is tudó tehetségnek is, aki olyan sokban hasonlít a bájos Mozart-hoz, — milyen más lett volna a sorsa, ha nem íit születik. Ha nem mecénások utáni szaladgálással, óraadással kell életét eltöltenie, ha nem mint csodabogarat, különcöt kezelik, de csak félig-meddig művelt emberhez illő nyugalomban, könyvek és hozzá méltó szellemek társaságában élheti le — s hosszabbíthatja meg — életét! Hiszen a tudás és a tehetség teljes arzenáljával indult neki az étellel való mérkőzésnek. A művelt országok bármelyikében is a vezetőszellemek közé került volna. Tudott sokat

és élete fogytáig tanult. Nem afféle vadzseni volt, hanem professor-igyekezet és szorgalom mellé még tehetség is járult. Tudott latinul, franciául, igen jól olaszul és németül, olvasottsága az idegen irodalomban meglepően nagy volt, a zsidó és arab nyelvet némileg ismerte és tanulni kezdte az angolt, meg a perzsát. Vérének minden cseppje felszívta Rousseau és Kant filozófiáját, — amit költészete is lépten-nyomon visszatükrözött, — nagyon érdekelte a növénytan, amiben egész kis tudós volt. Matematika, aesztetika. történelem állandóan foglalkoztatták, de elmélyedt a zene elméletébe is, értekezett a török muzsikáról és a magyar népdalról és festményei is figyelmet érdemlő tehetségről tanúskodtak. Polyhistor és zseni volt, akinek azonban nyugságos állapot helyett mecénásnak kellett felhajtani, temetésekre járni, előkelő halottakról verseket írni, hogy így jusson pár forinthez. Megírta önvallomását. „Az én szerencsétlenségemnek históriája és okai; magyarosan, minden tettetés nélkül” cím alatt. X kézirat elveszett. Milyen kár! Mennyi mindent tanulhatott volna belőle az a faj, amely őt szülte, amelynek ő mindenkor dicsősége lesz, s amely olyan közönyösen ment el mellette. Nem bírta az örökös szaladgálást, a napról-napra megújuló kenyérgondokat, nemes, fenkölt, vidám lelke nem állta a vaskalapos, tudálékos debreceni „pipacéhet”, — megtiprottan, betegen, reményvesztetten kellett hát neki is elpusztulnia még mielőtt azzá lesz, amivé — szerencsésebb viszonyok között, — tehetsége emelte volna.

... Ez a drága, nyugalmas, zsíros magyar föld tudott zseniket szülni, de nem mindég tudta azokat ellátni. Kronos volt, aki saját gyermekeit falta föl. Jeruzsálem volt, amely megölte a prófétákat!...

És ha már Csokonai nál tartunk, érdekes rámutatni arra is, milyen tetszetős dolog utólag őt és Lavottát egy-egy novellában összehozni. A két kóborló, a polgáriusult lélettől bizony messze esett zsenit. Maga Jókai sem tud ennek ellentállani. Egyik szép novellájában²⁹ kerülnek össze egy mecénás házában. De hát erről a valóságban szó sem volt. Aligha találkoztak ők az életben. Jókai elbeszélése tehát kedves, igen ötletes, — de teljesen költött. Semmiesetre sem laktak együtt. Csokonai tudott Lavottáról, hiszen dicséri is „Lavotta úr magyarjait, — Lavotta pedig megzenésítette Csokonai egyik-másik versét,

ennyi volt köztük minden kapcsolat. Legalább ők sehol személyes kapcsolatáról nem beszélnek.

Találkozhattak volna, hiszen Lavotta is járt Debrecenben. Még 1803-ban,³⁰ — amikor Csokonai nak már „lassú betegségtől vénülni kezdett testalkotványa”, — hívták Lavottát karmesternek a debreceni társulathoz. El is ment, de nemsokára ott is hagyta őket. Idegrendszere, az alkohollal naponként mérgezett szervezete nem állta már akkoriban a fegyelmezett, rendszeres munkát, amit pedig a karmesterség ugyancsak megkövetel. Ment tehát vissza a Tisza mellé, — tanítani, névnapot ülni és... még inkább összeroppanni testben, meghasonlani lélekben.

Mert az eltékozolt, könnyelműen szertedobált élet túl hegedűszőn és borospoharak csengésén is eljött hozzá számonkérni a — jövőt. És ez a legszomorúbb az ember életében. Az a legdöbbenetesebb, amikor csendes, álmatlan éjjeleken eljön a gond, ráül a párnánkra; oda, közel a fülünk mellé és súg olyanokat, amitől kiveri homlokunkat a verejték. Az a legdöbbenetesebb, amikor remegő kéz és láb, hamar elfulladó tüdő, orvul rántó szédülések, szemképrázások közepette egy pillanatra elsuhan előttünk a beteg-ágy képe, benne az elhagyott beteggel, aki mi magunk vagyunk. Az a legdöbbenetesebb, amikor szürkülő fejjel, hejehujás, mit sem gyűjtött élet után, először halljuk meg a ráncosképű, kaján Gondapó suttogását: mi lesz veled, ha megöregszel? Hiszen egy ebédrevalót sem gyűjtöttél magadnak...

Lavotta hallotta ezeket a hangokat...

Lavotta, az otthon-nélküli Lavotta, akinek az ebédjéről mindég más gondoskodott, akinek egyetlen ágya nem volt, amibe betegségével együtt belefeküdhett volna, Lavotta, az öreg, elnyűtt, beteg Lavotta, a mármúlás szörnyű perceiben összeroskadt ezekre a hangokra. És Lavotta, az örök bohém, a vénülő korhely ijedten, remegve a jövőtől, meg akar javulni. Polgári íoglalkozást keres. Mennyi ebben a tragikum!

Már 1816-ban gondol erre, amikor Elek István házában tanít Tisza-Szőllősen. Ügy volt, hogy 5 viszi be nyár multával az Elek fiúkat a debreceni kollégiumba és ez új gondolatokat adott neki. Elhatározza, hogy Debrecenből nem tér vissza, hanem ott marad, tanítja az Elek ifjakat meg más jelentkező tanulókat is „hegedülni fizetésért” — mint Bernát mondja. De tovább is

megy, nem bízza sorsát egészen a hegedűre, hanem kis lakáskát és mellé boltot bérel, kereskedő, üzletember lesz, aki boltjában részint a maga, részint a Bécsből hozatott kottákat fogja árulgatni, hogy így „szép tőkepénzre tegyen szert öregsége hanyatló napjaira”.

Regényíró nem tudná ezt ilyen kegyetlenül kieszelni. A művész, a hegedű mestere, a „magyar Orfeusz” beteg, öregén kottákat árul a pult mellett! Még hozzá Debrecenben, Csokonai „lugubris tónusú” Debrecenében, ahol, T o w s o n idézett sorai tanúk erre, bizonyosan kevés hiányát érezték egy kottakereskedésnek.

Nem is lett a tervből, a jövő gondosan kieszelt biztosításából semmi. „Alig ért be Debrecen városába — mondja B e r n á t —, legottan az ötlet régóta ostromló chronikabetegség kínjai vették elő újra szegényt. Dagadt lábszárjai újabb meg újabb veszedelemmel fenyegető sebekkel rakatattván meg, azonban más terhes nyavalyák is követvén fájdalmait: kénytelen volt magát március végén, 1817-ik esztendőben az Elek István úr házához visszavitetni.”³¹

Dicséretére legyen azonban mondvá L a v o t t á nak, ez alkalommal betegén is szívósabban ragaszkodott terveihez, mint eddig. Mert novembertől márciusig küzdött sorsával Debrecenben, tanítványai akadtak, S z e m e r e szerint, gróf T e l e k y Imre házánál is és csak amikor az elhagyatottság, meg a növekedő betegség ijesztett rá, kérezkedett vissza jóakaróihoz, E l e k e k hez, ahol kapott jó szót és ápolást.

Itt aztán gyorsan pereg le az utolsó jelenet.

Tisza-Szöllősen, kis szobáskájában készül felbomolni a test. De amíg minden kapcsolatát meg tudja szüntetni a fájó étellel, még sok idő telik el. Legtöbbször fájdalmi vannak, amikor pedig nincsenek, hegedűlget, komponálgat, kis ládjában rendezgeti lekottázott dolgait, aztán kapja hegedűjét, meg a ládjáját és elmegy Füredre, meg másfelé is, megnézni a régi barátokat, megpihenni a régismert idegen ágyakban. Csakhogy minden vándorkedve mellett sem a régi többé. A szemei már révedezően tekintenek át borospoharak és emberek fölött, messze, előre néz, keres valamit, amiről tudja, hogy nemsokára fölleli s benne örök pihenését, de még nem tudja, hol fog az domborulni koporsója fölött. „Szemlátomást

öregedett és láttatott készülni ahhoz a nagy célhoz, amely minden földi teremtetésnél közös: az úgynevezett halálhoz.”

Amíg pedig odáig elérkezik, a test folytatja a maga megszokott életét. Lefekvés előtt kínos renddel simítja ki és helyezi el ruháit, végignézi gondosan, nem piszkos, nem foltos-e? Aztán a pipát, nem gyült-e fel benne túlon túl a mocsok, szelel-e? Azt is szép, alkalmas renddel helyezte el, hogy reggel mindjárt a keze ügyébe legyen. Még egy pillantás a hegedüre, s lepihent. Így tette egész életén át, mert csodálatos ellentmondás, hogy ez a vándor, örökké úton lévő, a rendszeres életet ki nem álló ember — pedáns volt és szörnyű haragra lobbant, ha valamelyik holmiját nein ott találta, ahova tette. Ilyenkor alig tudták a házbeliek lecsillapítani dühét. Különben is hamar felfortyanó, szangvinikus természet volt. Egy-kettőre ellenfele fejéhez vágta a hegedűjét. Reggel aztán elhevert féltízig is ágyában. Ott itta meg a kávéját és ott komponált. Napközben meg tanította az úrfiakat, beszélgetett, néha böbeszédűen, élénken, máskor mogorván és csak félszájjal. Ebéd, vacsora, bor és tarokk — mert ezt szerette —, noha, mint B e r n á t melancholikusan jegyzi meg: „nem igen szerencsés nyerőfél volt”.

Már délceg ifjúkorában is, későbbben pedig egyre gyakrabban lepték meg merengő, borongó hangulatok, amik idősebb éveiben egészen a magábavonulásig, néha pedig az emberkerülésig fokozódtak. Becsvágya, amellyel az elért eredmények éppen nem állottak arányban, a sikertelenség, életének sivárságai s a körülötte élő emberek megismerése mindenképen indokoltta teszik előttünk, ha józan, elmélyedt perceiben önimádata önsanyargató kritikává, társaságszeretete pedig megvetéssel teli embergyűlöletté változott. Mizantróp lett, aki ilyenkor lekapcsolódott a külvilágról, belemélyedt önmagába és reménytelennek kellett hogy mindent találjon. S ilyenkor vagy vergődött a lélek a maga bírálatában, vagy elvonult oda, ahonnan — mások számára — hallhatatlan, finom hangok zendültek meg, vidám vagy komor melódiák fogták körül, amelyek azonban egyre ritkábban jutottak bele a reális valóságba azzal, hogy papírra kerültek volna. Ült a hangos társaság közepette karosszékében, de nem látott senkit a jelenlévők közül. „Tudott a sokaság között is maga lenni és a magánosságban is ezredmagával tölteni boldog pillanatok”, — idézi B e r n á t Montaigne szavait. De az ilyen „boldog pillanatok” meg-

lehetősen ritkák voltak. Éveken keresztül viaskodik betegségével, de megpihenni, megtelepedni mégsem tud. Jön, megy, s valószínű, hogy önérzete és a veleszületett „ösgög” sem engedték, hogy egy vendéglátó háznak is sokáig maradjon nyűgös, szeszélyes haldokló betege.

Köztudomású volt róla ismerősei körében önérzete, büszkesége. Pénzt barátaitól soha el nem fogadott sem játékáért, sem ajándéképen. Nem alamizsnát akart, de szívességet, amit ő is szívességgel — zeneoktatással — viszonzott. Úr maradt mindvégig, nem öreg koldus. Nemes, aki a magával egyenrangú nemesektől kedveztetést igen, de ajándékot nem kért. Büszkeségére és öntudatára jellemző egy mondása. Valamelyik úriház vendége volt, amikor kérlelni kezdték, hogy hegedüljön. Nem volt hozzá kedve, szótlánul ült a helyén és feleletet sem adott. Ekkor az egyik inas — konfidens és neveletlen, mint minden cseléd, aki egy úr gyengéjét kiismeri — odamegy mögé és a fülébe súgja: játssza el a tegnapi szép nótát és én a legjobb borral töltöm meg a palackját. Mit látott ő Lavottában mást, mint vén iszákost, akit a borral mindenre rá lehet csábítani! Lavotta rá sem nézett, a vér a fejébe szaladt s helyéből felugorva, dühhel, elkeseredéssel mondta szomszédjának, aki az egészből nem értett semmit:

— Ego, qui regibus ludo! Én, aki királyoknak játszottam!

Bizonyosan érezte, milyen mélyre került ő már...

Így közeledett a megváltást hozó 1820-ik esztendő. Megint Gesztelyen van, a Puky István mindég nyitva álló, finom úri házánál. Már májusban maga is érezte, hogy a halál mindennap eljön őt megnézni egyelőre csak a szoba ablakán keresztül. A nyár, a június meg a július sem hozott semmi változást. P u k y é k a leggyengédebbek hozzá s amikor csak lehet, a fiatal, ifjú doktor: Szathmáry József is átjön Miskolcra a nagybeteghez. De Lavotta türelmetlen, gyógyulni szeretne, a gyógyulás pedig egyre messzebb távolodik tőle. Nyugtalan vére is hajszolja. Eszébe jut az ő régi barátja, Öry Filep Sámuel tállyai orvos, felkacag lelkében az áldott Hegyalja szőlőtőkékkel végigültetett hegyeinek sok régi emléke, a vidám napok és még vidámabb fiatal-sága, átmege hát Tállyára. Ott a patikus is jó barátja, hátha talán ott inkább?... Öry Filep szeretettel fogadja, vizsgálja, azonnal orvosságot is ír neki. Rogyadozó lábakkal, erőtlenül megy

a recepttel ő maga a patikába, hiszen nem igen volt, ki mást küldjön a gyógyszerért. Még egyszer végigvászorog a jól ismert utcákon, amelyek hajdan visszhangozták gangos-erős lépéseit, sápadtan, görnyedten megy be a patikába, átnyújtja a receptet s aztán elveszti eszméletét és összerogy. A patikus felsegíti, de azonnal látja, hogy L a v o t t a onnan kimenni már nem fog. Ágyat hozat hát be a gyógyszertár helyiségébe, belefekteti, ápolgatja a haldokló öreg pajtást. Pár rövid óra még, hiszen L a v o t t á nak nincsen is már keresnivalója e világi életben. Végrendelkezik szegény — olyan pedáns volt mindég —, de ezzel is hamar elkészül. Néhány íorint, a kis láda — vándorlásának hű társa — benne az élet eredménye: 120 kotta és — mindenekelőtt a hegedű. Aztán jön a pap. Az öreg test még elsuttozja a földi életben elkövetett bűneit...

Pater, peccavi! ... Vétkeztem, atyám, de csak magam ellen... Eltékozoltam az életet, amely szép, dicsőséges lehetett volna... és látod ... mi lett belőle ... Az én bűnöm ... az én legnagyobb bűnöm...

Ember volt, nagyon is ember, pedig többre rendeltetett... Ez a tragédia teljessége ...

A tállyai parochián még a neve mellé került egy dátum: megs halt 1820 aug. 11-én. És ezzel L a v o t t a eltűnt. Munkáinak nagy része elveszett, elszóródott, alakja, élete ködbe tűnt, de neve megmaradt, sőt alig több maradt meg, mint az emléke, mint a neve, amely egyet jelent a magyar műzenc kezdetével.³²

L'homme n'est rien, l'ouvre est tout
Flaubert.

A M Ű V É S Z .

Volt-e ősmagyar zene, volt-e a honfoglaló magyarnak éneke, dala, költészete, volt-e ősmagyar népdal? — csupa olyan kérdés, amire ráérően alapos tudósok már rengeteg szót vesztegettek, de a határozott, bátor választól valamennyien tartózkodnak. Inkább adnak meglehetősen ködös értekezéseket a ritmusról, a ritmikus recitációról, inkább elmennek vizsgálni török, tatár, finn dalokat és ezekből kombinálgatnak, feltevéseket állítanak elénk, amiket nem igen értünk meg, inkább kapargálnak szláv népdalelemek között, hogy a régi magyar dal és a szláv zene között hasonlóságot fedezzenek föl, semmint azt felelnék, amit a természetes, józan, a tapasztalatra alapított logika diktál: volt, persze hogy volt ősmagyar dal, aminthogy volt őstörök, tatár, germán, szláv, vagy ha éppen úgy tetszik, ősnéger dal is. Hogy milyen volt és hogy mikor keletkezett: ezen csak törjék tovább a fejüket, hiszen alkalmas téma sok száz tudós könyv és több ezer kottapélda citálására, de mi bizonyosak vagyunk abban, hogy soha más feleletet adni nem fognak, mint amire mindenki a kérdés felvetésének első pillanatában rájön.

Az ősmagyar dal is primitív, könnyen énekelhető harci vagy

szerelemi dal volt, hol szomorú, hol víg, hol pedig lelkesedő. Mikor keletkezett? Valamikor ott a barlangokban, amikor még nem volt magyar, török, germán, csak ember volt, érző, örvendeni, iélni, búsulni tudó ember volt mindenki. Mert ha elhiszik nekünk azt, hogy a trogolodítanak is voltak érzései, higyjék el azt is, hogy ugyanakkor dala és költészete is volt. Az első örömmelteli felkiáltás, a rémület első sikolya, a harag első felharsanása volt az első dal, az első költemény, a gyermekét ringató ősasszony első, pár szótagos, ritmikus, értelemnélküli, érzéssel telt babusgatása, amivel altatta, ringatta csecsemőjét: volt az első bölcsődal, az őslégény első kérő, vágytól fűtött esengése volt az első szerelmes vers. Az pedig aztán egészen magától értetődik, hogy amint ez a legősibb költészet is egyéni, vagy utánzó volt, ugyanaz maradt a családokra, csoportokra, törzsekre való szétosztás idején — egészen napjainkig: a zenei főiskolák és irodalmi társaságok keletkezésének, alapításának és alakulásának virágkoráig.

Nem ennek a könyvnek a feladata vizsgáldni akörül, mint alakította ki a környezet és foglalkozás a különbözőségeket, de magától értetődik, hogy más lett a dal és költészet a földművelő, más a pásztornépeknél és megint más az uralkodó vagy rabszolga népeknél. Az is éppen olyan természetes, hogy az egymásrhatás — amint az érintkezés kezdődik — el nem marad. De hogy az Ázsia belsejében lakó hun vagy magyar népnek éppen úgy megvolt a maga zenéje és költészete, mint minden más népnek, azt senki kétségbe nem vonhatja, s hogy onnan vándorlásuk idején is magukkal hozták, az sem lehet kétséges. Éppen úgy nem, mint amilyen bizonyos, hogy nem lesz soha még csak sejtelmünk sem arról — semmiféle tetszetős visszakövetkeztetés vagy összehasonlítás útján sem —, hogy ez milyen volt?

A honfoglaló magyarnak eredeti, a szomszéd népektől elütő népdala volt. A bizonyosság erre nemcsak a logika, de bizonyosság, hogy a kalandozások idején Szt. Gallenben a pogány magyar már ugyancsak énekel, sőt regősei, kobzosai és énekmondói vannak, s bizonyosság erre a Szent Gellért-legenda is, amelynek keletkezése 1061 tájára tehető. Az olasz püspök és kísérője — a német Walther — egyik útjuk alkalmával egy makkosban lepihennek, de éjfél felé a majorból őrlő malomkövek zúgása és női ének

hangja ébreszti fel őket. A nő, aki a kézimalmot hajtotta, énekelte munkája mellé, éppen úgy, amint énekel ma is a dolgozó parasztleány.

„Hallod-e, Walther — így szól a felébredt püspök —, miképpen szól a magyarok d u d á j a ?”⁵³

(Ez a tudós fordítás önkéntelenül is azt a később sokat hangztatott felfogást szolgálja, hogy magyar zene nincs, mert az szláv. A duda a tótok, oláhok hangszere volt itt, tehát ha Gellért dudáról beszél, ez is bizonyíték, hogy itt csak szláv zene volt. Igen, de a legenda „symphonia ungarorum”-ról beszél, a symphonia pedig soha dudát nem jelentett, mert a duda latin neve: *utriculus*. A célzatosság egészen nyilvánvaló: minden lehető módon kétségbevonni, hogy ősmagyar zene nem volt. Majd később rátérek arra is: miért volt ez divat? Egyelőre maradjunk annál, hogy a duda nem szimfónia, hanem itt — a legendában — inkább dallam, vagy dal.)

Tehát: hallod, hogyan hangzik a magyarok dala? — és „mindketten nevettek ezen az éneken”. Hogy miért nevettek, nem tudjuk. „A malmot pedig az az egy nő csak hajtotta és éneke egyre magasabbra hágott. A püspök, aki ezalatt visszafeküdt, még mindig mosolyogva kérdezte társát: magyarázd meg, Walther, miféle dallamú ének ez? (quis istius melódiæ cantus sit.)”

Sem az olasz dallamokhoz szokott püspök, sem a német Walther nem tudtak eligazodni ezen a dallamon. Itt éltek ugyan pár éve, de a magyar dal — a pogányság dala — már csak makkosokban, erdőkben, mezőkön mert felcsendülni, tehát papok és püspökök számára ritkán volt hallható. Érthető, ha egészen idegen volt az az ő fülüknek. Sőt éppen az ő fülüknek, mert az ő jelenlétükben bizonyosan torkára forrott a dal leánynak, legénynek egyaránt. A kereszténység érélyes terjesztésének kora volt ez, amikor a zsendülő sarjat, az új hitet a pogány világ minden maradványától féltetni kellett. A terjesztők: a magyarság lelkétől, hagyományaitól idegen papság hadat üzent a pogány mítoszok és mindennek, aminek gyökere a pogány magyar lélekbe nyúlt vissza. Így elsősorban költészetben és dalszóban, amely mind a kettő természetesen világi, sőt nagyon is az volt. Az ország egyetlen írástudói: az idegennyelvű és szellemű papság üldözte a nép dalait s hogy nem igyekezett azokat feljegyezni, a dolgok

természetében volt. Századokon keresztül nincs tehát szó népdalról, népköltészetről, népzenéről, de ez legkevésbé is jelentheti azt, hogy mindez megszűnt. Még feltevésnek is képtelenség, hogy a magyar — vagy bármelyik más nép — századokon keresztül ne énekelt volna zsolozsmákon kívül egyebet. Élt, virult és felzengett a magyar nóta ezekben az időkben is, sőt kétségtelenül fejlődött mennyiségben s minőségben. Soha, de soha, még olyan vastag könyvnek sem fogom elhinni tehát azt a „tudományos” állítást, amit például Fabó így foglal össze a Magy. Tud. Akadémia kiadásában megjelent művében.³⁵

„Századokon át egész a kuruc időkig az egyházi hangnemek voltak azok, amelyek a magyarság egyházi népénekeit, krónikás verseit, históriáit és amennyire a fennmaradt dalemlékekből íté-
hetünk, még n é p d a l a i t is alkotta és énekelte.”

Képtelenség!

Azt elhiszem, hogy az egyházi hangnemeken készültek az egyházi népénekek, krónikás versek, amiket papok vagy más literátus — az egyházi zenéhez értő — emberek írtak, de a népdal!? Fabó nem mondja meg, miféle „fennmaradt dalemlékekből” jut erre a következtetésre, de nem is mondhatja meg, mert e kor népdalainak egyetlen taktusa sem maradt fön-
n. A népdal szó a fentebbi idézetbe belecsempésztetett, s Fabó bizonyítás nélkül állít erről olyasmit, amit bizonyítani senki sem fog. Hát azt hiszi Fabó, hogy itt a kereszténység kezdeti szakában a nép mindjárt érintkezésbe jut a templommal? Hiszen igen jól tudjuk István törvényeiből, hogy 10 falunak kellett 1 templomot állítani, de ez még Kálmán alatt is csak írott malaszt volt! Már most az a magyar, aki nem hallott templomi éneket, az egész Arpád-ház uralkodása alatt nem énekelt, vagy nem öntötte dalba lelke-szíve érzéseit? Hiszi ezt valaki a tudós — egy teória és nem a való igazolására írott — könyveken kívül? Fabó és mindazok, akik ezt vallják, ne tudnák, hogy a pogány vallás Kálmánig, sőt azon túl is áthúzódott? Nem tudják, hogy Kálmán törvényei még tiltják a pogány módra való áldozást s hogy ez nem lehetett éppen ritka eset, mutatja a büntetés enyhé-
sége: az előkelő 14, a kisember 7 napig vezekel érte, de az utóbbit meg is botozzák? (Ugyanakkor a tolvajt megvakítják.) Nem tudják, hogy az ő koráig még házasságkötésnél sem jutott minden

LAVOTTA SÍRJA A TALLYAI TEMETŐBEN.

esetben érintkezésbe a nép az egyházával? Már most, ezekkel a tényekkel szemben hogy lehet nyugodtan leírni ezt: „a középkori emberek lelkivilágában kizárólagosan uralkodik a vallás, az istentisztelet és az egyházi ének. A dallamot hallja és megtanulja a nép a templomban és ha a népből való ember nótát költ, a készhez nyúl: az egyházi énekhez.”

Ez más szóval azt jelenti, hogy a korabeli magyar népdalköltő mind templomba járt, ott előbb megtanulta az egyházi énekeket s aztán, akár csak egy modern zeneszerző, sok utánaérzéssel és minden eredetiség nélkül költött (vagy szerzett) egy szerelmes népdalt. Még tréfának is rossz!

A készhez nyúlt. Először is: a tehetségnek nem feltétlen sajátossága, hogy a készhez nyúl, másodsor pedig, ha a készhez nyúlt, hát bizonyosan közelebb esett hozzá a pár száz-, vagy pár ezeréves népdal formája, ritmusa, hangneme, mint a néhány évtizede megismert, előtte idegennyelvű, ritmusú és hangnemű egyházi ének. Könnyebb volt neki folytatni, mint előről kezdeni. De nem is kezdte előről s ilyesmit csak mondhat, aki az hiszi, hogy a nép költészete nem mentette át minden időközön a legősibb elemeket. Ilyesmit csak az mondhat, aki mindjárt utána le tudja írni, hogy „a tót népdal sokkal régibb típusú”. Miért? Mert ott „lehet beszélni myxolid, dór stb hangnemekről”. Hát ez lehet nagyon fontos azok előtt, akik mikroszkóp alatt vizsgálják a népdalokat, de minket, akiket a népdal elsősorban mint a nép lelkének virága, legszebb hajtása érdekel, zeneelméleti skatulyázások untatnak.

Mi azt valljuk, hogy a magyar ezen a földön az őshazából magával hozott dalait énekelte, vitte nemzedékről nemzedékre, felejtett belőlük és tanult hozzájuk új dalt, színezte új elemekkel, de hogy a ma is ismert népdalnak ne lett volna egyenes ágon őse az ezer évvel ezelőtti népdal: ezt minden tudóskodással szemben is tagadjuk! Hiszen ez nem jelentene egyebet: mint hogy a magyar nyelv, a magyar lélek, jellem, a magyar észjárás nem egyenesági leszármazottja a honfoglaló magyar népnek, nyelvnek és lelki élete megnyilvánulásainak.

Beszélnék még „a magyar népdalnak 400 éve uralkodó formájáról”. Miért csak 400 éve? Mert az előző korokból semmit sem ismerünk? Az a forma nem született meg egy nap alatt — egészen pontosan 400 évvel ezelőtt —, az a forma ősi forma, leg-

feljebb mi nem ismerjük az ősit. De megvolt, olyan bizonyosan megvolt, mint ahogy bizonyos, hogy ez a nép a honfoglalástól a mohácsi vészig és az azóta eltelt 400 év óta is dalol. Dalolta a saját dalait, amit sem az egyháztól, sem a tóttól nem kért kölcsön. írásosan nem maradt ránk, hiszen az egyháznak más dolga volt, mint népdalokat gyűjteni, más pedig itt írni nem tudott, s aki tudott volna, az is déferai az egyházi felfogásnak, amely olyan plasztikusan cseng vissza *Anonymous* írásában: „(valde indecorum et satis indecens esset) si tam nobilissima gens Hungáriáé primordia sue generationis et fortia quaequae facta sua ex íalsis íabulis rusticorum vel a garrulo cantu ioculatorum quasi sompniano au diret”.

Éktelen és elég illetlen lenne a parasztság csalfa meséiből, vagy a hegedősök csacska énekéből megismerni a nemes magyar nemzet eredetét és vitézi tetteit! Ez a felfogás uralkodik történetírásban s ez nagyképűsködik mindenütt, amikor a hagyományok megőrzéséről van szó.

Nem! Csak hagyományt ne, inkább költenek az *Anonymousok* olyan magyar históriát, amiből cseh, tót és oláh agitátorok még 700 év múlva is idézgetnek, „bizonyítván” azt, hogy ezen a földön mindenki úr volt, csak éppen a magyar a jövevény, a rabló. Ha ő a magyar parasztság csalfa meséit és a hegedősök csacska énekét — az ősmagyar hagyományt — gyűjtötte volna össze, könyve topografice talán nem lett volna olyan megbízható, de mi legalább úgy ismernők őstörténetünket, amint az valóságban volt. És ősköltészetünkről is tudnánk valamit.

Semmink sem maradt meg népdalainkból egészen az 1500-as évekig. Ekkor áll elénk csak néhány szövegtöredék s egy kis dallam is 1510-ből, amely azonban aligha önálló, egész nóta, hanem felfogásom szerint szintén csak töredék. „Bátyja, bátyja, mely az út Becskerekére? Uram, uram, ez az út Becskerekére.” A dallama azonos mind a két sornak, de ez a dallam éppenséggel semmiben nem különbözik egy mai népdal egyszerű, búsongó, de mégis pattogó sorától. Ezt bizony nem kölcsönözték semmiféle egyházi zenéből s az egyházzal csak annyi kapcsolata van, hogy egy szertartási könyv belső oldalára jegyezte fel *Pomilóczy Fülöp* szerzetes.³⁵ Bizonyos az is, hogy nem ez volt az első magyar népdal, mert aki ezt mondaná, annak felolvasunk egy 1505-ben

feljegyzett táncnótát, az irodalomtörténetből is jól ismert: „Supra aggnő, szökj fel kabla” kezdetűt. Valószínűleg ez sem egyházi, mert az utolsó sora elég profán enyelgés: „Haja, haja, virágom!” Virágének volt biz ez, amelynek nagyon sok őse lehetett 1505-ig, hiszen annyi volt ebből a fajtából, hogy — mint ez — egy számadási könyvbe is jutott belőle.

A reformáció ideje már világosan mutatja, hogy nem a népvette dallamait és dallamcsirait az egyházi zenéből, hanem megfordítva: a népies egyházi zene kölcsönzött a készből: a virágénekből. Ezt — csodálatos fordulattal könyvének 65. oldalán — már F a b ó is elismeri, írván így: mivel a szerzők elsősorban a néphez akartak szólni, „mindent magyarosan, magyar rhythmusban kellett megszólaltatni s ezért a népies költésnek, virágénekeknek formáit vették át”.

Tehát most egyszerre volt népdal, virágének, amely „inspirálta a reformátor-énekeket”. Így hát rendben lennénk! Volt — ugyebár — virágének, sőt nagyon népszerű lehetett, ha még F a b ó is elismeri, hogy a reformátor-énekesek, talán mindenkinél jobban Tinódi, éppen azzal tudtak népszerűek lenni és a népre hatni, hogy a nép által jól ismert dallamokkal állottak elibük. De ez még mindig nem volt a virágénekek, az ősi magyar népdalnak igazi diadala.

Ezt B a l a s s a B á l i n t költészete hozta meg.

Őszintén sajnálom, hogy könyvem tárgya és terjedelme lehetlenné teszi a hosszadalmasabb vizsgálódást. De nem állhatom meg, hogy egy feltevésemet itt, éppen a népköltészet és a népdal története szempontjából legalább ne érintsem.

B a l a s s á ról az irodalomtörténet és a kritika egyhangúlag megállapította, hogy P e t ő f i vel együtt a legnagyobb magyar lírai tehetség. Nem P e t ő f i — mert hiszen P e t ő f i egyetlen és hasonlíthatatlan —, de kétségtelenül B a l a s s a az első irodalmunkban, akinek lelkéből kibuggyan a tiszta, tökéletes líra. Előzői szóba sem jöhetnek mellette, tartalom, forma, szín, hangulat, érzés nála mind készen van. Nem tapogatózik: biztos kézzel üti meg az egyetlen lehető hangot. Nincsen arra példa a világ-irodalomban, de elképzelni is nehéz, hogy valaki minden előzmény, előd, úttörők próbálkozásai, bukdácsolásai nélkül olyan készen és minden oldalról fölfegyverzetten ugorjon elénk, mint a Zeusz

agyából kipattant Pallas Athaene, vagy mint Balassa Bálint. Bizonyos azonban, hogy ez Balassa val sem így történt.

Érdekes, hogy Perenczy Zoltán³⁶ ugyanezen az úton okoskodik, de az igazságot nem látja meg.

„...hogy a XVI. századi szerelmi költészetünk kiterjedt lehetett a műköltészetben, a legfényesebb bizonyosság Balassa Bálint. Oly költő, mint ő, nem állhat magára, az ilyenek társai vannak s elődei voltak...” — mondja.

Persze hogy voltak elődei, csak hogy nem a műköltészetben! Balassának sokszázezer elődje volt, ő több száz éve alkotó, dolgozó, fejlődő, tökéletesedő iskolába járt: amely iskolának a neve egy szóban kifejezve: a népköltészet, vagy más szóval: a virágének. Előzői a műköltészetben csupa jólnevelt nagyúr, vallásos és iskolázott, aki de hogy is mert volna arra gondolni, hogy vallásos vagy epikai költeményeiben más, mint iskolás, száraz, hazafias és vallásos legyen. Hiszen náluk a költészet csak eszköz, de még inkább utánzási vágy. És Balassa is egészen száraz, rideg a vallásos költészetben, csak néha jobb, mint a többi — ha mindjárt egyénibb is —, köti a régi, megszokott forma és gyakran ő sem más ilyenkor, mint rímekbe szedett kálmínista prédikátor.

De milyen más lesz, amint felszabadul a mintától! Milyen más katonadalaiban és virágénekeiben! Mindezt egyénisége hozta magával. Balassa előkelő várúr és kóbor katona, megalkuvó politikai és szertelen ember, vallásos lélek és forró, nehézvérű, érzéki szerelmes. Él a legfelsőbb körökben s a végek jött-ment katonái között, udvarol előkelő hölgyeknek és hajdútáncos leányasszonyoknak. Az életet minden oldaláról kiismeri, rajong a szabad, vitézi, hányt-vetett, bizonytalan katonapályáért s csupa lelkesedés és szabadságvágy, amikor kitör belőle a katonaeének:

*Vitézek, mi lehet
E széles föld felett
Szébb dolog a végeknél?*

Igen, ez az ő igazi álma: vitézi hírnév után nyargalni sólyomként repülő lovon, ellenséget látni, kopját törni, párdúc kapákban, fényes sisakokkal, forgókkal csillogni, lest vetni, kemény harcot állni, éhséget, szomjúságot, nap hevét lebírni. Itt, a „dicséretes

seregben” van ő otthon. És itt lesz ő igazi, nagyjelentőségű költő. Együtt él, verekszik, táborozik a népből kikerült katonával, látja azt inni, szerelmeskedni, mulatozni, táncolni és hallja — énekelni. A nap minden órájában fülébe csendül a sok, egyszerű, természetes, szép virágének, amelynek vágyakozása, epedése, izzása olyan rokon az ő mindig szerelemre éhes lelkével, Felszívódik agyába az új forma, a sok új kifejezés, amely keresetlen és mégis kifejező, itt szereti meg a tágas, harmatos mezőt, amelyen olyan vígan lehet megüldözni a törököt, itt az erdőt, amely bűvő- és leshelyet ad, a patakot, amely hűsít, üdít, itt tanalja meg szeretni a természetet, amelynek képeiből éppen annyi hasonlatot vesz, mint a virágénekek költészete. Semmi kétségünk benne: Balassát a virágénekek nevelték ki az első, nagy magyar lírikussá!

És abban sem lehet kétség, hogy a virágénekek formáját, egyes kifejezéseit, szerkezetét, lelkét ő mentette meg számunkra a saját verseiben. Hiszen ezt ő maga bizonyítja. Azt akarta, hogy verseit énekeljék is mindenfelé, s ezért akkoriban divatos, ismert virágénekek dallamára ír szöveget. Odairja mindenik felé: egy virágének nótájára, vagy Az Palkó nótájára, Fejemet nincsen már nótájára, vagy pedig így: a nótája „Az régi siralmas...”, másutt: az Toldi Miklós éneke nótájára, Már csak éjjel hagyva . . . nótájára. Néha török, oláh, horvát, máskor meg „az magam gondolt nótájára” éneklendők versei. Igenis, ő nemcsak megtanulta, hanem tanulmányozta is a virágénekeket, elemezte azok formáit, ritmusát, énekelhetőségeit, mielőtt valamelyik versét megírta.

Itt van nagyságának kulcsa, jelentőségének teljessége!

A nagy tehetség nagy reformátor is, — nyelv, forma reformátor — aki új képeket, szólásokat visz bele a lírába a nép költészetéből. „Egy magyaros, sőt magyar költői világot teremtett úgyszólván pusztá sivatagban” — mondja róla Horváth Cyrill igen találóan. A legjobb időben érkezett, hiszen nyelv és forma már száraz, fonnyadt, erőtlen volt a tudálékos költők pedáns verselgetésében. Meg kellett fiatalodnia, új vért kellett beereszteni a petyhüdt erekbe, új erőre kellett kapni. Azt tette hát, amit Anteusz: érintkezést keresett az anyafölddel, annak soha el nem

pusztuló erejével, frissességével, duzzadó tehetségével, — azt tette, amit a legnagyobbak tettek: Csokonai, Petőfi és Arany, a kiszikkadt, poros, iskolaszagú, érzésnélkülivé vált mache-ba, a céhbeliék megvénhedett, erőtlen, terméketlen irodalmába átömlesztették a nép költészetének lüktető, magyar, semmivel nem fertőzött vérét! Ez Balassa Bálint. És ha valaki az örökifjúság: a népköltészet kristályos vizéből iszik, nem fog elfonynyadni, nem lesz ráncos, soha nem lesz önmagát túlélő öreg. Ő ma is ifjú, nem avul el, aminthogy Petőfi és Arany, vagy a népköltészet sem fognak elavulni.

Több mint száz év múlva ugyanazok a hangok, ugyanazok a szölamok csendülnek fel a kurucvilág költészetében, mint a B a l a s s ában. Mert az ő „átkozott versei”, — amik a magyar líra büszkeségei ma — bár csak 1844-ben kerülnek elő egy poros levéltárból, ismertek voltak azért mindenfelé. Énekeltek, másolták, olvasták azokat. így tehát termékenyítőleg hatottak az utána következő időkre és a 100 év múlva fellángoló kurucvilág költészete is merít azokból hangulatot, sőt témát is. Ez is természetes, hiszen a kuruc költészet elsősorban népköltészet, a Tyúkodi pajtások, Kuczug Balázsok, bujdosó szegénylegények, Kerekes Izsákok, Miskák, Palkók, Jankók költészete, akik annakelőtte virágénekeket szereztek és énekeltek. Ugyanonnan merítettek tehát, mint Balassa s az eredmény itt sem lehetett más: új, gyönyörű hajtása a nép költészetének.

A kuruckorszakra következik: a nemzetietlen kor.

De ki volt nemzetietlen? Nem a nép, amely továbbra is őrizte ősei nyelvét, Bécsbe nem szaladgált, a nájmódinak be nem hódolt és nem érdekelte az a probléma, hogy a német vagy a latin legyen-e a hivatalos nyelv? Számára csak egy nyelv volt: a magyar. Ezen imádkozott, ezen panaszkodott s ezen szidta a Porczió Pétert, meg a Forspont Pált. Az urai elnémetesedtek, szegyeitek magyarul beszélni, de ő soha egy pillanatra sem szakadt el az anyanyelvtől. Hogy a szatmári békétől a nyelvújításig volt élő, eleven, kifejezéssel teljes magyar nyelv: a j o b b á g y - n a k k ö s z ö n h e t j ü k . Ugyancsak megint a jobbágnak köszönhetjük, hogy ezekben az időkben foglалozott a lírával, a népdallal. Mert ha urai minétet és stájer táncot jártak is, a jobbágy magyar nótára magyar táncot ropott. P. Horv á t h Ádám, ez

a fanatikus „csinibókos” magyar, aki szorgalmas gyűjtögetője a régebbi és korabeli népdalnak, ebben a sivár magyartalan időben is bőségesen szedi össze a népdalt. Olyan szépek, üdék, mint a fáról lemosolygó alma. Sok a gyanús közöttük, amiket csak tanultabb ember írhatott, de ki ne ismerne rá a Sári rózsám, hová mégy, állj csak meg egy szóra! — vagy az Egybegyűltek, egybegyűltek a miskolci leányok... kezdetűben a hamisítatlan, azóta sem sokat változott népköltészet hangját.

A nép tehát ebben az időben is gondoskodott a nótáról, hiszen még a finnyás K a z i n c z y is figyelmes lesz egyikre-másikra és lejegyi.

Aztán jön a mi korunk, II. J ó z s e f kora, amikor a nép szökik a katonafogdosás elől erdőbe, nádasba, jön a C s e h ó P e s t á k, a B o g á r I m r é k kora, a török uralom megszűnése után megindult intenzív állattenyésztés pedig csikóst, gulyást, ménest, pusztát, csárdát visz bele a népköltészetbe s ezek körül, meg a betyár körül teremnek a legszebb nóták. Aki aztán nem tud elbújni, vagy nem lesz betyárrá, elviszik katonának idegen országba s ez megint nagyszerű alkalom arra, hogy a nép dalos kedve új irányban alkosson.

Nincs helyünk a népdal fejlődése mellett a tánczene fejlődését is végigkísérni, nem is célunk, csak annyiban, amennyiben az L a v o t t a zenéjével kapcsolatba kerül. L a v o t t a elsősorban megteremtője a magyar palotás zenének. Ez nem népies eredetű és nem tiszta magyar zene — írja F a b ó. Idegen eredetű, első része a szonátát utánozza, második része a minétre (schottisch), emlékeztet. Csakhogy ez állítása is téves. R é t h e i - P r i k k e l Marián³⁷ nagy készültséggel utasítja ezt a föltevést az „álmok és mesék országába”. Kimutatja, hogy „a verbunkosban a népi lassú fősajátságai ismétlődnek meg”. Ugyancsak idegen eredetűnek veszi Bartalus és Fabó a verbunkost is. Ebből a konfúzióból aztán nehéz kiigazodni, különösen, mert a kettőt Fabó kapcsolatba hozza, holott a valóság az, hogy a verbunk katonatánc, a palotás pedig a nemesség tánca volt. Mindezt R é t h e i - P r i k k e l bizonyítja.

Hogy a Lavotta palotásai nem voltak tiszta magyar, főképpen pedig népi eredetűek, nem szorul bizonyításra. De, hogy ezek közül a palotás zeneszerzők nélkül Erkel instrumentális

zenéje sem született volna meg, azt F a b ó is elismeri. Persze hogy L a v o t t a nem száll le a nép dalaihoz témáért, inkább idegenes, érzelgős; de a magyar skála alkalmazásával, a bokázok és ugrások motívumainak felhasználásával mégis magyar műzenét csinált, még pedig: elődök nélkül, egészen egyéni, mindig választékos módon, sok ízlésbeli finomsággal.

L a v o t t a legnagyobb ereje fantáziájában volt. Nagy szó ez, mert ebben van a tehetség legértékesebb része és így csak még jobban lehet sajnálni, hogy fantáziáját nem alapozta meg tanulással, elmélyedéssel és a külső eszközök megszerzésével. Ebből következik, hogy igazán értékest, nagyot alkotni nem tudott, de következik az is, hogy kortársai fantáziadarabjait bámulták legjobban. Csakhogy az ő fantáziadarabjai alatt megint nem szabad valami újszerű műfajt érteni, sőt még azt sem, amit a korabeli romantikusok az ú. n. phantasiestücke-ben már csináltak. Ezek különböző hangszerekre, vagy csak egyetlen hangszerre írott olyan darabok voltak, amelyeket nem kötött a megszokott forma, de dallamalkotásban, ritmikában újszerűek és korrektek voltak. L a v o t t a fantáziadarabjai közelebb állanak az előző század fantáziáihoz, amelyek egy témát futamokkal, parafrázisokkal agyonterhelten dolgoztak fel. Rögtönzések voltak ezek, amikben nem a kompozíció egysége, hanem a szabadjára bocsájtott fantázia és a technikai készség voltak a főszereplők. „A fantáziákban utolérhetetlen volt L a v o t t a — írja a csaknem kortárs P a t a y J ó z s e f —, kár, hogy igen ritkán lehetett oly kedvbe hozni, hogy fantáziákat játsszék mások előtt (mit magában gyakran tett).”

Természetes, hogy az ilyen virtuóz-hegedűs, aki egyfelől kerülte a nyilvános szereplést, másfelől pedig kompozícióit nem hangjegyezte, csak kis kör, kis társaságok művésze lehetett, akiről az utókor aztán néhány bámuló laikus frázisán kívül egyebet nem igen talál. Ez az egyik főoka annak, hogy L a v o t t á ról plasztikus, kritikai szűrőn át bocsájtott képünk nem igen lesz soha. Néhány eddig ismeretlen levél, feljegyzés még előkerülhet ugyan róla, de ezek értékelésünkön változtatni nem fognak.

Mi se becsüljük tehát túl L a v o t t a jelentőségét, hiszen éppen mi vagyunk azok, akik az indokolatlan magasztalás ellen

— elsősorban nemzeti érdekből — tiltakozunk. Megértjük és helyeseljük F a b ó következő sorait.

„Elérkezett már az ideje annak, hogy az igazat meg lehessen mondani. A hírlapirodalomban Lavottát, Biharit, Csermákot mint utolérhetetlen nagyságokat emlegetik... Főbajuk az volt, hogy féltudású művészek voltak s ahelyett, hogy örökre dolgoztak és tanultak volna és tökéletesítették volna magukat, mindjárt fiatalon a virtuospályára mentek, amely valamennyiüknél fényes sikerrel kezdődött és teljes elzülléssel, gyászos pusztulással végződött.”

Így van: szóról-szóra! Lavotta szerzeményeit mások teszik le még zongorára is, B i h a r i még kottázni sem tud.

De egyet el kell ismerni: Lavotta költő. Van fantáziája, van invenciója, tehetsége, de semmiből sem elegendő. Mondjuk így: olyan költő, akinek sem formaérzéke, sem kultúrája nincs, olyan költő, aki sem a nyelvet, amelyen ír, sem a helyesírást nem ismeri. Ott, ahol elemében van, a dallamban, igen szépet alkot, de amint nagyobbakat akar: zenei képet, programzenét, nincs már eszköze a kifejezéshez. „A dallam, a folyton bugyogó, méz-édes dallam” teszi Lavottát is élvezetessé, — mondja F a b ó — aki Bihari, Csermák, és Lavotta köztük Lavottát tartja a legeredetibbnek és legfinomabbnak. „Egy sajtáságos zenét teremtettek, amely nem tiszta magyar, de mégis magyaros színezetű.”

L a v o t t a népszerűsége korában igen nagy volt. Dalai egészen újszerűen hatottak, s ízléses, halk, ködszerűen könnyű melodiai országszerte elterjedtek. Hiszen még 1842-ben is így ír róla a R e g é l ő már említettem cikke:

„Különösen Csokonai versei birták figyelmét. Azon hangok, amelyek, mint szárnyain a madár, még ma is ajakról-ajakra szállnak, C s o k o n a i költeményei, többnyire L a v o t t á tói valók ... Ritka magyar ház, ahol csak eltévedve is, újabb költők versei énekeltenének, míg új Lavottt nem jön. (T. i. míg valamely L a v o t t a-dal kottája meg nem érkezik, mert dalait ezekben az időkben adták ki többen is. A s z e r z ő.) Szép Lenkát, vagy szép Ilonkát, ha még oly szépek volnának is zongorára, nem veszik szépeink, hogy dalolván, együtt érezzenek Kölcsey és Vörösmarty lelkével.”

Ez érthető is volt. Nem egyhamar jött valaki, aki Lavotta dalait feledtetni tudta volna, főleg azokat, amelyekben az ő szubtilitása egybeolvadt Csokonai bájos, érzelmes verseivel. A finomabb ízlés követelte magának Lavottát, az újat, az eredetit, aki magyaros, de mégsem pórias. Ez látszik Kazinczy következő soraiból is, amelyeket 1821-ben írt Csere nyek: „S veszte e valamit nemzeti Muzsikánk, hogy Lavotta a Pleyst és Mozart leckéje után ada fenntebb dísz?” (vagyis magasabb dísz).

Ma is üdén hat és melódiai annyira egyéniek, hogy elcsépelni soha nem fogják. Ezt igazolja a magyar hegedű köztünk élő nagymesterének, Hubay Jenőnek³⁸ vélekedése is:

„Művész volt-e Lavotta? Olyan értelemben volt az, mint a csalogány, mely minden tavasszal Isten szabad ege alatt rendezi elbűvölő hangversenyeit... Ámde szerzeményeinek művészi becsét mérlegelve, mégis azon kritikai megállapításhoz jutunk, hogy ... Lavotta a legegyszerűbb tánc- és dalformákból kibontakozni nem tudott. Ebből következtetve zenei képzettsége és szaktudása csak felületes lehetett. Próbál ugyan több nagyobblékzetű művet is komponálni, többek között a „Nobilium Hungariae Insurgantium Nota Insurrectionalis Hungarica” címűt, melyben tábori képeket akar festeni, a tábor zaját, táncait s örömeit akarja a magyar inszurrekciós időből zeneileg kifejezésre juttatni, de e művében sem tud a verbunkosból, a lassú és friss táncokból kibontakozni. Ne feledjük, hogy Lavotta bizonyára ismerte Haydn és Mozart zenéjét s hogy Beethoven ugyanakkor Bécsben alkotta halhatatlan mesterműveit! ... És Lavotta működése mégis rendkívül nagyjelentőségű a magyar zene fejlődésében, ő több ebben egy láncszemnél, ő valóságos kapocs a múlt és jelen között.”

Kissé nehéz lenne Lavotta műveiről részletes és alapos kritikával nyilatkozni. Nehéz, mert kéziratban megmaradt szerzeményeiből nem állapítható meg, mi az eredeti, mi a lekottázó változtatása. Egyes darabjai meg Csermák és Bihari szerzeményeként is fennmaradtak. A legvalószínűbb, hogy 120 műve volt.³⁹ Az a zavar és homály, amely személyét, életrajzi adatait az

életrajzíróknál körülfogja, fokozódik műveinél. A köztudatban például — s ez Káldy hibája — 100 magyar közül 99 úgy tudja, hogy Lavotta legszebb szerzeménye a közismert: Lavotta első szerelme. — Nos hát, Lavotta első szerelme nem is Lavotta szerzeménye. Annak szerzője Kossovitz, az ő neve alatt jelent meg és nem más az, mint Csokonai Remény-ének zenéje. Nem is 1786-ban keletkezett, mint Káldy írja, hanem 1813-ban. (így tudja ezt Csokonai műveinek első kiadása, így Bartalus, így Fabó és ezt másként tudni nem is lehet.)

Ez fatum! Az eredeti, az igazi Lavotta-szerzemények elvesztek, vagy feledésbe merültek s nevét a köztudatban leginkább olyan mű tartja, amelyet ő játszhatott ugyan, de szerzője nem ő volt.

Abban az időben különben is volt ok elég a tévedésekre. Szerzői jog nem volt, egyik szerző játszotta, átdolgozta, kiadta a másik dolgait, ami mind kétségessé tette az apaságot.

„Zenedarabjai közül majdnem egykorúan — ami tartalmukon kívül is hitelességük mellett szól — a húszas években jelent meg Két lassú magyar (No. 2. és No. 5.) a Ruzitska Ignác által szerkesztett és kiadott Veszprémmegyei gyűjteményben („Magyar nóták... fortepianora” stb.), azután a Rothkrepf Gábor által kiadott „Pannónia” és „Hunnia” című füzetekben. A Bartay Ede által (1870 körül) „Harminc magyar zenedarabban van A-moll nótája, amelyet a zongorajelenetben Huba y mester is beledolgozott operájába és C-moll nótája, amelyet Pablo de Sarasate, a világhírű spanyol hegedűművész a hetvenes években, hogy először itt járt, felhasznált és feldolgozott a „Zigeunerweisen” első részének.” (Fabó.)

Ezt egészítsük még ki azzal, hogy „Régi magyar zene gyöngyei” című gyűjteményében (II. füzet) a már említett gróf Fáy István a Vágy Pannónia felé (1803-ból) címűt, majd Mohaupt Ágoston és később más is adott ki Lavottadalokat. (A Káldy-féle gyűjtemény közli Lavotta első szerelmét, egy Hallgató magyar és egy Lakodalmas táncot.)

Bernát Gazsi szerint a kortársaknak — s neki, mint közeli kortársnak — tudnia *kellett*, a Muravölgyi emlék, a Hevesi nóta és a Mezei álom tetszettek leginkább. I>e ezzel az utóbbival már nincs rendben a dolog, mert amint

Major Ervin igen alapos, komoly és lelkiismeretes munkájában rámutat, ez Bihari szerzeménye. Ugyancsak ő figyelmeztet arra is, hogy a Bernát Gáspár könyvének függelékében, az I-es palotás magyar nóta („zongorára alkalmazta Fáy András Lavotta-tanítvány hegedűje után Székely Imre”) szintén Biharié. A Cerebogár, sárga cserebogár közismert nótáját is Lavottának tulajdonította a hagyomány, de ennél meg Fabó könyve (i. m. 279. old.) vitatja el a szerzőséget.

Itt azonban megint nem tudunk Fabóval egyetérteni, mert erre vonatkozó bizonyítékai erőszakoltak, ő abból, hogy a Veszprémmegyei gyűjteményben nincs meg, arra következtet, hogy a Cerebogár... nem keletkezhetett 1824 előtt. (Lavotta 1820-ban halt meg.) De miért? Először is ez a gyűjtemény nem 1824-ben, hanem egy évvel előbb indult meg. Másodsor: minden nóta benne van abban? Szó sincs erről! Ez tehát nem érv. A második érve még gyengébb. „Nem valószínű, hogy élete utolsó éveiben írt volna ilyesmit.” Miért kellett Lavottának ezt élete utolsó éveiben írni? És miért nem „valószínű”, hogy élete utolsó éveiben írta? Hiszen ezekben az években nagy kompozíciói is voltak! Tehát ez még kevésbé érv, csupán önkényes feltevés. A harmadik érve aztán örök példája annak, hogyan nem szabad bizonyítani. Azt mondja: „Azonkívül van egy nagy tanunk, Petőfi Sándor, aki 1846-ban, huszonöt éves korában említi, hogy mint kis gyermeknek énekelgette dajkáját.” Ennyi és semmi több! Petőfi a Szülőföldemen című versét — amelynek a reírja a „Cserebogár, sárga cserebogár” — nem 1846-ban írta ugyan, hanem két évvel később, de ez nem változtat a dolgon. Nem is tudjuk, mit akar az az idézett mondattal Fabó bizonyítani? Petőfi 1823-ban született, tehát a dajkája már dúdolhatta neki az 1820-ban meghalt Lavotta a Cserebogár-dalát. Nem valószínű, hogy a kiskőrösi parasztdajka csupa új nóta mellett ringatta álomra Petőfit, s abból, hogy a Cserebogár-at is énekelgette, semmi sem következik, se Lavotta szerzősége mellett, se ellene. Éppen úgy énekelhetne volna a dajka a Tyúkodi pajtást is. Az azonban, hogy a parasztdajka ismerte a Cserebogár kezdetű dalt, annyit bizonyít, hogy az 1823-ban már a nép között is el volt terjedve. Ehhez pedig idő kellett, jó egynéhány esztendő. Fabó tehát ezzel inkább azt bizonyítja, hogy a Cserebogár, sárga cserebogár... jóval Lavotta

halála előtt készült. De F a b ó nem ritkán teszi, hogy valamit önkényesen állít s aztán erőszakoltan próbálja bizonyítani.

Nekünk jobb tanunk van a dajkánál, aki különben sem F a b ó mellett bizonyít. Ez Déryné, a kortárs, aki Naplójában 1815-re teszi a Cserebogár... keletkezésének idejét. A másik tanunk id. Ábrányi Kornél, a magyar zenének ez a finomlelkű krónikása. Ő⁴¹ így ír:

„Lavotta János volt az, aki örökbecsű, tiszta magyar szellemű s dallamkötésű „Cserebogár” szövegű magyar népdalával letette az alapját a páratlan gazdagságú népdal-irodalomnak, amelyre m már büszkén tekinthetünk.”

(Félre ne értsük itt Ábrányinak nem egészen precíz stilizálását! Ezzel nem azt akarja mondani, hogy Lavotta előtt nem volt népdal, — egész értekezése ennek az ellenkezőjét bizonyítja — hanem itt ő a tanult zenész népköltőkre gondol.) Ábrányi Kornél is koronatanú. Az ő apja volt az az Ábrányi (Eördögh) Alajos, akinek a házában Lavotta éveken át tartózkodott, s akit úgy szeretett, hogy ráhagyta Stradivarius hegedűjét! Kornél fia ugyan két évvel Lavotta halála után születik, de lehetetlen még csak elgondolni is, hogy a nagyműveltségű és zenekedvelő apa ne beszélt volna szintén zenekedvelő, — később pedig jelentős zenész fiának — Liszt barátjának, Chopin tanítványának a náluk évekig lakott Lavottáról.⁴² Minden okunk megvan tehát, hogy F a b ó val szemben Dérynének és Ábrányinak higyjünk. A Cserebogárnak különben egész irodalma van már. S mindazok, akik a kérdéssel foglalkoztak, homlokegyenest ellentétbe jutnak F a b ó val, aki mindenáron azt akarja bizonyítani, hogy ez a dal Lavotta halála után keletkezett. Így Tolnay Vilmos kimutatja, hogy ez a dal műtermék és szerzője az 1810—20 közt lévő vándortársulatok tagjai közt kereshető.⁴³ Harsányi István meg éppen 1808 előtti időkre gondol,⁴⁴ de sem ő — aki inkább a szöveget vizsgálja — sem Tolnay nem zárják ki Lavotta szerzőségének lehetőségét, illetve azt, hogy Lavotta is megzenésítette a kétségenkívül igen régi Cserebogár... szövegét. Én az utólagos visszakövetkeztetések helyett — különösen, ha azok annyira logikátlanok, mint a F a b ó é — inkább a hagyománynak, illetve a kor-

társ Dérynének és Ábrányinak hiszek és éppen nem merném nyugodtan elvitatni L a v o t t a szerzőségét. Ugyanígy nem tudok teljes megnyugvással Major jeles könyvével sem egyetérteni ott, ahol ő a Mezei álmodót Bihari nak követeli. Mert M á t r a y meg B i h a r i szerzőségét vitatja el többször L a v o t t a javára. íme:

„Bihari nem volt kitűnő magyar nóták szerzője, nem lévén neki sem élénkebb ösztöne, sem elegendő nyugalmas ideje új darabok szerzésére. Ama jelesebb művek, melyek neki tulajdonítottak, vagy neve alatt nyomtatva is megjelentek, „ ritkán voltak saját szerzeményei, mert ő többnyire mások, névszerint Lavotta és Csermák műveit adá elő. Bihari a folyó század első tizedében, midőn Pestre érkezett, megismerkedvén az ott tartózkodott L a v o t t á val, ennek szerzeményei nagyrésztét eltanulta. Azoknak egyike volt a B i h a r i - n ó t a is.”

Tehát M á t r a y még a Bihari-nótát is Lavottá nak tulajdonítja. Igaz ugyan, hogy Major kétségbevonja M á t r a y állításainak értékét. „Cikke nem tudományos életrajz. Az egykorú irodalom ismerete és források megnevezése nélkül, nyilván legnagyobb részt szóhagyományok alapján készült.” De érve más neki sincs — és nem is igen lehet, — minthogy ez az általa Bihari nak ítélt darab (a koronázási magyar) csak Bihari neve alatt jelent meg. Ezt viszont mi nem fogadhatjuk el teljes érveknek, hiszen láttuk már, milyen kevés bizonyító ereje van annak, hogy ebben az időben kinek a neve alatt jelent meg valamelyik darab. Előtte sokkal fontosabb, hogy Mátray: Bihari kortársa — hiszen Bihari halálakor már 30 éves, — és zenész, akinek a magyar zene és a népdalgyűjtés terén nem múló érdemei vannak. A szakember és a kortárs állítása tehát, különösen amikor ez a kortárs ugyanazon városban él Bihari val és tudományosan működő embere a magyar zenei életnek, — még a Major énál erősebb érvekkel szemben is gondolkodóba ejt.

De bármint van a dolog, ez az egy tény is mutatja: milyen nehéz, — sőt csaknem lehetetlen — egyes esetekben tisztán látni a szerzőséget ennek a kornak homályában.

Kétségtelen azonban, hogy a gyönyörű szép C-moll nótának, meg az A-moll nótának, a Szigetvár ostroma (1792) s a könyvein más részében már említett hosszabb lélek-jezetű zeneképeknek Lavotta a szerzője. A bizonytalanság azonban műveinek összességét illetőleg tökéletes. Nem is lehetett más-ként, hiszen szerzeményeit többé-kevésbé csak a hagyomány őrít meg. Ebből aztán persze sok zavar származott. Látjuk például, hogy egyik tanítványa, Fáy István — Lavotta halála után — emlékezetből eljátszik egy kompozíciót, amit ő mesterétől tanult, zongorára is letéti s erről Major azt állítja, hogy Biharié. A zavar oka nyilvánvaló. Bihari játszotta Lavotta, Lavotta Bihari, Csermák szerzeményeit, amiket valamennyien hallomásból tanultak meg, hozzátettek, a saját egyéniségükhöz szabták. Tőlük viszont mások tanulták el, anélkül, hogy az igazi szerző érdekelte volna ezeket.

ők aztán, a tanítványok, vagy talán a tanítványok tanítványai hosszú évek multával eljátszották, vagy lekottázták valami képzett zenész számára, aki végre letette zongorára. Ezt Fáy István grófi, a magyar zene fanatikus apostola, maga is Lavottadal kiadó, elismeri egy 1859-ben írott cikkében:

„Amit kiadok, az eredeti, valóságos, csakhogy, persze, a zongora természete, kivált a hatást annyira előmozdító négykézre való feltevés, néha kis váltóztatást kíván a tételben.”

Egy évvel előbb pedig Kubinyi Lajos ír hasonlóan:

„Lavotta most maga sem ismerhetne saját műveire, úgy, mint azok játszatnak, kivált zongorán (Napkelet, 8. sz.).

Még döntőbb a már említett Patay cikke, aki éppen Lavotta fantázia-darabjaival kapcsolatban mondja a következőket:

„... egy fantázia sincs eredetileg úgy leírva, mint ahogy azon zenészetű ihlettségben játszattott, mert midőn írni akarta a játszó, már akkor mámorából fölébredve, maga sem tudta, hogy játszotta el.”

Itt van a komponálás és a rögtönzés közti különbség! Hát még aztán, ha „a játszó írni sem akarta”, hanem írták, akik a negyedik, vagy tizedik kézből kapták mindig olyanoktól, akik ezeket a fantáziákat csak hallás útján tanulták meg.

Hogy — kézen-közön — mi maradt így meg az eredetiből, vagy

mennyi volt az eredeti a hozzátoldás, változtatás, ma már megállapítani nem lehet. Talán nem is annyira fontos ez, mint első pillanatra látszik. A XVIII. század három virtuóz-hegedűse: Lavotta, Csermák és Bihari, műveik tekintetében meglehetősen könnyen összezavarhatók egymással. Palotás és verbunkos, aztán a virtuóz hallgató nóta; rövid olaszos melódia sok, néha egészen fölösleges, gyakran ízléstelen elír ázattal (Lavottánál legkevésbé), vagy klasszikus forma megfelelő zenei tudás nélkül, magyaros ruhában, megvesztegetően édes, olvadékony dallammal: ezeknek a keveréke az, amit ez a triász, de elsősorban és mindenekelőtt Lavotta úgy állít elénk, hogy abban mi a magyar műzene őst tisztelhetjük. Higyjük el Káldynak, hogy a magyaros Nota insurrectionalis az első magyar programzene volt, vagy higyük el Fabónak, hogy a Szigetvár ostroma⁴⁵ — amely szintén szép dallamok összefüggéstelen sorozata, beléleket nem adó kidolgozásban — volt a « első magyar programzene, higyük el azt a zeneileg éppenséggel nem bizonyítható állítást, hogy az Égi háború⁴⁰ (fantázia) alkotásakor Lavotta, éppen úgy, mint a Vadászat megírásakor már „nemzeties jellegű” (!?) magyar operán elmélkedett, bizonyít-e mindez valamit a Lavotta javára? Bizonyít-e mást, minthogy tudása és készsége fogyatékos volt s hogy akkor, amikor az olaszok és németek az operák valóságos gyöngyeit alkotják, ő csak elmélkedik — dalmúról. De a valóságban nem is gondol ilyesmire. Az Égi háború fantázia, a tengeren, egy hajón kezdődik, nem magyar milieuban, a Vadászat pedig? No, aki annak a „szövegét” ismeri, nem fogja azt mondani, hogy az dalmű komponálásához való elmélkedésre alkalmas. Nem merek annyira visszaélni az olvasó türelmével, hogy ezt a szöveget egész terjedelmében leközöljem, elég, ha a finálét ideiktatom:

„örülnek a meglövött nyúlak a vadászok ée harsogó török muzsika és kürtök zengedezése között bizonyítják a közös virtust és örömet. Az egy darabból álló nyúlak iszonyú nevetések, sikoltások és vidám tréfaüzések között vivátoznak: Megvan a nyúl! Megvan a nyúl! — és hazatakarodik a vitéz vadászszereg.”

Dehogy! Még az elgondolása sem dalmű ennek! Programzene, zenei illusztrálásra való törekvés ez, hiányos eszközzel, laza, egymással össze nem függő melódiák sorozata, semmivel sem

több. Azonban itthon a magyar zenében ez is nagy haladás, új, soha nem hallott és feltétlenül magyaros hang volt. Ennek megteremtője Lavotta és ez az ő érdeme. Csermák a magyar sujtást tőle tanulja, de igazán magyarrá Bihari — a cigány — teszi. Miért? Mert a magyar népdallal termékenyíti meg fantáziáját, amikor népdalokat dolgoz föl. Major adatai igazolják ezt, de egyben igazolnak bennünket is, akik az egész fejезeten keresztül a népdalban rejlő örök, hatalmas erőforrást, a minden megújulás lehetőségének kútfejét hirdetjük.

Mert ezt — sajnos — még ma is hangosan kell hirdetni. A tudományos és szakszerű magyar zenei irodalom csaknem egyöntetűen kicsinyléssel, türelmetlenül, egészen félvállról beszél a népdalról ól s odáig el sem megy, hogy jelentőségével foglalkozni érdemesnek tartaná. Körülbelül úgy beszél erről, mint a tanult mester a kontárkodásról, vagy mint egy poéta laureatus, tekintélyére és nem tehetségére büszke, előkelő költő beszélne a népköltőről. Mert a tekintély és a szaktudás révén becsülik le a népdalt.

Bizonyáságul megnevezhetnénk itt sok szakmunkát és szerzőt, de nem szükséges. Ha egyet idézünk, annyi, mintha valamennyit idéztük volna, hiszen a népdal lebecsülésében mind találkoznak, legfeljebb a szavak mások. Elég, ha egyet idézünk, őt is csak meg nem nevezetten, mivel nem a név és a polémia itt a fontos. Csupán azt akarjuk bizonyítani, hogy mennyire szűk látókörűvé, majdnem egészen elfogulttá tud tenni a a szaktudás gögje, továbbá azt — és ez a fontosabb —, mennyire nincsenek tisztában ná l u n k a népdal fontosságával.

Ez a különben a nagyközönségnek készült kis könyv, amely a magyar zenével foglalkozik, így ír:

„A műzene tulajdonképpen olyan zene, amiben a népek művelt osztályainak zeneértő tagjai találják gyönyörűségüket. Azaz olyan zene, ami az ú. n. kultúremberek érzelmvilágában gyökerezik.”

Sokra nem megyünk ezzel a definícióval, bármilyen egyéni is. Mert egészen különleges esztétizálás az, amikor valaki nem a műből, hanem a közönség ízléséből indul ki. Azt hittük, a „széptanának ilyen művelése már régen befejezést nyert, meghagyván számunkra ezt a halhatatlan mondást: „szép az, ami mindenki-

nek érdek nélkül tetszik”. Csak egyet felejtett el ez az iskola megmondani. Azt, hogy ugyan bizony ezen a kerek világon mi az, ami mindenkinek tetszik. Szakasztott ez a baja az idézett meghatározásnak is. Ez is előbb megszavaztatja a közönséget — még pedig lajstromos alapon, mert szavazati jogot csak a művelt osztály zeneértő tagjainak ad — s azt mondja, hogy ha egy bizonyos zenében ezek gyönyörködni tudnak, akkor ez a zene: m ű z e n e. Furcsa okoskodás!

A m ű z e n e ugyanaz a zenében, mint a műköltészet a költészetben. Ez vitán felüli. Már most mit szólnának ahhoz, ha én a műköltészetet így definiálnám: műköltészet az, amiben a népek művelt osztályainak költészethez értő tagjai találják gyönyörűségüket.

Ennyire mégsem lehet a műfajokat a közönség ízlésétől függővé tenni.

Hogy minden zavar megszűnjék, definiáljunk jól: műzene (műköltészet) az, amit tanult, tudatos művészi eljárással dolgozó alkotók termelnek, szemben a nép művészetével, amelynek naiv fantáziáját a műszabályok, a tudatosság kevésbé korlátozza és szabályozza.

Így vagy ehhez hasonlóan találjuk *ezt* meg a világ minden tanönyvében és lexikonjában.

Hibás tételből természetesen csak hiba következhetésre lehet jutni. Így jár az idézett könyv írója is. A következő mondata igazolja ezt:

„Napjainkban — sajnos — még eléggé nagy számban találódik olyan ú. n. „művelt ember”, akinek a zenei ízlése teljesen egy nívón áll a nép egyszerű gyermekének primitív, csak az egészen egyszerű, igen kevésbé fejlett zeneművek élvezésére alkalmas zenei ízlésével.”

Tehát itt valami baj van a kultúremberek érzelmvilágával, mert egy részük (igaz, hogy ez a rész csak ú. n. és a lesújtó idézőjelbe tett művelt ember) érzelmvilágában nem gyökerezik az az előbb említett műzene. Íme, ide vezetnek a hibás feltevések. Először kimondja, hogy az a műzene, ami a művelt ember érzelmvilágában gyökerezik, de utána rögtön ő maga konstatálja, hogy nagyon sok művelt emberben nem gyökerezik ez a műzene. Volta-

képen tehát így kellene megfogalmazni ezt a definíciót: műzene az, amely az idézett mű által idézőjelbe nem tett kultúremberek lelkivilágában gyökerezik.

Nem tudjuk ugyan, hogy ezek a tudós szakemberek a „művelt emberek” közé számítanak-e bennünket — ha mindjárt csak idézőjelben is —, de semmiesetre sem fogadhatjuk el azt az állításukat, hogy akinek a nép primitív, egészen egyszerű dalai tetszenek — mert mit kerülgetjük: a népdalról van itt szó —, nem lehet ú. n. „művelt ember”, vagy ne gyönyörködhetne esetleg a zenei műalkotásokban is.

Oldalszámra tudna mindenki felsorolni olyan léleknélküli, samlmeisteres, invenciómentes, unalmas, de egyébként elméleti és hangszerelési szempontokból kifogástalan műzenei termékeket, amikben bizony mi gyönyörűségünket nem találjuk. Megvan azokban minden — mint a Meistersingerek összeizzadt alkotásaiban —, amit csak meg lehet tanulni, de sem lélek, sem tehetség nincs ott még nyomokban sem. Pedig ez mind műzene. Aminthogy mind műköltészet az a napjában megjelenő 2—300 vers is, amiben gyönyörködni szintén nem tartjuk kulturális kötelességünknek.

Azt mondja tovább a szóban lévő jeles elméleti szakkönyv:

„A különböző nemzetbeli zeneszerzők műzene körébe vágó alkotásai több közös vonást tartalmaznak, mint ugyanazon nemzetek népies zeneművei.”

Hiszen éppen ebben van a népköltészet, a népdal óriási jelentősége! Az ő soha ki nem fogyó, ki nem merülő leleménye, fantáziája, az invenció hihetetlen bősége, a kifejezőmód, a külső és belső forma króuzsi gazdagsága, az érzelmek végeláthatatlan skálája a kevés „közös vonás”. Ez éppen a lelke minden művészetnek nem a poétika, meg a zeneelmélet, nem a csontvázszerű, megtanulható teória, hanem a tehetség.

Az ősforráshoz kell majd visszatérni egy-egy kis felüdülésre előbb-utóbb mindenkinek, aki unja már a tanáros szabályosságot, a kaptafát, a vérszegény, megöregedett formákat s aki védekezni akar azok sablonja ellen, aki szabályokkal véli pótolni a tehetséget.

A fenyegető veszedelem a zenében is világosan mutatkozik. Mert hiszen ha Európa összes zeneiskolái évente csak 500 olyan zenészt árasztanak ki magukból, akik megtanultak minden megtanulhatót

és — talentum: taliter-qualiter — az európaszerte azonos szabályok alapján alkotnak egy-egy műzenei terméket, az úgy-e: 500 olyan alkotás, ami „több közös vonást tartalmaz”. De mivel 500 zenei tehetség évente mégsem születik: megy a műzene az egyéniség nélküli sablonba, létrejönnek a zenei ólomkatonák: a kisebb-nagyobb, de élettelen, merev, karakter nélküli és főleg unalmas haszontalanságok. Ez az oka annak a „több közös vonásnak” zenében, költészetben, piktorában és szobrászatban. Ma már tanárképzés folyik a művészetek világában, nem önálló művészek nevelése. Igaz, hogy erre elsősorban születni kell s azt persze mondani is fölösleges, hogy ha az ilyen született zenei még teljes igyekezetei tanul is, akkor annak az értékéhez, annak a nagyságához, a jelentőségéhez képest minden más egyébként — törpe és torzó. (Elismerem: én a b s z o l ú t mértékel mérek. A művészet szent, ott egyezkedni nem lehet, ott csak abszolút érték van. Ha művészről beszélek, mindig a legnagyobbakra gondolok, egyébként pedig a zenész, versíró, festő, iparművész szavakat használom. Ez lehet elfogultság, de bizonyos, hogy ez az elfogultság a művészet megbecsüléséből származik.)

Nálunk a zene sokáig, csaknem egészen a ma élő generáció megszületéséig idegen: többnyire német és cseh kezekben volt. Pedáns, iskolás és iskolázott zenészek voltak ezek, zenekarok tagjai, zenetanárok, minden mérhető tehetség, egyéniség nélkül. Olyan egyformák, mint az egymás mellé rakott kottafejek, fegyelmezett, szorgalmas napszámosai a zenének. Ezek soha bele nem tudtak hatolni a magyar népdal lelkébe, legfeljebb azt vették észre helytelenítő fejcsóválások között, hogy mennyi a rubato, meg az ad libitum a magyar népdalban. Valóságos zenei kilengésnek tekintettek tehát minden magyar népdalt, amelyet egyébként sem zeneiskolát végzett okleveles egyének komponáltak. Ők — akik még a nyelvünket sem voltak képesek 20—25 év alatt megtanulni — mint valami érthetetlen és eléggé el nem ítéhető önkényeskedést láttak népdalainkban. Ebben a szellemben nevelődött aztán fel a magyar zenészek és elméleti szakemberek az a nemzedéke, amely megszokta kézlegyintéssel elintézni a népdalokat. Ugyanaz történik itt is, mint a népköltéssel: idegen papok üldözik, veszett hírét költik, úgy, hogy hovatovább szégyen lett erről beszélni.

Közbe jött aztán a cigány is s mert a népdalt a zenében

jóideig csaknem kizáróan a cigánymuzsika vitte a nyilvánosság elé, anélkül, hogy azt fejlesztette volna, hamar kész volt az ítélet: népdal és cigányzene ugyanaz. Már pedig a tanulatlan cigánnyal a tanult zenész nem akart semmi közösséget vállalni. Amikor mindéhez még Liszt Ferenc sok vihart felkavart közleményében azt írta, hogy a magyar népzene: cigányzene, — ami éppen olyan képtelenség volt, mint a mesternek az a másik állítása, hogy a magyar tánc: kozák tánc —, akkor hanyathomlok menekült mindenki a népdal mellől, aki azt akarta, hogy őt iskolázzott, tanult zenésznek s ne aféle naturalistának, vagy cigányokkal cimboráló muzsikusként tartssák.

Ez a meglehetősen át nem gondolt hiúság az oka annak, miért vannak tele még mindig zenészeink és teoretikusaink elfogultsággal a magyar népdallal szemben. És ezért foglalkoztunk mi is ezzel a kérdéssel hosszadalmasabban, kiindulva egy idézetből, amely inkarnációja ennek a még mindig közkeletű „szak”-felfogásnak.

Mi azonban nem fogjuk összekeverni a népdalt a cigányzenével. Nem hangsúlyozhatom eléggé, hogy ennek a könyvnek mindaz a szeretete, amivel a népdalt fogja körül, egyáltalában és éppen nem vonatkozik a cigányzenére.

A köztudatban népdal és cigánymuzsika valahogy teljesen összeolvad s egyiket a másik nélkül elképzelni sem tudják. Az én tudatomban a cigányzenéhez a hangos korcsma vagy kávéház, a finomult ízlésű embert sértő, borszagú, léha, minden esztétikumot nélkülöző mulatozás, sok tehetség és vagyon züllése társul. Gondolom, ma már nem megy hazaárulás számba ezeket megmondani, de aki ezért elfajzott magyarnak tart, annak a következőket ajánlom figyelmébe.

Magyar zene — amint láttuk — volt ezen a földön ezer évvel ezelőtt is. A cigány pedig csak 450 éve él itt köztünk, muzsikálni meg mindössze is alig 150 éve muzsikál nekünk. Hiszen 1823-ban is még egész vármegyék (p. o. Trencsén vm.) muzsikus cigány: nélkül van s 1872-ben egész Magyarországon csak 1582 cigány-j zenész élt. Szó sincs tehát arról, hogy a cigány tartotta fenn,? ápolta, fejlesztette és gondozta a magyar népdalt. Lantos, dudás,; tárogató, fűvós, idegen (többnyire német) hegedűs képe sok lát-; ható azokon a festményeken, amelyek eleinket mulatozás közben örökítették meg, de cigány soha. Még 1803-ban is így ír C s o -

konai: „*Ím a toponári zsidók bekerülnek. És muzsikájukkal helyekre leülnek.*”

Jegyzetként említi meg ehhez, hogy „a toponári zsidók nevezetes muzsikusok Toponár nevű mezővárosában Somogy vármegyének”. A primásuk Izsák. De azt is Csokonai írja, hogy éppen úgy vihette volna mulató személyei közé a keszthelyi, vagy a nagykahirői zsidókat, mint a toponáriakat.⁴⁷ Tehát nem cigányról, hanem zsidókról beszél. A cigány csak lassan-lassan foglalta el a másféle vonós vagy fűvös zenekarok helyét. Sőt sokáig csak a helyükbe ül és a banda lassanként válik húros bandává. Trombita és duda éppen nem volt ismeretlen a cigányzenekarokban sem, I hiszen még Bihari öttagú bandájában is volt eleinte egy híres dudás.

A cigányzenének tehát sokkal kisebb önálló múltja van, semhogy a magyar népdal fenntartásának érdemét komolyan neki lehetne tulajdonítani. P a t a y nak is ilyen véleménye van a korabeli, — azóta már csaknem klasszikus áhítattal emlegetett néhány primásról, — amikor 1854-ben ezt írja: „a pesti (cigány-) zenészek ezen eltulajdonításban annyira mennek, hogy ha falura, távolabbi vidékre vitetnek valami mulatság végett, azon vidékbéli kész nótákat, hazatérve, maguk szerzeménye gyanánt árulják.” Pedig P a t a y lelkes rajongója a magyar zenének és maga is kiváló hegedűs! Az ő nyomós szavai is azt igazolják, hogy a magyar népdalt egyes-egyedül a magyar nép tartotta fönns és fejlesztette. Mint népdalköltők is alig jöhetnek a cigányok tekintetbe, hiszen a sok-sok ezerből Rácz Palin (1830—1866), Dankó Pistán, Pete Lajos on és Dóczy József en kívül alig egy-kettőt tudunk inég felemlíteni közülök. (Czinka, Bihari, Bunkó, Patikárus, Boka, meg a többi híres régi primás nem népdal-szerző.)

Érdekesen jellemző azonban, hogy Lavottát, halála után alig 4 évtizeddel, egyik népszerűsítője, a már említett F á y István gróf a cigányoknak ítéli oda. Ez kétségtelenül kiviláglik a Vasárnapi Újság -ban megjelent egyik cikkéből, ahol⁴⁸ is írja:

„A Vasárnapi Újság t. szerkesztője azt kérdi, hogy való-ságos művei-e a cigányoknak azon zenedarabok, melyek neveik

alatt járják be a világot? Erre csak azt mondhatom, másokról nem felelek, de amit én közlök, az igazi, mert forrásaim ellen nehéz kételkedni; Bihari műveit atyám után bírom, Csermák műveit Boly úrtól szereztem, kinél Csermák négy évig lakott. Lavotta szerzeményeit Liszt János, Zomb József, Klobusitzky es. kir. kamarás uraktól bírom, kik Lavottát évenként látták, hallották és vele társalogtak.”

A lap csillag alatt meg is jegyzi: A t. gróf úr feledi, hogy Csermák és Lavotta. nem voltak cigányok. — Igen, de ekkor már közkeletű volt a felfogás, hogy ami magyar zene, az a cigány dicsősége.

Pedig éppen úgy muzsikál a cigány az oláhoknak, mint a szerbeknek, muzsikálja az ő népdalaikat, akárcsak a magyar cigány a magyar nótát. És továbbmenően: az a brassói vagy marosvásárhelyi cigány, aki a boldog időkben magyar nótát játszott, ma éppen olyan temperamentumosán játssza az oláh nótákat. Hogy ez neki a kenyere? Rendben van, de talán akkor mégse a cigányon keresztül tanítgassuk egymást hazafiságra. Azt az ellenvetést is hallottam már, hogy miért mégis a magyar cigány a leghíresebb itthon is, meg külföldön is? Erre a birtokstatisztika adhatná meg a feleletet. Itt vagyonok úsztak el cigánymuzsikán és ugyanakkor, amikor született, nagy magyar értékek az éhenhalás nyomorával küzdöttek, a cigány homlokára könnyedén ragasztódtak a 100 forintos bankók. Itt tehetségek rongyokban jártak, amikor furcsa ízlésű mecénások sujtásos, zsinóros ruhákba bujtatták házi cigányaikat. Hogyne özlönlött volna tehát ide a legjobb is örömmel. Tessék ilyen bőkezűségekre példát keresni Romániában vagy Szerbiában!

Vagyunk már néhány százezren magyarok, akik torkig laktunk azzal, hogy a külföld velünk kapcsolatban folyton csak a cigányt, meg a paprikát emlegesse. Egy-két romantikus hajlandóságú külföldi ugyan még számonkéri tőlünk a pusztázó betyárokat is, de nagy általánosságban mégis csak a cigány és a paprika népszerűsít bennünket. Regényeket írnak (angolul) rólunk, amelynek a címe is paprika, aztán filmeket, operetteket, ahol grófnőinket következetesen cigányok szöktetik

el. Volt idő, amikor például He in é n megfeszült a német plundra, ha a magyar nevet hallotta, de nem a cigány miatt, hanem a mi dicsőséges szabadságharcunk hírére, aztán volt idő, amikor K o s s u t h ot juttatta a magyar név a külföld eszébe. Most — és ez a szomorú, hogy sokan tetszelegnek ezzel — cigány és paprika ...

Úgy szeretnők, ha a külföld nálunk a két Bolyai, Semmelweis, Jedlik, báró Eötvös Lóránt felől érdeklődnék, vagy azokról a külföldre szakadt magyarokról, akik tudományos úttörő munkásságukért a Nobel-díjat érdemelték ki, ne pedig mindég csak a cigány meg a paprika járja. De mikor magunk is a cigány iránt vagyunk fogékonyabbak! A Bolyaiaknak, Jedlik nek, Eötvös nek, Katona nak, Madách nak nincs Pesten szobra, sőt még csak emléktáblája sem, de Bihari nak — a cigányprimásnak — sietve állítottunk egyet az itt járó külföldiek szeme elé: a Margitszigetre. Közhasználatban lévő könyveink pedig az unalomig foglalkoznak cigányainkkal.⁴⁹ Nem csoda tehát, ha a külföld megzavarodik ebben a kérdésben.

Furcsa nemzet vagyunk mi. A cigány nem magyar és bizony a paprikát sem Árpád apánk hozta ide magával, mert azt alig 185 évvel ezelőtt nálunk még patikában árulgatták, de azért a nemzeti karakter kiegészítőjeként kezelik a legtöbben. Mindakettő a Balkánon át jutott el hozzánk s mégis, aki nem szereti az ízléstrontó cigányzenét, vagy a gyomrotrontó paprikát, az: „nem is magyar ember!” Hát ilyen fogalmak is vannak a magyarság mibenlétéről!

A cigányok lelkes rajongói számára még idézek egy adatot. A cigányzenészek egyesülete szerint kis Magyarországon 10.000, Budapesten 2000 cigányzenész van. De mivel ebben a számban nincsenek benne a nagyobb községek és falvak muzsikusai és malacbandái, nincs benne a sok, 16 éven alóli pesti cigánygyerek, aki mind muzsikál lebujkokban, udvarokban, kültelkeken, bátran mondhatjuk, hogy 14.000 cigány zenésze van ennek a kis országnak.⁵⁰

Ebben a koldus kis országban, ahol a nemzet értéke: a tanult ember és tanult munkás nagy része nem tud megélni, mert kivették a szájából a kenyeret, 14.000 cigányzenész él a mások pénzén! Hogy ezeknek a cigányoknak a „munkája” egészen improduktív, senkinek hasznot nem hajtó, nem a kultúrát, de a

léhaságot szolgáló, abban — felteszem legalább — a legfanatikusabb cigányimádó is egyetért velem.

De a magyar nóta ápolása! — vetik ellen. Először is a cigány minden este legalább annyi idegen zenedarabot játszik, mint magyart, aztán meg szenvedéllyel lett vetélytársává az annyit csepült jazz-band-nak is. Mindez nem mellettük bizonyít, s nemcsak ma van így, hanem így volt már 86 évvel ezelőtt is. Mátray 1854-ben ezt írja róluk: „egész operakivonatokat, egyvelegeket játszanak, — melyekre őket délelőtti órákban egy általuk külön fizetett zeneművész tanítja, aki azonban csak ritkán szokott született magyar lenni.” Másodsor meg az a hallgató nóta, amit a cigány játszik: nem magyar nóta! A világ minden népdala, így a magyar is, éneklésre készül. De tessék csak énekelni, dúdolgatni egy hallgatónótát, amit cigány játszik, amikor nem tudja, hogy mi vele dúdolunk. Régen végeztünk, amikor ő még mindig a nóta második sorát cifrítja, cifrázza. Ez nem magyar nóta, ez nem népdal, ez a tönkresilányított dal elkapkodott, befejezetlen, vagy tönkrenyújtott ritmusával enyhén szólva ízléstelenség.

Ugyanígy vélelszik erről a kérdéstről általában mindenki, aki szakszerűen foglalkozik a kérdéssel. A sok közül lássunk egyet, a magyar zene lelkes rajongóját, — id. Á b r á n y i Kornélt:

„A régi cigányprímásokkal... sokszor összetévesztik azokat a régi magyar zenészeket, akik nem voltak cigányok, hanem tanult zenészek, s csak a cigányos játékmódot követték ..., mint L a v o t t a, Csermák, R u z s i c s k a, R ó z s a v ö l g y i stb. Még manapság is dominál — még pedig szerfelett erősen — a magyar közönség körében a cigányos játékmódor. Ez kétségkívül nagy hátrányára van a magyar zenének.”⁵¹

De — sajnos — az ízlés fejlődésének útja igen hosszadalmas és bizonyos, hogy a cigányzenét, meg tejttestvérét: az alkoholizmust csak a kultúra — zenei és lelki kultúra — fogja majd lassan-lassan az illó határok közé szorítani.

A magyar dal, a népköltészet pedig továbbra virulni fog, cigány nélkül is, mert a népdal: örök. Viruljon is minél dúsabban, minél színesebben, kertész nélkül, korlát nélkül, mint a rétnék tarka virága.

Mi pedig várjuk azt a nagy magyar zsenit, aki lelkét a népdallal termékenyíti majd meg, akinek nem lesznek a magyar népdal sorai

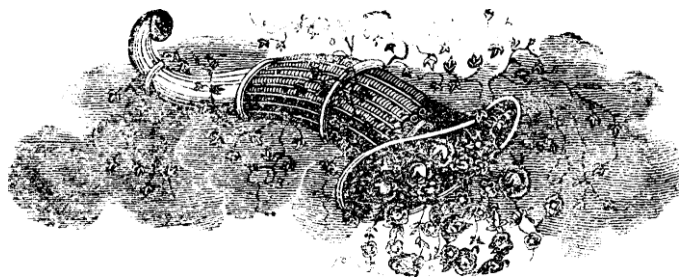
túlságosan zártak, fejleszthetetlenek, — hanem aki megtalálja ezeknek a daloknak ízét, zamatát, tarkaságát, eredeti, semmi máshoz nem hasonlítható kifejezési módját s aki megihletve mindettől, megteremti a magyar dalművet. Az igazit, olyat, amely alkotóját oda emeli, ahova a költészetben Balassa, Petőfi, Arany jutottak a nép lelkével való összeforrás segítségével. S amíg ez el nem jön, addig is lesznek és legyenek is nagyszerű művészeink, zeneszerzőink, — de olyan, aki a világot új hanggal, új színnel: a magyar nép búsongó, szilaj, egyénien szomorú, víg hangjával, egy rokotalan, de hatalmas belső erőktől duzzadó, a többi nemzet előtt ismeretlen ritmusú nyelven beszélő, éneklő nép hangjával, erős, keleti fantáziájának gyöngyeivel lepje majd meg, — nem lesz.

És ha ez eljön, tegyen majd egy koszorút Lavotta sírjára, de a másik koszorút adja a magyar népnek, amely szülte a sok költői lelkű leányt s legényt: a magyar népdalok névtelen szerzőjét, a sok virágot, amikből ő a magyar dalmű újszerű, örökké illatos bokrétáját fogja összekötni.

„Adna csak nekem a nemzet évenként
hét-nyolcszáz pengő forintot, megmutatnám,
hogy pénze nem lenne elvesztegetve ...”

Petőfi — Aranyhoz, 1847.

A M E C É N Á S .

Ki ismerné ma Gajus Cilnius Maecenas lovagot, ha nevét nem tette volna tiszteltté és örökéletűvé azzal, hogy Horatiust, Vergiliust és Propertiust támogatta? Kamatostól visszakapta bőkezűségét, mert a három poéta áthozta nevét ide közénk két évezred homályán és emlékezetet felőrlő hatalmán s vinni fogja mindaddig, amíg ezen a földön ember él. És mi, akik a nevét halljuk — és nevével tisztelünk meg mindenkit, aki l'art pour l'art áldozatkész, — úgy érezzük, hogy bennünket is lekötölezett akkor, amikor az Esquilinus árnyas kertjei között álló palotájában segítő keze nyúlt a nagy római poéták ielé. Mert a művész a közé és aki a művészt támogatja, a köz kincsét menti, erősíti.

A nemzet, — szegény Petőfi, — soha nem lehet mecénás. A nemzetnek nincs önrendelkezési joga, noha erre a legieltékenebb és ezzel ámitják; a nemzet olyan kiskorú, aki a gyámjait maga választja meg. Ez a szabadság, az alkotmányosság és a parlamentarizmus, vagy — máskor — más néven: az abszolútizmus. A szavakban és a formában van különbség, de a lényegben nem sok. A kiskorú így is, úgy is gyámság alatt van. A nemzet fizet és a gyámok rendelkeznek. A nemzetet tehát hagyjuk, mert a nemzet-

nek nem volt hét-nyolcszáz pengője, a nemzetnek csak vagyona van — a nemzetvagyon —, amivel azonban a gyámok rendelkeznek.

Beszéljünk csak a gyámokról. Ha egy államférfi igazán nagy és örökéletű akar lenni — tanácslom —, ne a politikára építse jövő hírének alapjait. Az a nagy temető: amely elfeledett híreségek gyűjteménye: politikusokkal, valaha rendjelektől csillogó, maguk előtt mindig csak görnyedt hátakat látó hatalmasságokkal van tele. A dolog természetében van ez: mert a politika a ma és a holnap között rak hidat, soha nem öncél, csak eszköz egyesek kezében. A szükséglet tudománya, de gyakran — a kivitelben — csak az uralmon lévők szükségletéről gondoskodó tudomány.

Két pillér van, amelyre az örök élet felé vezető hídát rá lehet építeni. Több nincs. A kultúra és a művészet! Aki a kezébe adott hatalmat ezek építésére, gondozására, erősítésére fordítja, annak nincs oka iélni a haláltól. Ugyanez szól azoknak is, akiknek a hatalom anyagi javak formájában adatott a kezükbe.

Nem is olyan könnyű feladat meglátni, felismerni és támogatni az arra érdemest. *M a e c e n a s* nemcsak bőkezűsége miatt érdemel tiszteletet, hanem mert volt érzéke, ízlése, hozzáértése az igaziakat kiválasztani! Mécénásnak lenni tehát nemcsak hatalom, vagy pénz kérdése, hanem mindig a magasabbrendűség bizonyítéka is.

A politika: mondjuk, a gyámok, nálunk idegen volt. Attól azt kívánni, hogy felismerje a nemzet szellemi életének kiválóságait, — nem lehetett, hiszen történelmünk négy évszázadon keresztül önvédelmi harc olyan politika ellen, amely éppen a nemzeti szellemnek volt legádázabb ellensége. Ez a politika tudott jutalmazni, rangot, fényt, hatalmat és nagy vagyonokat adni, de soha nem azokat jutalmazta, akik a nemzeti érdek szolgálatában állottak. A megjutalmazottak aztán igyekeztek a jutalomosztó trón köre sereglenni, hűséggel kitűnni — és újabb jutalmakat kiérdemelni. Fejedelmi vagyonok és hatalmak alakultak így ki, már a kort — amelyről beszélgetünk — közvetlen megelőző időkben is. *M á r i a T e r é z i a* alatt Bécs a magyar hatalmasok igazi otthona, a német nyelv és szellem igazi anyanyelvük, — de a birtokaik Magyarországon vannak. *A v i t a m e t s a n g u i n e m!* a könnyező királynő jelenlétében igen hatásos fináléja volt ugyan egy lovagi felbuzdulásnak, s a lojalitás ki is elégtelt benne, de a nemzet nagy

tömegének — a népnek és a középnemességnek — semmi köze nem volt hozzá. Azok előtt ez csak a távolban lejátszott dekoratív hatású történelmi élőkép volt, amelyben ők nem vettek részt s amelyen a jóságos királynő és a sok díszmagyar bár pompásan érvényesült, de a pozsonyi lelkes kiáltásra az igazi nemzet: a magyar nép és kisknemes ezt a nótát visszhangozta:

*„Készül minden vármegye.
Az országnak eleje:
Mert k é n t e l e n v e l e .”*

Tisztában volt azzal, hogy a háború nem magyar érdek, amint-hogy tisztában volt ezzel II. József alatt is. Könyvünk II. fejezetében igyekeztünk képet adni arról is, mint szakadt ketté az ország és mint vált el néhány oligarcha a nemzet közfelfogásától. Itt csak utalunk rá és utalunk arra, hogy a jobbik részt — természetesen — nem az opponálok választották maguknak. Láttuk, hogy az országban a szegénység, az elmaradottság és a nyomor nagy volt. De az udvar kegyét élvezők mindebből keveset éreztek. Hogy milyen vagyonok voltak ezek kezeiben, arra Marczali idézett munkája ad egy kortárs — valószínűen gróf Ráday Gedeon — feljegyzései alapján éppen nem túlzott, sőt sok tekintetben helyt nem álló, tájékoztatást. Eszerint Esterházy herceg évi jövedelme 700.000 forint volt. Batthyány Lajos nádor vagyona 9 millió, évi jövedelme 450.000 forint. 300.000 forint évi jövedelme két, 200.000 négy és 150.000 forint jövedelme négy főúrnak volt. A Grassalkovich, Pálffy, Koháry, Károlyi, Erdődy, Festetics-családoknak szintén káprázatosan nagy évi jövedelem állott rendelkezésükre.⁵² Igaz, hogy terménygazdálkodás folyik és ha a termés rossz volt, még a legnagyobb vagyonú urak is szaladgálhattak uzsorakölcsönért, de ez nem akadályozta meg őket abban, hogy kiskirályokként ne ragyogjanak fényes palotáikban a császárváros büvös, az udvari kegy sugaraitól szivárványos légkörében. A magyar birtok hozadéka, a magyar jobbágy munkájának eredménye, Bécsbe vándorol, Bécs fényét, forgalmát, iparát és kereskedelmét növeli, gyarapítja. Ezek az urak itthon csak vendégek. És mert itthon nagy a szegénység, az elmaradottság, finyás fintorral menekülnek innen — amint lehet —, vissza Bécsbe. Aki más, aki áldozatkész a hazai kultúra iránt is, aki egy a nem-

zettel: mielőbb kegyvesztett lesz. Elég egy példa. A lelkes, nemes, igazán magyar Festetics György,⁵³ az irodalom és a tudomány pártfogója, a keszthelyi helikoni ünnepek és a Georgikon alapítója, ez a mindenképen fenkölt szellemű férfiú — a kor egyik legfelüdítőbb jelensége — 36 éves korában kegyvesztett lett, sőt fogházba is került. A bűne nagy volt — s az lett volna még 120 évvel később is: a magyar ezredeknél magyar tisztok alkalmazását és a magyar vezényleti nyelvet követelte. Később pedig, 1798-ban — amikor Zala vármegye hazafias hangú feliratának megszerkesztésében részt vett — a császári leirat „elkövetett bűnének büntetéséül cs. és kir. kamarási méltóságától” megfosztotta és „fejedelmi székvárosunkból” kitiltotta.

Az ilyen büntetésekre azonban főuraink csak ritkán adtak alkalmat.

Nagyrészüik tisztában volt — felfelé — a noblesse oblige jelentőségével. Bécsbe ment mindenki, aki csak mehetett. És amíg a bécsi félvilág a soha ki nem merülő aranyforrást fedezte föl és élvezte főurainkban, az udvar is elégedetten látta a hú magyarok ragaszkodását. Ez a korszak igazán nem jelent dicsőséget az ott megtelepedett főurakra. A bécsi Cronique scandaleuse tele van viselt dolgaikkal, a maitresseiknek adott végkielégítések, dús ajándékaik elképesztő nagyságával, ugyanakkor, amikor ezeknek az uraknak a vergődő magyar színészet támogatására 10 forintjuk nem volt. Pedig a színészetet előszeretettel támogatták — Bécsben s ott is főleg annak nőnemű részét. Egyik-másik származására és családjára büszke főúr még házasságot is köt ezekkel az éppen nem problematikus erkölcsű hölgyekkel. Az Esterházyak három tagja is beszéltet botrányairól, vagyonokat szór ott szét egészen haszontalan célokra. Kedves, szellemes, szeretetreméltó urak voltak, műveltek, — de, — mint a királynő mondta egyikükről: viselkedésük menthetetlen. Természetesen palotát tartottak, hét országra szóló lakomákat rendeztek a magyar földre hullott verejtékek révén. Egyikük a nassau hercegnére évente 100.000 forintot költött, ugyanakkor, amikor Csokonai ilyen levelet ír betegágyában a csurgói iskola kurátorának: „mi módon lehessen én elég tehetős az Examen Solenitásra egy ruhát készíttetni? ... Merjem-e magamat biztatni annyit

jutalommal a Venerabile Publicumtól, hogy egy ruhányira Contót tehessek, vagy valakitől 30 ft. költsönözhessek? ...⁵⁴

Semmiben sem él mintaszerűbben Erdődy József kancellár — a Fiakker Liserl férje, vagy Erdődy Kristóf, akit még Casanova is megemlít hírhedt emlékirataiban. Nem különb Fekete János gróf, Pálffy Ferenc gróf élete sem. Pálffy tönkre is ment, vagyona zár alá került és zárgondnoka nem kisebb ember lett, mint felsőbüki Nagy Pál. A másik Pálfiy, — Ferdinánd, az udvar bizalmasa: a színházaknak volt nagy barátja. Esterházy Ferenc és Koháry János példájára ő is színházakat igazgat Bécsben. Előbb a két udvari színházat, később a Theater an der Wient, amelyet azután meg is vásárolt a maga számára. Hogy milyen összeget költött erre a passziójára, elképzelni is nehéz, az azonban bizonyos, hogy színháza a pazarlásig sokat adott a külsőségekre. Rá is ment a vagyona erre anélkül, hogy abból a magyar színház, vagy a magyar irodalom egy forintot is látott volna. Esterházy Miklós herceg pazarlásairól egész Európában beszéltek. De ő az abszolút művészetet is támogatta, igazi úr volt, akit Napoleon magyar királynak szánt. Anyagi viszonyai neki is megrendültek később. Bécsben ment tönkre Forgách Ferenc grófi is, ott herdálta el évi 1 millió forintnyi jövedelmet biztosító vagyonát Czobor József gróf, aki nemcsak Bécsben, de Velencében és Párizsban is fényes udvart tartott fenn. Ő volt különben az a híres úr, aki egy eredeti régi olajfestményből csináltatta egyszer kabátja bélését, amikor arról volt szó egy fogadás kapcsán, hogy ki tud drágább ruhát szatni. Ezek az urak még a művészetet is a virtus szolgálatába tudták állítani.

Folytathatnók még ezt a szomorú névsort. De nem ez a célunk. Csak igazolni akartuk, hogy amíg itthon minden nemes, a nyelv és irodalom, meg a művelődés fejlesztésére megindult mozgalom rövidesen kudarccal végződött a pénzihiány miatt, amíg színészeink, íróink nyomorogtak s Lavottának a magyar színház még a havi 15 forintot sem tudta biztosítani, — addig a bécsi levegőtől megszédült magyar urak nem is marok-, hanem zsákszámmra szórták a magyar pénzt komolytalan, léha idegenek zsebébe.⁵⁵ De — Bécsben volt az udvar s az udvarnál

a kegy, tehát Bécs volt az ígélet földje a magyar urak jórészének a szemében.

Ha magánügyük lett volna, nem említenek, de nem magánügy az, amikor itthon magyar jobbágyaik tízezrei görnyedtek és túrták a röögöt, hogy a magyar aranyakat idegen oltárok haszontalan tüze emészthesse el. És nem magánügy az sem, hogy a magyar föld minden kalásza, kincse, minden áldása idegenben eldorbézolt, léha élet árát fizette meg úgy, hogy abból a garmadába Bécsbe szállított aranyból annak a nemzetnek, amelynek testéből vágták ki az óriási főúri uradalmakat, soha semmi nem jutott.

Az idegennyelvű múzsát azonban nemcsak Bécsben, hanem itthon is lelkesen, bőkezűen pártfogolták főuraink. Kazinczy, — aki csömörödött a nagyhangú, üres magyarkodástól s emiatt gyakran igaztalan a valódi nemzeti értékekkel szemben is, — azt mondja, hogy erre főuraink kényszerülve voltak, mert magyar színház, magyar muzsika nem volt. Hát ezt az állítást így nem lehet elfogadni. *~Nem, mert* részint volt, részint arra kellett volna törekedniük, hogy ha nincs: hát legyen! Főuraink ilyen viselkedésének semmi más okát nem fogja objektív vizsgálódó találni, mint azt, hogy jelentékeny részük elnemzetietlenedett és hogy Bécsnek, meg a tudatosan dolgozó elnémetesítő törekvésnek állott lojalitásból szolgálatába.

A nemes magyar Színjátszó Társaság 1790-ben így jajdul föl a fővárosi Tanácshoz intézett beadványában:

„Míg mindenféle jött-ment komédiások, angol lovasok, országfutók, szabad színházak és pártoló közönséget találnak Pesten, addig a magyar társaságnak már az is roppant küzdelmébe került, hogy egy-egy előadásra engedélyt nyerhetett. Elveszik tőle az alkalmat, hogy saját hazájában kimutassa képességeit egy oly irányban, aminőben az az idegennek meg van engedve.”⁵⁶

Szomorúan jellemző az akkori viszonyokra, hogy a magyar Társulat a hatóságok előtt még panaszkodni sem mer őszintén. Mert kétségtelen, hogy az elkeseredést nem az angol lovasok okozták, hanem a német társulatok. Hiszen a Társaság csakis akkor kapott működési engedélyt, amikor előbb megegyezett a Pesten működött német társulattal, hogy milyen napokon fog

játszani és hogy tiszta jövedelmének negyedrészt a német bér-
lőknek engedi át. De látniok kellett azt is, hogy „a mi hazánk-
ban már is annyira megszorodtak a német theatrumok, hogy
majd csaknem minden népesebb városában
vágynak affélék, melyek által a német nyelv hathatósan terjed.”
Pozsony, Kassa, Kolozsvár, Székesfehérvár, Nagyvárad és annyi
sok más városunkban úr a német színészet s a magyar, ha elvető-
dik oda néha-napján, kocsiszínekben húzódhatik meg, amelynek
tetején át az énekesnő nyakába esik az hó, — amint ezt Déry né
naplójában olvashatjuk.

A magyar színészet a legnagyobb közönnyel küzködik, míg
a német dölyfösen gúnyolja — hatósági támogatás alatt — oly-
kor még a magyarságot és a nemzeti érzést is. Igen helyesen
látja meg Bayer a lényeket, amikor azt írja⁵⁷ „kulturharc volt
ez, melyet megnehezített azon körülmény, hogy a német színé-
szetben a politikai hatalom is erősebb támaszainak egyikét bírta.”

Ebben a kulturális harcban a nagy magyar vagyonok és lati-
fundiumok előkelő urai — sok esetben a bécsi igyekezetek szó-
szóló politikusai — csak kisebb részükben állottak a magyarság
ügye mellé. És ha bűn volt közönyük, ha bűn volt az a nagy
buzgalmuk, amivel a bécsi színházakat támogatták, még káro-
sabb volt az az igyekezetük, amivel a külföldi művészetet itt,
honi földön erősítették, sőt meghonosították. Mert ezzel
egyfelől gyengítették a magyar művészet csenevész palántáját,
másfelől pedig elcsüggesztőleg hatottak a magyarra általában,
amikor azt kellett látnia: mennyivel boldogabb a magyar pénzen
támogatott idegen művészet itthon is. A magyar színész éhezve,
koplálva is kirtartott ugyan hivatása és lelkesedése mellett s nem
lehetett egyiket sem átcsábítani német színpadra, — de mégis
keservesen hallott pompásan felszerelt színházokról, amiket ma-
gyar pénz táplált és szomorúan gondolt arra, milyen segítség lenne
az egész magyar színjátszás ügyének csak az a 60.000 forint is,
amit például Pálffy Ferdinánd gróf egyetlen opera betaní-
tására és díszleteire elköltött. De ez Bécsben volt. Ennél még
sokkal lehangelőbb lehetett az, amikor színészeink hiányos ruha-
tárakkal, kopottan, parasztszekereken utazgattak és útjukban az
idegen színészetnek emelt palotákat láthattak Kismartonban,
Esterházán, vagy Pozsonyban.

Ami a színészetre áll, teljes mértékben vonatkozik a jelen esetben a zenére is.

Voltak itt, — szép számban voltak az idegen zenének hatalmas mecénásai. Patachich Ádám báró, nagyváradai püspök Haydn Mihályt — a József öccsét — szerződötteti karmesternek s öt évig tartja szolgálatában. Utána Ditterdorf lesz a püspök karmestere, aki már a világias zenét is erősen műveli, — komponál, betanít, dirigál, — operát ír és Patachich szívesen rendez be neki kis színházat. Természetes, hogy zenészei, énekesei mind idegenek. Szép zenekara volt a hercegprímás Batthyáynak is, — de szintén idegen. A külföldi zene és zenészek támogatásában azonban sokkal messzebb ment Esterházy Pál Antal és Esterházy Miklós.

Pál szerződötteti 1761-ben Haydn Józsefet, a klasszikus zenetörténet egyik kiváló alakját s ettől kezdve Haydn 30 évig áll az Esterházyak szolgálatában. Igen szép, gondtalan életet biztosító fizetést, nagy megbecsülést és művészi terveinek megvalósítására teljes szabadságot élvez. Mindez nagyban hozzájárul ahhoz, hogy Haydn azzá íjleljék, akivé fejlődött. Az általa rendezett hangversenyek, a nagy zenekar igazi műélvezet volt s az előadásokat Kismartonban és Esterházyán az udvar is nem egyszer látogatta. Évi 40.000 forintba kerültek ezek a multságok, amiknek sem magyar zenész, sem a magyar zene hasznát nem látta. A zenekar német volt — s láttuk —, a magyar Lavotta oda nem tud bekerülni. Pedig mivé fejlődhetett volna ő Haydn vezetése alatt, naponta a legkomolyabb, művészi zenével egyesülve s olyan zenekarban, amelyhez hasonlítható csak Bécsben volt! És milyen termékenyítő lehetett volna a magyar művészi életre, ha ezek az előadások és hangversenyek nemcsak nagyúri élvezeteket szolgálnak, hanem ha azok közeiébe férkőzhetek volna fiatal magyar muzsikusok is! 30 év alatt hány képzett, iskolázott zenész nőhetett volna fel Haydn mesteri vezetése és példájának hatása alatt! De erre senki sem gondolt. A magyarnak elég „Bihari nótája, a bor, meg a kártya” — s ezzel el is volt intézve ez a kérdés. Esterházy magasan trónolt a nemzet fölött és bizonyosan eszébe sem jutott, hogy így is lehetne használni a magyar kultúrának. Egyetértünk Bayerrel, amikor ezt mondja: „hogy Haydn magyarországi

működésének lehet köszönni a magyar zene motívumainak bevitelét a művészetbe, de ez nem kárpótolja a magyar művészetet ama veszteségekért, amelyek őt érték e pártolás idegen jellegénél fogva.” Még inkább mellettünk szól Liszt Ferenc esete. Hiszen az az öt magyar főúr, akik összesen évi 500 forint támogatást adtak Liszt apjának fia külföldön történő kiképzéséhez — ami az egész külföldre költözött Liszt-család megélhetéséhez kevés volt —, Haydn és Hummel döntő szava nélkül soha nem hallottak volna a kilencéves Lisztről. És ne feledjük azt sem, hogy Lisztünk apja — Esterházy uradalmi tisztje voí, de még ő is csak a két külföldi zenész barátjának súlyos szavára jutott abba a helyzetbe, hogy fiának művészi kiképzését biztosítani tudta.

Amikor Esterházy évi 40.000 forintot költött idegen emlíkőn fejlett művészi célok támogatására, — ugyanakkor marad L a v o t t a állás és kenyér nélkül. Érdemes és tanulságos ezen hosszasan elgondolkodni!

Hasonló közönyös észre nem vevéssel halad el a magyar színészet és művészet siralmai mellett Erdődy János gróf, akinek a nevét sehol nem lehet olvasni ott, ahol nemzeti célokra, irodalmi, nyelvfejlesztési igyekezetekre kellett megnyílnia az áldozatkészségnek. Ugyanez az E r d ő d y akkor, amikor L a v o t t a nekivág a magyar rengetegnek és megkezdí vándorlásait, a német Kumpffal operatársulatot szerveztet Pozsonyban, kitűnő színházat tart fönn, amelyben le a díszletfestőig mindenki német. Az előadásokat itt is csak a meghívott előkelő közönség nézhetí végig. Sem a magyarság ízlését, sem a magyar tehetségek fejlődését nem szolgálta tehát ez a színház sem, amelyben különben magyar szót hallani sem lehetett. Pozsonyban különben még egy főurunk, C s á k y gróf, bebizonyította, hogy semmi érdeke a magyar művelődés kérdéseiről, mert ő, aki magyar színházra semmit nem adott, 36.000 forinttal tette lehetővé a pozsonyi szép, nagy n é m e t színház felépítését.

Több példára nincs is szükségünk. Benne van ezekben is ennek a nemzetnek kettős tragédiája: az idegen udvar politikája és saját fiainak, még hozzá saját legnagyobb nevű, leghatalmasabb és legvagyonosabb fiainak hűtlen közönye. A magyar föld minden életeréje külföldön élő fába szívódott föl. az terebélyese-

de, lombosodott, fejlődött, — de nem a mi számunkra, nem a mi előmenetelünkre. Láttuk a fát, láttuk gyümölcseit és eszünkbe jut az írás szava: „az ő gyümölcseikről ismeritek meg őket: vájjon szednek-e a tövisről szőlőt, vagy a bojtorjánról fügét.” Nem! A fáról csak a tövis jutott a nemzeti művészetnek, csak nélkülözés, mellőztetés és közöny a magyar művészeknek. Ennek az áldozata lett Csokonai, ezt sínylette irodalom és műzene és Lavotta életrajza is más lehetne, ha főurainkban több a szeretet, a nemzeti öntudat és több a lelkesedés a magyar művészet kérdéseiről. Sok minden másképpen történik itt, ha a magyar vagyunk a magyar művészetek Múzsáit csak tizedrészes annyira támogatták volna, mint az idegent, mint a németet, amelyet a bécsi politika amúgy is túlságosan előtérbe tolt.

Búcsúzásul megint Lavottához térek vissza. Láttuk őt könyvem folyamán behelyezve a korszakba, láttunk benne egy magyar tehetséget, egy gyenge embert, aki sokkal esendőbb, sokkal állhatatlanabb volt, semhogy diadallal tudta volna megharcolni a magyar tehetségek mindég kétszeresen kemény, nehéz harcát, sokkal erőlenebb volt, semhogy a talpán tudott volna maradni a gáncsos magyar sorssal való viaskodásban — és láttuk a viszonyokat, a magyar viszonyokat is. A kort és az embert vizsgálattuk s igaztalanok lennénk, ha csak az ember bűnét látnók meg.

Könyvemben talán nem azt adtam, amit sokan vártak: új adatokat egy fontosabb adatok nélküli, valójában eseménytelen élethez, nem adtam pontról pontra haladó életrajzot, — de nem is ez volt a célom. A kort igyekeztem elsősorban megrajzolni nagy vonásokban, úgy, amint azt egy ember életén keresztül láttam. A könyv hibáit, fogyatkozásait én ismerem legjobban. De hiszem, hogy valamit mégis sikerült elérnem. Sikerült érzékeltetnem azt, hogy a tehetségeiért mindég a nemzet maga is felelős, s hogy Lavotta szomorú bukását látva, lesznek, akik komolyan gondolkoznak azon, vájjon azóta, Lavotta óta, megteszünk-e mindent tehetségeinkért, értékeinkért, önmagunkért? Tudom jól, hogy Lavotta életéből csak negatív tanulságok menthetők. De ezek is tanulságok. Tanulságok, amelyekből a magyar tehetségek megláthatják, milyen kevésre lehet menni komolyság, a nappalt az éjszakába átdolgozó igyekezet és folyto-

nos tanulás nélkül, megláthatják, mennyire igaza van B u f f o n -
nak, aki arra tanít, hogy a genie nem más, mint a türelem nagy
készsége.

A nemzet pedig megláthatja a tanulságokból, hogy nem teljesen
a tehetség felelős esetleges elkallódásáért. Nevelő hatású köz-
szellem, a tudományok és művészetek igazi megbecsülésének buz-
dító, lelkesítő hatása, lelki szükséglet diktálta áldozatkészség nél-
kül még igen sok magyar tehetség fog L a v o t t a sorsára jutni.

Én azt hiszem, a gallyai sírhalom a nemzet és a magyar művé-
szek számára több tanulságot takar, mint első pillanatban
látszik. Ez a vélekedéseim irattá meg velem ezt a könyvet,
amely nem akar egyéb lenni, mint őszinte beszélgetés egy korról
és egy emberről. Egy korról, amely elmúlt bár, de kihatásaiban
még felettünk tartja a kezét s amelynek bűneiért még néhány
megszületendő magyar nemzedék fog vezekelni — és egy ember-
ről, aki régen por és hamu lett, de aki a mienk volt életében,
munkásságában, tévedéseiben és hibáiban. Nem magasztaltam őt,
nem kicsinyítettem: embert igyekeztem csinálni belőle. Embert és
nem ideált, nem a frázisok ködébe burkolt ideált, mert ideálnak
L a v o t t a J á n o s nem alkalmas. Új világ megjöttét, új magyar
Magyarország feltámadását váró, közönyös Európa közepén élő és
tovább is élni akaró nemzetnek sorsa jobbrafordítását más ideálok-
kal kell megteremteni.

A hamis romantikával szemünk elé állított múlt csak kárté-
kony, bódító áfiuma az álhazafiságnak. Nemzet, amely vezetői,
nagyjai és művészei életének, de mindenekelőtt a saját múltjának
tanulságait szentimentalizmus nélkül levonni nem tudja, — jele-
nében és jövőjében a múlt összes hibáit el fogja követni. Az ilyen
nemzet számára a múlt csak díszlet, csak kegyeles emlék. De ez
kevés annak a nemzetnek, amely a múlt hibáin okulva építi
jelenét és jövőjét s amelynek minden egyes tagja tudja, hogy a
múltban csak egy igazi, reális érték van: a t a n u l s á g .

A könyvben többször említett kiadatlan életrajz — amelyet teljesen feldolgozok és bőségesen idézek — ezt a címet viseli:

A BÁJOLÓ HEGEDŰS (ez a sor később törölve, s utána):
A híres virtuosus 's Diletant Hegedűs Lavotta János Életének leírása leginkább Téli szabad, Óráiban kidolgozta Tekintetes Nemes Heves és Külső Szolnok Törvényesen összviekaptsolt vármegyékbe helyheztetett Tisza-Füred Mező-Városában 1818-dik Esztendei Április 22-dik Napján Tisztelt Heves Vármegyének Betsületbéli Vice-Fiscálissa Bernátfalvi Bernát Mihály m. p.

Eredeti Töredék.

(A Nemz. Múz. kézíratt. 974/Fol. Hung.)

H A L O T T L E V É L

UDVÖT AZ ÚRBAN!

Alóírt ezennel hivatalosan bizonyítom, miszerint a *Tállyai* római katolika plébánia halottak anyakönyvének *III*-ik kötetében *557*-ik lapon az *18 20*-ik század-ik évjében *augusztus* hó-ik napjáról következők foglaltatnak :

.....-ik napjáról következők foglaltatnak :

Halál- zati év, hónap, nap	A megholtak				A beteg- nek vagy a halálnak egyéb neve	Részletle a halál- zások helye szentségben	A temetke- zésnek helye s ideje	A beszentelő lelkészek vezetői és keresztmestere s hivatala	Észrevételek
	a szülőknek s házastárs- nak vezeték- és keresz- tneve s polgári állása	születés? és lakhelye, utca, házszám	n e m e férfi nő	kora					
1802 aug. 11.	Nobl: Celebs Ioannes Lavoffa musicus artífiz	Tállya	I	—	56 anno	Provisus viat sacr.	Tállya	Ios. Tantzer	

Kelt. Tállyán 1928 évi dec. hó 6-án.

Hogy ezen kivonat az anyakönyvi bejegyzésekkel mindenben meggyezzik, hivatalosan bizonyítom.

P. H.

Köhlér Jakab s. k.
plébános.

J E G Y Z E T E K .

¹ *Marczali H.*: Magyarország II. József idején.

² *Komis Gyula*: A magyar művelődés eszményei 1777—1848. Budapest, 1927.

³ *Szvetenyei Klárának* négy testvéréről tud még a pusztafödemesi anyakönyv. Egy fítestvére László és három nővére ott haltak meg és pedig László 1773-ban, Mária és Katalin 1775-ben és Anna 1778-ban. Pusztafödemesen már nem emlékszik senki arra, — amint *Árvai Viktor* plébános közli velem, — hogy melyik volt a Lavottaház. Valószínűleg a birtokkal együtt az is a ZicAy-családhoz került, — később pedig a földhivatal ezeket a kis házakat eladta a bennük lakóknak.

⁴ Az egykorú hírlapok különben is röviden végeztek akkor mindennel, ami művészet volt. Bécsben készültek s magyar hírt csak néha kaptak, akkor is inkább valami nagy tüzesetről, vízbefulladt vigyázatlan emberről, vagy szerencsés kimenetelű hármás ikerszülésről, mint művészetről. Íme egy példa. 1800 május 7-én a *Magyar Kurír* ezt írja: „A Budai Teátrumban Concert tartatott, a' mellyben egy *Beethoven* nevű híres muzsikus a Forte Pianon való mesterséges jádzása által mindeneknek magára vonta figyelmességét.” *Beethoven* ekkor már Európaszerte ünnepeelt művész és zeneszerző volt! Mit várhatott tehát a magyar újságoktól *Lavotta*, ha a „Beethoven nevű muzsikus” is csak ilyen elbánást kapott? De *Beethoven* is aligha örökölt volna meg a *Magyar Kurír* lojális lapjain, ha véletlenül ez a koncert nem a nádor fiatal nejének, Mária Paulowna herceg-asszonynak nevenapját szolgálta volna!

⁵ A *Bernát-féle* kéziratot a mai helyesírással idézem. Az olvasónak még így is elég dolgot ad a néha igen kuszált mondataira figyelni.

⁶ Az öreg *Lavotta* második házasságáról a pusztafödemesi anyakönyvekbe bejegyzés nincs. Ez kétségtelenül Néveren történt. Ubi nupta, ibi nuptiae.

⁷ *Károly* a német színház másodhegedűse, *József* pedig a városi zenekar tagja.

⁸ L. *Borovszky S.*: Pozsony vm. stb. (Magyarország vm.-i és városai).

⁹ Hogy apja mikor halt meg, nem tudtam megállapítani. A pusztafödemesi róm. kath. plébániahivatal közlése szerint sem *Lavotta* édesanyjának, sem apjának elhalálzási ideje bevezetve nincs.

Az apa 1785-ben ment nyugdíjba 36 évi szolgálat után; tehát valószínűleg 57—58 éves korában. Ugyanebben az évben, december 1-én hal meg a mi *Lavottánk* kis öccse, *Ferenc*, 1 éves korában.

¹⁰ *J. C. H. v. Hoffmanssegg*, szül. 1776. aug. 23. Drezdában, megh. u. o. 1849. dec. 13. Magyarországon járt 1793—94-ben.

¹¹ *Somssics (Somssich) Lázár* helytartósági tanácsos volt már 1792-ben. Tehát *Lavotta* hivatalbeli főnöke. Igen nagy tudományú ember és több tudós társaság tagja, később Zala vármegye követe „a magyar Mirabeau”, mindenképpen olyan férfiú, akinek meghívását *Lavotta* boldog örömmel fogadhatta, s a megtiszteltség érzetével mehetett le Dekanovecre (Dékánfalva, Zala vm.) szép téli kirándulással egybekötött Lázár-napot köszönteni. De ebből még vidéki csavargásokra következtetni igazán nem lehet.

¹² Műkedvelő színész, színdarabíró, később főorvos.

¹³ Ezen az estén színrekerült *Kiki maga háza előtt seperjen* (vígj. 1 felv.) és *Tiszttség eladás* (érzékeny játék 1 felv.).

¹⁴ *L. Magyar Hirmondó* 1.792. máj. 15. sz., 702. old.

¹⁵ Talán itt lesz helyénvaló szólni arról, milyen nagy a homály, mennyi a tévedés *Lavotta* életrajz morzsalékjaiban. *Vált* nagy buzgalommal megírt könyvében: A magy. színészet történetében (Budapest, 1887.) a 123. old. azt írja, hogy „ebből a 15 firt.-ból alig tudta övét kenyerrel elátni.” *Lavottának* tudvalevően sem felesége, sem gyermekei nem voltak és gondoskodnia sem kellett senkiről. *Káldy* tévedéseivel bőven foglalkozom, *Faló* azt hiszi, hogy *L.* Esztergomban tanult. De vannak ennél még alaposabb tévedések. A Marosvásárhelyi Lexikonban egy rövidke életrajz szerint *L.* bejárta *Szirmay* gróffal Olaszországot. Persze, erről szó sincs. *Szirmay* járt ott és — állítólag — hozott onnan *L.*-nak egy hegedűt.

¹⁶ I. m. 141. old.

¹⁷ *L. dr. Szendrey János*: Miskolc város története. V. k.

¹⁸ Önéletrajz.

¹⁹ *Bacsányihoz* (1808-ban) és ugyanazon évben *Kazinczyhoz* írott leveleiben.

²⁰ Zafyr Czenczi a' Mondolatoshoz.

²¹ Győri Mátyás.

²² Mennyit keresett e sorok írója olyan tudós újságleveleket, amelyek *Lavottával* foglalkoznak. Sajnos — eredménytelenül!

²³ *Lelkes* művész- és színházbarát, 1823-tól kezdve tagja a miskolci új színház színügyi bizottságának.

²⁴ „Miskolcz város történetében” (i. m.) semmiféle szereplésének nyoma nincs.

²⁵ *Káldynál* tévesen *Benkő János*. Elírás lehet, mert *Bernát Gáspár* (id. m. 5. old.) „Benkő Jónás barátom atyjánál”-t ír.

²⁸ „Izsépfalvi és kevelházi *Lavotta János* halálának 100-ik évfordulójára 192.0 augusztus 10. A *Lavotta*-család megbízásából összeállította *Markó Miklós*.” A 38 old. füzetben 21 old. kép és alkalmi vers, meg kotta van. A tulajdonképeni életrajzra 7 oldal marad,

de ez meglepően hibás adatokkal van tele. Így például: *Fáy István* gróf, a lelkes zenebarát, itt: *András*. Aztán „*Fáy* hátrahagyott *emlékiratai* tartalmaznak hiteles adatokat.” Úgy látszik, a füzetke ebből vehette adatait, mert *Fáy* — amint ezt könyvem más helyén megírom — mindössze 3 sort ír *Lavottáról*, ugyanannyi hibával! Megteszi az életrajz *Lavottát* abaujmezei írnoknak — ugyanakkor, amikor ő a Helytartótanácsnál szolgál — összehozza egy mulatságon a „dervis-generális” *Andrássyval*, aki Rákóczi vitéze volt, s fél-század választotta el *Lavottától*, s a végén *Ábrányi Alajossal* úgy megszeretteti *Lavottát*, hogy *Ábrányi* egy Stradivariust hagy rá halála után. A valóság pedig, hogy *Ábrányi* évekkel *élte túl Lavottát*. Ilyen komoly adatokkal ünnepelnek nálunk.

²⁷ *Csermák* Edler v. Luid und Rohans (1771—1822) valóságos regényalak. Állítólag *Illésházy István* gróf törvénytelen fia volt. (Szándékosan nem használom a finomabb „természetes fiú” kifejezést, mert ugyan melyikünk vállalja, hogy ő apjának *természetellenes* fia. De meg a természet a születésben nem disztíngvál. Ezt mi tesszük, tehát ha már megtesszük, ne szégyeljük a kifejezést sem.) Az anyja valami előkelő cseh nemes hölgy volt. Szintén állítólag. Tény, hogy *Illésházyval* jött Magyarországra, ahol megszerette a magyar muzsikát, s annak megtanulására *Lavottát* választotta tanárának. Ezért írja a *Bernát-íéh* életrajz, hogy *Csermák Lavottától* tanult hegedülni. Ez azonban tévedés. *Csermák Lavottánál* képzetesebb zenész és jelesebb előadóművész volt, aki még mielőtt Magyarországra jött volna, Bécsben — 1798-ban — igen nagy sikerrel hangversenyezett. Itt kedvence lett a legmagasabb köröknek, tüneményes sikerei voltak. Föllengző, magáról sokat tartó zenész volt, aki csak mint „Geniemusiker”-ről beszélt önmagáról. Ő szeretett bele egy fiatal előkelő hölgybe, s amikor az 4 évi reménynyújtás után végleg elutasította, *Csermák* megsemmisült. Előbb búskomor, aztán csendes örült lett, β vándorolt faluról-falura, hegedülgetve... Ez az ő históriája, de valószínűbb, hogy őt is az alkohol züllesztette el, s nem a szerelem, mert szintén mértéktelenül ivott. Annyi a rokonvonás közte és *Lavotta* között, hogy nem csoda, ha egyikük szerelmi ügyét a másikra ruházta a szóbeszéd és a mende-monda.

²⁸ *Széky István* tiszaiigari földbirtokos volt szíves velem közölni, hogy a vele rokon *Papszász-cs&lád* Ignácban 1863-ban kihalt. Ignác kiváló hegedűs volt, aki, mint fiatalember játszott együtt *Lavottával* és *Csermákkal*. Zeneszerző is volt, s kora jeles muzsikusával — *Rózsavölgyivel* — is élénk összeköttetésben állt.

²⁹ *Két lángész egy házban*. L. összes művei nemzeti díszkiadása. XOVII. k., 87. és köv. old. *Jókai* kétségtelenül *Sárközy* somogyi alispán házáat teszi meg az esemény színhelyévé, noha sem évszámot, sem nevet nem említ. *Csokonai* nála lakott Nagy-Bajomban 1798—99-ben, amikor *Lavotta* Pesten élt.

³⁰ *Csokonai* tudvalevően 1805 január 28-án halt meg Debrecenben.

³¹ A régiek által leírt betegségekkel nagyon nehéz tisztába jönni. Ez a „Chronika betegség” csak annyit jelent, hogy Lavottának chronikus baja volt. A tünetekből nem nehéz megállapítani, hogy Bernát itt csak a külső jelekéi — a hydrops (vízkór) jeleit — írja le, ami nem önálló betegség. Lavottánál az alapbetegség — a dagadt lábakat tekintve — szív- és vesebaj volt. Ezek pedig az alkoholista Lavottánál ma már ellenőrizhetetlenül komplikálódtak.

²³ Azt, hogy *Lavotta* a tállyai gyógyzertárban halt meg, *Szabó* Gábor írta meg pár soros közleményben a Vasárnapi Újság 1858. évi, 5. sz. 56. oldalán. Ugyanő megjegyzi, hogy ebben az időben még látta *Lavotta* hegedűjét is Tállyán „bizonyos özvegy Mezeyné-nél.” *Lavotta* hamvai fölé 1831-ben egyik barátja, *Ujfalussy* Mihály állított emlékoszlopot, amely *Látottat* 50 évesnek mondja. Ez természetesen téves, éppen úgy, mint a *Bernát* számítása is, aki szerint *Lavotta* 57 éves korában halt meg. Ugyancsak tévesen hagyja ránk *Bernát* a halál napját is, amely nem aug. 10, hanem t. t. (A jegyzetek között közlöm a Halottlevelet.) *Lavottát* halála után — *Bernát* ezerint — felboncolták. „Tüdeje és mája merő elrothadt, s úgyszólván elenyészett, belei pedig (hihető, a kéméletlen borítal miatt) szinte üresen és összezsugorodott állapotba találtattak.” *Bernát* a halál okát „tüdőnyavalyában” jelöli meg. Tüdőgyulladás lehetett ez, a boncolás adatai azonban kétségtelenné teszik, hogy az *alkohol* ölte meg. Persze, se tüdeje, se mája nem lehetett „merő elrothadt állapotban”, ellenben az alkoholizmussal járó zsíros elfajulás a hosszas betegeskedés alatt feloldódott, a szövetek összeestek és így a belső szervek zsugorodottsága is szembetűnő lett. Koporsóját barátai vitték a sírhoz, amelyet ma is emlékoszlop jelöl. Ugyancsak emlékoszlop őrzi emlékét Tállya főterén is.

³³ *L. Lánczy Gy.*: A magyarság az Árpádok korában.

³⁴ *Fabó Bertalan*: *A magyar népdal zenei fejlődése*. A Magyar Tud. Akad. kiadása, 1908.

³⁵ Megtalálta *Varjú E.* Ismertetését 1. Ethnographia 1904. évf.

³⁶ A Vásárhelyi Daloskönyv c. munkához írott bevezetésében.

³⁷ *L. A magyarság táncai* c. művét.

³⁸ *Dr. Hnbay Jenő*: *Lavotta János emlékezete*. Megjelent a 100. évfordulóra kiadott füzetben, önálló cikk és semmi köze a 22. jegyzetben bírált életrajzhoz.

³⁹ A *Nemzeti Zenede* őrzi a következő *Lavotta*-darabokat:

Zeneműt ári

szám

Zeneművek megnevezése

920. Ungarische AVerbungstänze (heg. L, II, gord.), hármas.

2779. Magyar Quadro No. 2. (heg. L, II, III., gord.), négyes.

2781. Magyar Quadro No. 6. (heg. L, II, III., gord.), négyes.

2799. Magyar nóták (heg. L, II, III, gordon), négyes.

2800. Magyar nóták (heg. L, II, III, gordon), négyes.

4325. Német táncnóta (heg. L, IL, cselló), hármas.
 4326. Hat menüett (heg. L, IL, cselló), hármas. Op. 74.
 4327. Contra táncnóta (heg. L, IL, cselló), hármas. Op. 47.
 4328. ölengycl nóták (heg. L, II., cselló), hármas.
 4330. 12 német nóta (heg. L, IL, cselló), hármas. Op. 72.
 4331. Rövid duettek (kürt L, IL), kettős.
 4332. Válogatott magyar nótái (heg. L, IL, III., gord.) négyes.
 4333. 10 Ländler (viol. 1., IL, cselló), hármas.
 4334. Német táncnóta (viol. L, IL, cselló), hármas.
 4335. Két Polonaise (Es-dur) (viol. L, IL, cselló), hármas. Op. 62.
 4336. Három Polonaise (viol. L, IL, cselló), hármas. Op. 58.
 4337. Német táncnóták (viol. L, IL, cselló), hármas. Op. 33.
 4338. Polonaise (viol. L, IL, cselló), hármas. Op. 32.
 4339. Három töredék magyar nóták (viol. L, IL, cselló), hármas.
 4340. Magyar nóták (viol. L, IL, cselló), hármas. Op. 88.
 4341. Werbunkos (heg. L, IL), kettős. Op. 16. I.
 4342. Két werbunkos nóta (heg. L, IL, III., gordon), négyes.
 Op. 16. II.
 4343. Werbunkos nóta (heg. L, IL), kettős.
 4344. Hat magyar nóta (heg. L, IL) kettős. Op. 22.
 4345. Werbunkos nóta (heg. L, IL, gordon), hármas. Op. 36.
 4346. Könnyű duettek (heg. L, IL), kettős. Op. 49.
 5653. Hat Werbung (heg. L, IL, gordon), hármas.

Őrzi még ezeken kívül kötött példányát a *Nobilium Hungariae Insurgentium* etc. (Op. 66.) c. zeneképnek. A kéziratok *Bernát* Gáspár hagyatékából kerültek vásárlás útján a Zenede tulajdonába. Nagyrészüik idegen kéz írása, de néhány Lavotta-kézirat, Lavotta szép, cirkalmas iniciáléival, szabályos betűivel.

⁴⁰ *Major Ervin*: Bihari János. Budapest, 1928. (L. a 26 oldalas tömör, lelkiismeretes tanulmányhoz mellékelt sematikus katalógust. Nagy szolgálatot tenne *Major* a magyar zenetörténetnek, ha vállalkoznék *Lavotta* műveinek katalogizálására is. Az ő szorgalmas kutatókedve praedestinálja őt erre a hálátlan, de hasznos munkára.

⁴¹ Életem és emlékeim (Budapest, 1897.) 148. old.

⁴² *Kereszti I.* szerint (1. Pallas Lex. Ábrányi címszó alatt) 10 évig. De ez így nem valószínű, hiszen láttuk *Az ember* c. fejezetben, hogy 10 évet nem tölthetett *L.* egy helyen. *Kereszti* azonban sokkal komolyabb munkása a magyar zeneirodalomnak, hogy szavát ne mérlegeljük, azonkívül pedig jól ismerte id. *Ábrányi Kornélt*, akitől adatait kaphatta. Ezért ezt a 10 évet úgy értelmezem, hogy 10 éven keresztül hosszabb-rövidebb ideig lakott *L.* Ábrányi Eördöghnél.

⁴³ Ethnogr. 1926: 168. 1.

⁴⁴ Ethnogr. 1927: 236. 1.

⁴⁵⁻⁴⁶ Mindkettő a Nemzeti Múzeum kéziratai között, mint *Ábrányi Kornél* hagyatéka. (Nem *Lavotta* kézirata.)

⁴⁷ *L. Dorottyá*: Előbeszéd és az L, II. könyv.

⁴⁸ *Vasárnapi Újság* 1859. okt. 16. *Volt-e a cigányok között zeneszerző?*

⁴⁸ L. Cigányok és vándorcigányok c. név nélkül megjelent cikkein a *Vasárnapi Könyv* 1928. II. 10—13. sz.

⁴⁹ P. o. a *Pallas Lexikon*. A cigányokról 52 oldalt és 1 térképet közöl ugyanakkor, amikor például a magyar irodalommal 20, a magyarok eredetével 9 oldalon végez!

⁵¹ *Jellemképek a magyar zenevilágból*.

⁵² Korának minden költője magasztalja. *Csokonai* is megemlékezik a Dorottya 57. sz. jegyzetében arról, amit tőle kapott: „mélt. gr. *Festetics* György ő nga. a hadi oskoláról írott ódámért 100 rf. más ízben 25 rf. ismét 30 rf. ismét 40 rf.” *Berzsenyi* pedig ezt írja róla *Kazinczynak*: „... jövedelme 3 millióm körül van (?)... semmi, de nem semmi az, amidőn az ősz *Festetics* a szegény *Berzsenyinek* az utcán kalap nélkül elébe szalad.”

⁵² Ezek az adatok igen hiányosak és a valóság alatt maradnak. *Esterházy* jövedelmét minden egykorú adat másfél milliónál többre tette, s nem sokkal kevesebb volt az 1 milliónál a többi ott felsorolt főúr jövedelme sem. *Festetics* különben 162 ezer holdon gazdálkodott β 30.000 forintjába került egy-egy *Helikon* ünnep. Évi jövedelmét egykorúak 1 millióra becsülték.

⁵⁴ Az egész levelet közli *Darnay Kálmán: Kaszinózó táblabírák* c. korrajzának I. k. 128. old.

⁵⁵ így látták ezt a kortársak is. *Kisfaludy Sándor* írja „*Döbrentei* Gábor titoknoknak hivatalosan” (1833. ápr. 20), amikor valaki neki 6 pengő forintot adott át a Tudós Társaság céljaira: „a csekély Summát a' leghasznosabb hazafiúi intézetnek ajánlotta. Kevés, de mégis több, mint a' mennyit *Esterházy Herczeg hazafiúi Intézetekre* valaha adott.”

⁵⁸ L. *Bayer: A nemzeti játékszín története* c. könyvét, ahonnan adataimat innen kezdve bőven veszem.

⁵⁷ I. m. II. 287. old.

LAVOTTA ARCKÉPE ÉS HEGEDŰI

Lavottának azt az arcképét, amely metszet után készült és könyvünkben megtalál az olvasó, *Bernát* Gáspár is közölte. Szerinte készült Lavottáról jobb metszet is, amit *Bernát* könyvének (i. m.) második kiadásában akart közzétenni. Ez a kiadás azonban elmaradt s hogy a *Bernát* által említett arckép hol volt? hová lett? nem tudom. Könyvem elején is közlök egy *Lavotta-képet*. Ennek eredetije olajfestmény és igen régóta a Nemzeti Zenede igazgatói szobáját díszíti. A kép, ha nem is elsőrendű, de komoly festő képe. *Lavottát* a szövegben is említett zöld kabátban örökíti meg, amelyet fekete prém szegélyez. Jobb kezének tartása mesterkélt és látszik az az igyekezet, hogy a festő a művész — a *Bernát-féle* kéziratban is dicsért — szép kezeit, hosszú, finom ujjait különösen hangsúlyozni akarta a festményen. (Igaz, hogy a jobb kezét.)

Kevesebb szerencsénk van *Lavotta* hegedűivel s azokat, akik megvárják egy életrajztól, hogy erről is pontosan számot adjon — sajnos —, nem tudom kielégíteni. A hagyomány úgy tudja, hogy egyik Stradiváriusát ő maga ajándékozta *Abrányinak*, egy másikat szemtanúk láttak Tállyán *Mezeynénel*. A jubiláris ünnepekre kiadott életrajz szerint — amelynek adatai felől már nyilatkoztam — ezeken kívül még 3 „hiteles” *Lavotta*-hegedű van. Persze, valamennyi Stradivarius, vagy Amati. (Még pedig a szerző szerint 1710-ből (!!!) való Amati.) Egy a Nemzeti Múzeumban, ez az *Ábrányi-féle*. Állapítsuk mindjárt meg, hogy a Nemzeti Múzeum semmiféle hegedűt *nem* őriz *Lavottától*. Erről Markó is meggyőződhetett volna. Szerinte egy másik Bulyovszkyéknál, egy pedig a budapesti Szegő-családnál van még. Ez összesen négy Stradivarius. Egyet eltört a Kocsi fején, ez lenne az ötödik. De a kortársak arról is tudnak, hogy hegedűjét vele temették el a tállyai sírba. Ezt igazolja *Balogh* Zoltán *Lavotta* sírjánál c. verse is, — megjelent a *Csokonai Albumban*, — amely ezt mondja:

„Lenn a sírban veled hamvad
A búbajos hegedű”...
Majd meg:
„Hegedűdet — odalemm”.

Tehát *hat* Stradivarius! Szegény *Lavotta*, milliomos lett volna ennyi Stradivarius birtokában.

FORRÁSMUNKÁK,

amelyekre külön utalás nincs.

- Ábrányi* Kornél id.: Jellemképek a magyar zeneviíágból. (Bp., é. n.)
Balassa József: Felelet a Mondolatra Pesten. 1815. (R. M. Kvt. 11. sz. 1898.)
Csokonai Album, Debrecen, 1861.
Déryné: Naplója,
Ferenczi Zoltán: Csokonai (Bpest, 1907.)
— Vásárhelyi daloskönyv; a XVI—XVI t. sz.-i szerelmi és tréfás énekek. (R. M. Kvt. 15. sz. 1899.)
Horváth Cyrill: A magyar irod. története. (1899.)
J. Jahne: Reise des graf Hoffmannsegg in einigen Gegenden Ungarns etc. (Görlitz, 1800.)
Kazinczy Gábor: Kazinczy F. levelezése Berzsenyi Dániellel. 1808—1831. (Pest, Heckenast G., MDCCCLX.)
Káldy Gyula: Lavottáról írott életrajza a *Pallas Lexikon* t t. sz. kötetében.
Keresztesy Sándor: Miskolc színészetének története. (Miskolc, 1903.)
Kereszti István: Ábrányi K.-ról írott életrajza a *Pallas Lexikon* I. kötetében.
Liszt Ferenc: A cigányokról és a cigányzenéről.
Lugosi Döme: Kelemen L. és az első „Magyar Játzó Színi Társág”. (Makó, 1927.)
Marczali Henrik: Az 1790/91-i országgyűlés L, IL (A M. T. A. kiadása, 1907.)
Ország Sándor: Budai színházak és játékszín. (Bpest, 1895.)
Réthei-Prikkel Marián: A magyarság táncai. (Bpest, é. n.)
Ságody Otmár: Magyar zene. (Bpest, é. n.)
Siklóssy László dr.: A régi Budapest erkölce II. k. (Bpest, 1923.)
Szamota István: Régi utazások Magyarországon stb. (Bpest, 1891.)
Szemere Pál feljegyzése. (Kézirat; 625. levél a Ref. Theol. Akad. Ráday-kvt.-ban.)
Tessedik Sámuel: Der Landmann in Ungarn. (1784.)
Váczy János: Kazinczy Levelezései. (I—XXI. k. Bpest.)
Dr. C. v. *Wurzbach*: Biographisches Lexikon. (Wien, 1856—1891.)

Névmutató.

- Alba hg. 17.
Almási Pál 22, 25.
Anonymus 98.
Aranka Györgv 66.
Arany János 19, 36, 50, 102.
- Ábrányi—Eördögh-család 78.
Ábrányi Kornél id. 109, 122.
- Bacon 16.
Balassa Bálint 99, 100.
Bartalus 103, 107.
Bartay Ede 107.
Batka J. 54, 73.
Batthyány József 44, 132.
Bayer József 70, t 3, 131.
Beaumont 16.
Beethoven 47, 50, 65, 84.
Benkó 78.
Bernát Gáspár 41.
Bernát Mihály 39, 40, 41, 42, 43, 46, 47, 49, 51, 53, 55, 56, 57. és csaknem minden oldalon a 88.-ig.
Bessenvei Gvörgv 25.
Bólyai-ak 120.
Borié 24.
Buffon 135.
Byron 34.
- Casanova 129.
Cornelinsz 17.
Chopin 109.
Ohudv .i. 67, 68, 69.
Csákv gróf 133.
Cserey 106.
- Csermák 85, 105.
Csokonai 84, 102, 105, 106, 128.
Czigányok t 9.
Czizler 47.
Czobor József gróf 129.
- Déryné 109.
Ditterdorf 132.
- Egmont 17.
Elek István 40, 78, 87.
Eördögh Alajos 38, 78.
Eötvös Lóránd 120.
Erasmus 19.
Erdődy-grófok 67, 127.
Erdődy János gróf 133.
Erdődv József gróf 129.
Erdődy Kristóf gróf 129.
Erkel Ferenc 103.
Erzsébet (angol királynő) 16.
Esterházyak 52, 53, 128.
Esterházy Ferenc 129.
Esterházy Miklós 129, 132.
Esterházy Pál A. 132.
- Fabó Bertalan dr. 42, 52, 96, 99, 103, 104, 105, 108.
Fábri Gergely 28.
Fáy István gróf 107.
Fekete János gróf 129.
Ferenczy Zoltán 100.
Festetics-család 127.
Festetics György gróf 128.
Fletcher 16.
Forgách Ferenc gróf 129.
Franklin Benjamin 36.

- Frans 17.
 Fridrich cseh király 18.
- Gebier báró 67.
 Gellért püspök 95.
 Glantz 45.
 Gluck 47.
 Goethe 34.
 Grassalkovich hg. 127.
 Greene 16.
 Grotius H. 19.
- Gyűrky Pál 72, 80.
- Haller grófnő 61.
 Hanyicska Anna 58.
 Harsányi István 109.
 Harvey 16.
 Hatvani István 67.
 Haydn József 48, 68, 75, 84,
 132, 133.
 Haydn Mihály 132.
 Heine H. 34, 120.
 Herbert Sp. 16.
 Hobbes 16.
 v. Hoffmannsegg 60.
 Hóra 24, 30.
 Horatius 125.
 Horváth Ádám (P.) 102.
 Horváth Cyrill 101.
 Hossza Ferenc 44.
 Hooch 17.
 Hoorn 17.
 Hubay Jenő 106.
 Hummel V. János 133.
 Huygens 19.
- Isoz Kálmán 42, 68.
- Jedlik Ányos 120.
 Johnson 16.
 Jókai Mór 19, 34, 85.
 József, II. 15, 20, 21, 23, 24,
 29, 30, 39, 42, 45, 49, 56.
- Kant 25, 85.
 Katona József 120.
- Kaunitz 20.
 Kazinczy Ferenc 66, 74, 103,
 106, 130.
 Káldy Gyula 41, 45, 47, 49, 51,
 53, 54, 57, 59, 71, 107.
 Károlyi-grófok 127.
 Keglevits (Keglevich) 45.
 Keresztesi József 22.
 Kisfaludy Sándor 74.
 Klobusiczky t 9.
 Koháry János gróf 127, 129.
 Kossovitz 107.
 Kossuth Lajos 19, 120.
 Kölcsey Ferenc 74, 75, 105.
 Kubinyi Lajos t 1.
 Kumpf 133.
- Lavotta János 7, 8, 12, 15, 16,
 20, 26, 30, 35. és ettől kezdve
 csaknem minden oldalon.
 Lavotta János id. 39.
 Lavotta Anna Mária 39.
 La Bruyère 25.
 Lessing 25.
 Leuwenhock 18.
 Ligne (de) 29.
- Liszt Ferenc 33, 51, 109, t 7,
 133.
 Liszt János t 9.
 Locke 16.
 Lónyai Gábor 38, 48, 72.
- Madách Imre 120.
 Maecenas (G. Cilnius) 125.
 Major Ervin 108, t 0, t 1, t 3.
 Marczali Henrik 25, 127.
 Marlow 16.
 Massinger 16.
 Mária Terézia 24, 30, 126.
 Mátray t 0, 121.
 Meiseder 48.
 Michelet 18.
 Middleton 16.
 Mohaupt Ágoston 107.
 Montaigne 89.
 Moravetz József és Károly 48.
 Morley 16.
 Mozart 47, 48, 49, 65, 71, 84.

- Nagy Pál (felsőbüki) 129.
 Napoleon 129.
 Nánásy András 79.
 Newton 19.
 Névery Katalin 45.
 Nietzsche 56.

 Orczy László báró 58, 59.
 Öry Filep Sámuel 90.

 Papszász Ignác 50.
 Papszász József 38, 80.
 Patachich Ádám báró 132.
 Patay József 104, t 11, t 8.
 Pálffy (Ferenc és Ferdinánd gróf) 127, 129, 131.
 Petőfi Sándor 19, 25, 36, 99, 102, 125.
 Placedo 48.
 Podmaniczky báró 60.
 Pomilóczky Fülöp 98.
 Poniatovszky herceg 21.
 Preiss 24.
 Propertius 125.
 Purcell 16.
 Puky István 38, 77, 78.

 Raleigh Walter 16.
 Ráday Gedeon gróf 127.
 Rembrandt 17.
 Réthei Prikkel Marián 103.
 Risbeck Gáspár 29.
 Rothkrepf-Mátray 107.
 Rousseau 85.
 Ruisdaol 17.
 Ruzicska Ignác 107.

 Salieri 47.
 Sappho 34.
 Sarasate (de Pablo) 107.
 Sándor Lipót fhg. 53, 54.
 Schenstemné 61.

 Schubert Ferenc 84.
 Semmelweis Ignác 120.
 Shakespeare 16.
 Sommsics (Somsits, Somsich) Lázár 61, 62, 64.
 Sioó Márton 66.
 Soós Sámuel 77.
 Spinoza 19.
 Splényi 22.
 Stuhr 53.
 Swammerdam 18.

 Szathmáry József 90.
 Szemere Pál 41, 42, 53, 59, 70, 74, 80, 81.
 Szepessy 81.
 Széchenyi István gróf 19.
 Szvetyeyi Klára 39, 42, 45.

 Taylor 16.
 Teleki (Tmre) gróf 25, 87.
 Tinódi 99.
 Tolnay Vilmos 109.
 Townson (R.) 27, 54, 79.

 Urbani 48.

 Veresniarty Mária 40.
 Veneer 17.
 Vergilius 125.
 Vörösmarty Mihály 19, 105.
 Vnlnius Krisztina 34.

 Walther 95.
 Webster 16.
 Wittgenstein hgnő 33.

 Zavtun Bonaventura 44.
 Zetz 76.
 Zgurics 58.
 Zichy Károly gróf 61.
 Zomb József t 9.

Könyvem végén mondok köszönetet mindazoknak, akik engem könyvtárakban, levéltárakban segítettek az anyagkeresésnél. De külön köszönöm szíves segítségét *Onáth* József tállyai, dr. *Gáh orjani Szabó* Sándor tizaszöllősi, *Létay* Menyhért tiszafüredi ref. lelkész uraknak, *Székely* István tizsaigari földbirtokosnak, különösen pedig *Árvai* Viktor pusztafödemesi és *Köhler* Jakab tállyai róm. kath. plébános uraknak, akik *Lacotta* János anyakönyvi adatait bocsátották lekötelező módon rendelkezésemre. Lavotta sírjának fényképei *Zemann* Zoltán tállyai ev. lelkész úr szíves-ségének köszönhetem. *A szerző.*

E munka könyvdíszei a Kir.
Magyar Egyetemi Nyomda
100 év előtti anyagából
valók s az eredeti korabeli
dúcokról nyomattak.